

Algorytmy słotwórczego parafrazowania

Anna Obrębska

Algorytmy słowotwórczego parafrazowania

PRIMUM VERBUM
Łódź 2010

RECENZJA NAUKOWA

prof. dr hab. Grażyna Habrajska
prof. dr hab. Iwona Nowakowska-Kempna
prof. dr hab. inż. Sławomir Wiak

REDAKCJA WYDAWNICZA

Anna Obrębska

PROJEKT OKŁADKI

Anna Obrębska

© **Anna Obrębska**

Łódź 2010

ISBN: 978-83-62157-02-0

Wydawnictwo PRIMUM VERBUM
ul. Gdańska 112, 90-508 Łódź
www.primumverbum.pl

Spis treści

Wstęp	9
1.0. Cele i metodologia	11
2.0. Sztuczna inteligencja i lingwistyka komputerowa	12
3.0. Gramatyka komunikacyjna	17
4.0. Zastosowania gramatyki komunikacyjnej w lingwistyce komputerowej	24
4.1. Oparty na klasycznych algorytmach program komputerowy do generowania komunikatów i ustalania ich akceptowalności	24
4.2. Sztuczna sieć neuronowa do generowania komunikatów i ustalania ich akceptowalności	28
4.3. Program automatycznie parafrazujący wypowiedzi przy użyciu morfemów słotwórczych	32
5.0. Definicje i typologie parafraz	39
6.0. Typologia słotwórczych parafraz w języku polskim	45
7.0. Parafrazowanie poprzez werbalizację	49
7.1. Parafrazowanie poprzez werbalizację rzeczowników	49
7.1.1. Parafrazowanie poprzez werbalizację środka czynności	50
7.1.2. Parafrazowanie poprzez werbalizację narzędzia czynności	53
7.1.3. Parafrazowanie poprzez werbalizację wytworu czynności	54
7.1.4. Parafrazowanie poprzez werbalizację obiektu czynności	61
7.1.5. Parafrazowanie poprzez werbalizację określenia miejsca lub czasu	64
7.1.6. Parafrazowanie poprzez procesualizację rzeczowników	65
7.1.7. Parafrazowanie poprzez statyzację rzeczowników	66
7.1.8. Parafrazowanie poprzez werbalizację rzeczownikowych nazw zdarzeń	67
7.2. Parafrazowanie poprzez werbalizację przymiotników	68
7.2.1. Parafrazowanie poprzez procesualizację przymiotników	69
7.2.2. Parafrazowanie poprzez kauzatywizację przymiotników	70
7.2.3. Parafrazowanie poprzez statyzację przymiotników	71
7.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów ideacyjnych do czasownika	72
7.3.1. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora czasu do czasownika	72
7.3.2. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora duratywności i operatora kompletywności do czasownika	73
7.3.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów intensywności akcji	75
7.3.4. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora kolektywności	77
7.3.5. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora dodatkowości	79
7.3.6. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora kierunku	80
7.3.7. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów przekształcenia i operatorów anulatywnych	80
7.3.8. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów porównawczych	82
7.3.9. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów reakcji	83
8.0. Parafrazowanie poprzez adiektywizację	83
8.1. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników	83
8.1.1. Parafrazowanie poprzez adiektywizację sprawcy czynności	83
8.1.2. Parafrazowanie poprzez adiektywizację obiektu czynności	87
8.1.3. Parafrazowanie poprzez adiektywizację posiadacza obiektu	90
8.1.4. Parafrazowanie poprzez adiektywizację narzędzia czynności	92
8.1.5. Parafrazowanie poprzez adiektywizację materiału	93
8.1.6. Parafrazowanie poprzez adiektywizację wytworu czynności	95
8.1.7. Parafrazowanie poprzez adiektywizację materiału genetycznego	96
8.1.8. Parafrazowanie poprzez adiektywizację elementu zbioru	98
8.1.9. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczownika wskazującego na całość w relacji do części	100
8.1.10. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników wskazujących na część całości	103
8.1.11. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników charakteryzujących konkretnie	104

8.1.12.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników charakteryzujących abstrakcyjnie	105
8.1.13.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczownikowych wyrażeń porównawczych	106
8.1.14.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników zakresowych	107
8.1.15.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników limitujących	111
8.1.16.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację lokalizatorów	111
8.1.17.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację określeń temporalnych	113
8.1.18.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników oznaczających czynności, procesy i stany	115
8.2.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację wyrażeń przyimkowych	116
8.2.1.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację przyimkowych wyrażeń lokatywnych	117
8.2.2.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację przyimkowych wyrażeń temporalnych	118
8.2.3.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację wyrażeń przyimkowych negacyjnych	119
8.3.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów do przymiotnika	120
8.3.1.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów negacji do przymiotnika	120
8.3.2.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów gradacji do przymiotnika	122
8.4.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację przysłówków	127
8.5.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację złożenia	129
8.6.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasowników	132
8.6.1.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasowników (gdy określany rzeczownik pełni funkcję podmiotu czynności)	132
8.6.2.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik pełni funkcję obiektu czynności)	134
8.6.3.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik nazywa narzędzie lub środek czynności)	135
8.6.4.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik występuje w roli lokatywnej lub temporalnej)	135
8.6.5.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik nazywa skutek lub przyczynę czynności)	136
8.6.6.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik nazywa czynność)	137
8.6.7.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy powstaje przymiotnik potencjalny)	138
8.6.8.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy powstaje przymiotnik habitualny)	140
8.6.9.	Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy powstaje przymiotnik kwantyfikatywny lub oceniający)	140
9.0.	Parafrazowanie poprzez substancywizację	141
9.1.	Parafrazowanie poprzez substancywizację czasowników	141
9.1.1.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności, procesów i stanów (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę czynności, procesu lub stanu)	141
9.1.2.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności, procesów i stanów (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę osobową)	149
9.1.3.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę obiektu czynności)	153
9.1.4.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności i procesów (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę wytworu czynności lub procesu)	154
9.1.5.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę narzędzia czynności)	154
9.1.6.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę miejsca czynności)	155
9.1.7.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę czasu/okresu czynności)	155
9.2.	Parafrazowanie poprzez substancywizację przymiotników	155
9.2.1.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw cech abstrakcyjnych	156
9.2.2.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw cech (gdy otrzymany rzeczownik nazywa nosiciela cechy)	161

9.2.3.	Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw cech (gdy otrzymany rzeczownik nazywa zjawisko charakteryzujące się obecnością cechy).....	165
9.3.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów do rzeczownika.....	166
9.3.1.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora żeńskości lub męskości do rzeczownika.....	166
9.3.2.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów deminutywności i augmentatywności do rzeczownika.....	166
9.3.3.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora emotywnego do rzeczownika.....	168
9.3.4.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora młodości.....	169
9.3.5.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora nadrzędności, podrzędności.....	170
9.3.6.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora przekroczenia normy lub małości normy.....	170
9.3.7.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora przeciwieństwa, przeciwstawienia.....	171
9.3.8.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora powtórności, wczesności zjawiska.....	172
9.3.9.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy obiektu, rezultatu, narzędzia, materiału czy miejsca).....	173
9.3.10.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy regionu).....	177
9.3.11.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy właściwości).....	180
9.3.12.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy zdarzenia).....	181
9.3.13.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy sposobu).....	182
9.3.14.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora kolektywności.....	182
9.3.15.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów chemiczności i rodzajowości do rzeczownika.....	184
9.3.16.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów genetyczności do rzeczownika.....	185
9.3.17.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora pokrewieństwa.....	186
9.3.18.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora rezultatyacji do nazwy materiału czynności.....	187
9.3.19.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora obiektywizacji do nazw środków lub narzędzi czynności.....	188
9.3.20.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora obiektywizacji lub rezultatyacji do nazw sposobu.....	189
9.3.21.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora obiektywizacji do nazwy subiekty.....	189
9.3.22.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora instrumentalizacji do nazw wytworów czynności.....	189
9.3.23.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora lokatywnego do rzeczownika.....	190
9.3.24.	Parafrazowanie poprzez dekompresję /rozpakowanie/ treści w nazwach temporalnych i ilościowych.....	190
9.3.25.	Parafrazowanie poprzez dekompresję /rozpakowanie/ treści w nazwach zjawisk charakteryzowanych przez relację do przedmiotu.....	191
9.3.26.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora cechy.....	191
9.4.	Parafrazowanie poprzez substancywizację wyrażeń przymikowych.....	192
9.5.	Parafrazowanie poprzez rozpakowanie treści w rzeczownikach złożonych.....	192
10.0.	Parafrazowanie poprzez adverbializację.....	192
10.1.	Parafrazowanie poprzez adverbializację przymiotników.....	193
10.2.	Parafrazowanie poprzez adverbializację rzeczowników i konstrukcji składniowych.....	194
10.3.	Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora komparatywności do przysłówka.....	195
	Podsumowanie.....	196
	Bibliografia.....	200

Wstęp

Niniejsza praca, czerpiąc obficie z bogatej tradycji językoznawczej, w szczególności wpisuje się w stosunkowo młody nurt badań nad gramatyką komunikacyjną, a także korzysta ze współczesnych dobrodziejstw techniki, stając się częścią prac prowadzonych w obrębie lingwistyki komputerowej.

Dynamiczny rozwój techniki, który ma miejsce w ostatnich latach, nieodwracalnie zmienił spojrzenie człowieka na wiele otaczających go zjawisk. Na pozór domeną oddziaływania informatyki są ścisłe dziedziny nauki, jednakże również językoznawstwo może czerpać z postępu technologicznego trudne do przewidzenia korzyści, pomimo iż odkrywanie nowych horyzontów niejednokrotnie przynosi tyle pytań, co odpowiedzi.

Lingwistyka musi współcześnie dostosowywać środki, którymi się posługuje, także do nowych wyzwań badawczych, takich jak np. automatyczne przetwarzanie języka naturalnego. Informatyka stawia przed językoznawstwem zupełnie nowe, nieznane dotąd wyzwania i wprowadza je na drogę, z której nie ma już odwrotu.

Książka ma za zadanie ukazywać możliwości i ograniczenia w zakresie komputerowego parafrazowania tekstów języka naturalnego. Ze względu na istnienie bardzo dużej ilości sposobów tworzenia parafraz, przedmiotem zainteresowania stały się w tej pracy jedynie mechanizmy parafrazowania słowotwórczego.

1.0. Cele i metodologia

Prezentowana książka została podporządkowana kilku celom badawczym. Pierwszym z nich jest zbadanie komunikacyjnej akceptowalności poszczególnych typów słowotwórczych parafraz w języku polskim. Przez komunikacyjną akceptowalność rozumiem możliwość zaistnienia w naturalnej komunikacji językowej, która jest zależna od zgodności z normą i konwencją językową.

Definicję normy i konwencji językowej przyjmuję za Aleksym Awdiejewem [Awdiejew 2008], wedle którego konwencja jest związana głównie z doбором środków językowych, obejmuje formalne sposoby organizacji tekstu, które są wyznaczone przez system gramatyczny danego języka. Norma natomiast jest pojęciem bardziej złożonym, organizuje pole kognitywnego ujęcia rzeczywistości. Granica pomiędzy konwencją a normą jest wyznaczona poprzez różnicę między konceptualizacją językową a kognitywną. Oczywiście w specyficznych warunkach komunikacyjnych każda słowotwórcza parafraza derywatu może zaistnieć w komunikacie, ale wówczas jest to zazwyczaj użycie na poziomie metatekstowym (np. w dyskursie akademickim). Źródło oceny komunikacyjnej akceptowalności słowotwórczych parafraz było dwójakiego rodzaju. Z jednej strony podstawą klasyfikacji stała się, typowa dla każdego rodzimego użytkownika języka, kompetencja językowa autorki pracy. Dodatkowo intuicje językowe autorki były weryfikowane poprzez sprawdzenie ilości i sposobu użycia danej słowotwórczej formy w Internecie. Drugim z celów pracy było ukazanie przemian, jakie dokonują się w układach predykatowo-argumentowych w procesie derywacji i wzajemnych zależności, jakie występują pomiędzy elementami predykatowo-argumentowej struktury komunikatu w derywacie, jak i też w jego słowotwórczej parafrazie. Kolejnym celem pracy jest odnalezienie algorytmów automatycznego parafrazowania tekstu przy użyciu morfemów słowotwórczych. Każdy rodzaj komunikacyjnie akceptowalnej parafrazy słowotwórczej został opatrzony mechanizmem parafrazowania, który jednocześnie stanowi schematyczny algorytm automatycznego parafrazowania tekstu. Celem pracy jest także budowa programu komputerowego, który ma za zadanie dokonywanie komunikacyjnie akceptowalnych automatycznych parafraz tekstu. Do celów niniejszej pracy trzeba zaliczyć również próbę ukazania tradycyjnych zagadnień polskiego słowotwórstwa z punktu widzenia gramatyki komunikacyjnej.

Książka ta jest głęboko osadzona w metodologii komunikatywizmu, którego zasadnicze założenia zostaną przedstawione w dalszej części pracy. Jednocześnie korzystałam z metod informatycznych, gdyż publikacja ta wpisuje się także w nurt badań z dziedziny lingwistyki komputerowej. Ponieważ lingwistyka, jak i żadna dziedzina wiedzy, nie funkcjonuje w oderwaniu od innych przestrzeni społecznych i naukowych, celem niniejszej pracy jest także próba spojrzenia na językoznawstwo poprzez pryzmat innych nauk i ukazanie zależności pomiędzy różnymi dziedzinami wiedzy oraz wskazanie korzyści, jakie wzajemnie mogą sobie one przynosić.

2.0. Sztuczna inteligencja i lingwistyka komputerowa

Jak pisze Maciej Piasecki, angielska nazwa *Computational Linguistics* po raz pierwszy pojawiła się w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku, a jej autorem był David Hays [Piasecki 2008: 252]. Pomimo iż intensywny rozwój lingwistyki komputerowej przypada na ostatnie dziesięciolecia, to jednak niewątpliwie poznawcze potrzeby, które legły u podstaw tej dziedziny nauki, mają korzenie w odległych wiekach. Ze względu na to, iż zdolność posługiwania się językiem to przymiot przede wszystkim gatunku ludzkiego, lingwistyka komputerowa wpisuje się w nurt badań nad sztuczną inteligencją. Marek Kasperski już w starożytnych mitach dopatruje się przejawów marzeń człowieka, by był on w stanie stworzyć istotę, która dorównywałaby mu inteligencją [Kasperski 2003: 23-24]. W micie o stworzeniu Pandory pojawia się możliwość stworzenia człowieka z materii nieożywionej (z ziemi), w micie o Laodamii z gliny powstaje duplikat człowieka prawdziwego. Natomiast mit o Pygmalionie traktuje o królu, które całe swoje życie poświęcił stworzeniu żywej rzeźby. Bliższe sposobowi myślenia współczesnych twórców i badaczy sztucznej inteligencji poglądy na temat inteligentnych artefaktów zaczęły pojawiać się w czasach Blaise'a Pascala, Thomasa Hobbesa i Gottfrieda Wilhelma Leibniza. Jak zauważył Devlin „W XVII wieku przekonanie, że wszelka autentyczna wiedza może zostać sformalizowana, zdominowało zachodnią myśl intelektualną” [Kasperski 2003: 33]. Pascal, tworząc sumator mechaniczny (zwany również pascaliną), uczynił ważny krok ku współczesnym komputerom. Thomasowi Hobbesowi bliska była, jak twierdzi Dyson, „wizja rozproszonej inteligencji, niebędącej ani najwyższym rozumem Boga, ani jednostkowym rozumem człowieka” [Dyson 2005: 15]. Potwierdzenie tej tezy można znaleźć w *Lewiatanie*, w którym to Hobbes napisał:

Widząc bowiem, że życie nie jest niczym innym niż ruchem członków, którego początek jest w jakiejś podstawowej części wewnętrznej ciała; czyż nie możemy powiedzieć, że wszelkie automaty (maszyny, które poruszają się z pomocą sprężyn i kół, jak zegar) mają sztuczne życie? [Hobbes 1954: 5]

W ewolucji badań nad sztuczną inteligencją interesującą postacią był Leibniz, który pragnął stworzyć maszynę potrafiącą weryfikować prawdziwość sądów, także prawdziwość semantyczną. Maszyna funkcjonowałaby dzięki specjalnie przygotowanemu systemowi językowemu, *characteristica universalis*, który podlegałby zasadom arytmetyki. Jak pisze Marek Kasperski [Kasperski 2003: 35] inspiracje Leibniz mógł czerpać ze sławnego wówczas traktatu *Ars signorum vulgo character universalis et linguae philosophica* George'a Dalgarna. W koncepcji Dalgarna każdej literze odpowiadało określone pojęcie w układzie hierarchicznym, np. litera *n* to żywa istota, *e* – zwierzę, *k* – czworonóg, co po połączeniu dałoby trójliterowe oznaczenie należącego do istot żywych czworonożnego zwierzęcia. Konkretnie nazwy zwierząt można by było w tym języku otrzymać poprzez dołączenie dodatkowych liter. Projekt maszyny Leibniza zakładał natomiast zamienianie liczb arabskich literami alfabetu łacińskiego ozna-

czającymi spółgłoski, wyższe rzędy liczbowe (dziesiątki, setki) odpowiadałyby samogłoskom. [por. Kasperski 2003: 36]. Jak pisze Dyson, „od czasów Hobbesa i Leibniza naturę umysłu uważa się za nierozzerwalnie powiązaną z naturą maszyn” [Dyson 2005: 51].

Niemal dwa stulecia później francuski fizyk, Andre Ampere, stworzył termin, który w rozwoju późniejszej cywilizacji zyskał bardzo na znaczeniu: *cybernetyka* (*cybernetique*). Wyraz *cybernetyka* wywodził się od greckiego słowa, które oznaczało sterowanie statkiem, ale jeszcze Grecy uogólnili jego znaczenie na sztukę sterowania w ogóle. Ważniejsze jednak niż stworzenie terminu cybernetyka było wykazanie, że prąd elektryczny może przenosić nie tylko energię, ale i informację. Prawdziwy rozkwit badań z dziedziny cybernetyki przyniósł jednakże dopiero wiek XX, a prekursorem współczesnych badań nad sztuczną inteligencją stał się angielski logik, Alan Turing, który był autorem słynnego testu, służącego określeniu zdolności maszyny do symulowania umiejętności posługiwania się językiem naturalnym. Koncepcje Alana Turinga stały się podstawą twierdzeń Hilarego Putnama, z którego postacią wiąże się funkcjonalizm pojmowany jako koncepcja będąca filozoficzną podstawą badań nad sztuczną inteligencją. Funkcjonalizm jest teorią, która usiłuje dać wyjaśnienie natury ludzkiego umysłu i wedle której istota stanów mentalnych, pragnień, bólu nie tkwi w materii, z której zostały stworzone, lecz w funkcjach, które spełniają. Trudno byłoby na przykład odpowiedzieć na pytanie, z jakiego rodzaju materii zrobiono ból i co go tworzy. Odwołując się do funkcjonalizmu, można opisać istotne właściwości stanów mentalnych bez konieczności uwzględniania, z jakiej materii zostały wykonane. Opis stanów takich jak ból jest kompletny, gdy wszystkie jego funkcjonalne właściwości zostaną zidentyfikowane. Materia, która służy spełnianiu określonych funkcji, nie jest najważniejszym elementem tego, czym określony stan lub rzecz jest w istocie.

Na podstawie twierdzeń Hilarego Putnama, który poprzez swój artykuł *Minds and Machines* z 1960 r. termin *funkcjonalizm* wprowadził do filozofii umysłu, wysnuł wniosek, że do zrozumienia działania ludzkiego umysłu konieczne jest użycie komputera jako modelu funkcjonowania samego umysłu. Do poglądów Putnama nawiązywało wielu badaczy zajmujących się sztuczną inteligencją, m.in. Marvin Minsky, Alan Newell, John Holland czy Herbert Simon, który niegdyś napisał:

Zrozumieliśmy, że inteligencja nie jest sprawą substancji – protoplazmy, szkła czy drutu – lecz formy, którą substancja przyjmuje i procesów, które w niej zachodzą [...] Inteligencją jest umysł implementowany w każdy wymodelowany rodzaj materii. [cyt. za Kołodziejczyk 2003: 3]

Jeżeli inteligencja przysługuje zarówno komputerom, jak i człowiekowi, to o jej istocie nie decyduje sposób działania, ale jego efekt. Ważniejsze jest bowiem samo rozwiązanie problemu niż materiał (struktura fizyczna) realizująca ten proces.

Piotr Kołodziejczyk w swoim artykule podkreśla, że w teorii i praktyce sztucznej inteligencji nie jest najistotniejsze pytanie o sposób istnienia i genezę ludzkiego umysłu. Komputerowy funkcjonalizm nie zajmuje się również problematyką oscylującą wokół zagadnienia świadomości; stanowisko funkcjonalistyczne koncentruje się przede wszystkim na próbie znalezienia takiego sposobu programowania maszyn, aby ich działanie na poziomie behawioralnym było nieodróżnialne od działania człowieka [por. Kołodziejczyk 2003]. Pisząc lingwistyczne programy komputerowe, również ja muszę przyjąć stanowisko funkcjonalistyczne, albowiem moim zadaniem jest szukanie takich metod programowania maszyn, by generowane przez nie wypowiedzi były nie mniej komunikacyjnie akceptowalne niż komunikaty językowe człowieka.

Współcześnie z teorią sztucznej inteligencji bardzo silnie wiąże się zagadnienie sztucznych sieci neuronowych (SSN). Organizowanych jest bardzo wiele konferencji poświęconych SNN, dynamicznie wzrasta ilość monografii na ten temat [np. piszą o sztucznych sieciach neuronowych: Kosiński, Duch, Tadeusiewicz, Osowski, Mańdziuk, Amit i wielu innych].

Sztuczne sieci neuronowe w ostatnich dziesięcioleciach zaczęto szeroko wykorzystywać w różnych obszarach badawczych, albowiem sieć neuronowa wykazuje zdolność do kojarzenia, rozpoznawania, przewidywania czy sterowania. Za naturalne uznajemy rozpoznawanie liter, twarzy i dźwięków, którego dokonuje ludzki mózg. Dla programu działającego w oparciu o klasyczne algorytmy komputerowe problemem może być odnalezienie podobieństwa pomiędzy zdjęciami, które tej samej osobie wykonano pod nieco innym kątem i przy innym oświetleniu. Natomiast człowiek przy pomocy swojej sieci neuronowej rozpozna takie podobieństwo w ułamku sekundy. Komputer w porównaniu z mózgiem jest szybki, wydajny i skuteczny, ale istnieją zadania, w których umysł ludzki jest niezastąpiony, a jego działanie przynosi nieporównywalnie lepsze efekty. O ile dla komputerowych algorytmów duży problem stanowi rozpoznanie obiektu, gdy nastąpi zmiana oświetlenia lub kąta widzenia, o tyle człowiek bez problemu rozpoznaje znaną sobie twarz, bez względu na jej profil, światło, makijaż czy fryzurę. Sztuczne sieci neuronowe wykorzystuje się współcześnie np. do przewidywania pogody i opracowywania prognoz na giełdzie. Tak jak człowiek, sztuczne neurony potrafią wyciągać wnioski z minionych zdarzeń, by w oparciu o uzyskane doświadczenie, podejmować trafne decyzje w przyszłości. Ta właściwość sieci neuronowych powoduje, że stosuje się je również w medycynie. Sztuczne sieci neuronowe – mając w swej bazie zapisane metody i efekty leczenia pacjentów z ostatnich miesięcy czy lat – potrafią uogólnić doświadczenie i w zupełnie nowym przypadku klinicznym trafnie zdecydować, jakie środki lecznicze będą najbardziej odpowiednie dla danego pacjenta. Pomimo iż ludzki mózg posiada nieporównywalnie większą ilość neuronów niż stosowane w komputerach SSN, to jednak trzeba pamiętać, że mózg zajmuje się niezliczoną ilością innych zadań np. utrzymywaniem ciała w równowadze. O tym, jak bardzo pomocne mogą być sztuczne sieci neuronowe przy utrzymywaniu humanoidalnej postawy, przekonali się już twórcy robotów, którzy

SSN wykorzystują do sterowania robotami przeznaczonymi do pracy w najtrudniejszych warunkach.

Z punktu widzenia konstruktora sieci neuronowych największą ich zaletą może wydawać się to, że nie wymagają one programowania. Stworzona sieć uczy się sama. Rola człowieka ogranicza się do zaprojektowania struktury sieci w taki sposób, aby możliwie najlepiej sprostała postawionym przed nią zadaniom. Projektant sieci ma też za zadanie umiejętne pokierowanie procesem uczenia się sieci. Jednak dla przyzwyczajonych do komputerowej precyzji i logiki informatyków ta (być może tylko pozorna) zaleta sieci staje się utrudnieniem wprowadzającym chaos w uporządkowany świat pojmowania działań komputera oraz sposobu pracy z nim. Projektując program komputerowy, programista w pierwszej kolejności określa algorytmy, które wyznaczają sposób rozwiązania zadania. Bez owych zaprogramowanych algorytmów wyznaczających dokładne reguły postępowania w przewidywanych rodzajach przypadków klasyczny program komputerowy nie rozwiąże żadnego postawionego przed nim zadania.

W klasycznym programie komputerowym najdrobniejszy błąd programisty (np. brak średnika w kodzie programu) najczęściej uniemożliwia korzystanie z niego. Sztuczna sieć neuronowa natomiast nawet przy poważnym uszkodzeniu może działać nadal. Na tym również polega jej analogia do sieci neuronowej w mózgu człowieka, która nie przestaje funkcjonować z powodu obumierania poszczególnych neuronów w procesie starzenia lub ich niszczenia przez różne czynniki. Dopiero po przekroczeniu pewnego progu uszkodzeń mózg przestaje właściwie działać, co objawia się np. efektami charakterystycznymi dla choroby Alzheimera.

Najważniejszą zaletą sztucznych sieci neuronowych, zwłaszcza z punktu widzenia nauk humanistycznych, wydaje się jej zdolność do uogólniania zdobytej wiedzy. Gdy sieć nauczy się rozpoznawania po jednym odcieniu koloru zielonego czy żółtego, to również będzie w stanie zidentyfikować inne, nieznane dotąd, odcienie danych kolorów i zakwalifikować odpowiednio jako żółty lub zielony.

Jak jednak te wszystkie właściwości sieci mogą wpłynąć na to, że „sztuczne mózgi” nadają się do zastosowań językoznawczych? Zasadniczym powodem tego stanu rzeczy jest owa niezwykła zdolność sieci do uogólniania zdobytej wiedzy. Dużym ułatwieniem jest samodzielne ustalanie przez sieć reguł na podstawie przedstawionych przykładów oraz możliwość autokategoryzowania odpowiednio oznaczonych leksemów. Gdy w pliku uczącym sieć neuronowa będzie miała podaną informację, że *Chomik gra w szachy* jest zdaniem nieakceptowalnym w standardowej komunikacji, to wówczas wygeneruje bezbłędną odpowiedź również wtedy, gdy będzie miała za zadanie określić akceptowalność zdania *Kot gra w szachy*.

Wiadomym jest, że sztuczna sieć neuronowa została zbudowana wedle modelu jej naturalnego odpowiednika. Szacuje się, że w układzie nerwowym człowieka istnieje ok. 100 miliardów neuronów. Przeciętna ilość połączeń każ-

dego neuronu z innymi wynosi od 1000 do 10000, chociaż są oczywiście i takie, które łączą się jedynie z kilkoma sąsiadami oraz takie, u których ilość synaptycznych połączeń wynosi dziesiątki tysięcy [Kosiński 2002: 17]. Sztuczna sieć neuronowa składa się ze znacznie mniejszej liczby neuronów i połączeń. Nie dziwi to, jeśli tylko pamięta się, że ludzka sieć neuronowa musi spełniać bardzo dużo różnorodnych zadań.

Jednakże nie tylko z osiągnięć w dziedzinie filozofii i medycyny czerpią twórcy i badacze sztucznej inteligencji. W latach '60 XX wieku cybernetyka zwróciła się także w kierunku teorii tworzonych na polu lingwistyki, co wynikało z niezadowolających efektów w dziedzinie programowania maszyn przetwarzających język naturalny. Jak zauważa Vetulani, „praktyczne wykorzystanie technik komputerowych do automatycznej analizy i generowania (ogólniej ‘przetwarzania’) tekstu w języku naturalnym jest uwarunkowane poddaniem opisu gramatycznego tych języków odpowiedniemu reżimowi, tj. poddaniem tego opisu formalizacji” [Vetulani 2004: 29]. Próby takiej formalizacji języka podjął się m.in. Noam Chomsky, którego lingwistyczne założenia są od ponad 50 lat wykorzystywane w lingwistyce komputerowej. W teorii Chomsky’ego zdaniu można przypisać strukturę frazową w postaci drzewa, w którym węzły oznaczane są nazwami typów fraz, a liście są odpowiednikami słów. Algorytm tworzący ze zdania drzewo składniowe nazywane jest algorytmem parsującym, a program realizujący ten algorytm – parserem. Istotną rolę w koncepcji Chomsky’ego odgrywają tzw. reguły przepisywania, które w gramatykach formalnych służą określeniu operacji dokonywanych na pewnym alfabcie, który składa się ze skończonego zbioru symboli terminalnych oraz skończonego zbioru symboli nieterminalnych (pomocniczych). Symbolami terminalnymi są konkretne słowa języka naturalnego, natomiast symbole nieterminalne reprezentują kategorie formalne, takie jak np. NP (faza nominalna). Z. Vetulani podaje przykład przełożenia gramatyki transformacyjno-generatywnej na język programowania *Prolog*. Poniższa tabela ukazuje zbiór reguł przepisywania oraz ich zapis w języku *Prolog* dla zdania *Babuleńka ma dwa rogate koziołki* [Vetulani 2004: 44].

REGUŁY PRZEPISYWANIA W GRAMATYCE TRANSFORMACYJNO-GENERACYWNEJ	IMPLEMENTACJA REGUŁ PRZEPISYWANIA W JĘZYKU PROLOG
S → NP VP VP → V NP NP → N NP → ADJ N NP → NUM NP V → ma N → babuleńka N → koziołki ADJ → rogate NUM → dwa	s (X0, X2) :- np(X0, X1), vp(X1,X2). vp (X0, X2) :- v(X0, X1), np(X1,X2). np (X0, X2) :- n(X0, X1). np (X0, X2) :- adj(X0, X1), n(X1,X2). np (X0, X2) :- num(X0, X1), np(X1,X2). v([ma X], X). n([babuleńka X], X). n([koziołki X], X). adj([rogate X], X). num([dwa X], X).

Źródło: Vetulani 2004: 44

Tego typu program służy rozpoznawaniu gramatyczności zdania. Powyższy algorytm można także rozszerzyć w taki sposób, aby program określał strukturę składniową wyrażenia. Jak się zdaje, programy wykorzystujące założenia gramatyki transformacyjno-generatywnej koncentrują się wokół zagadnień związanych z gramatycznym jedynie aspektem języka, służą często oznaczaniu formalnej struktury wypowiedzi lub kontrolowaniu poprawności gramatycznej. Pomimo iż późniejsze odmiany generatywizmu, głównie za sprawą Lakoffa i Fillmore'a, w znacznie większym stopniu uwzględniały komponent semantyczny niż wczesna odmiana generatywizmu, to wydaje się, że problem odpowiedniej formalizacji warstwy semantycznej języka nie został w ramach badań generatywistów rozwiązany w sposób wystarczający do realizacji zadań, jakie przed współczesnym językoznawstwem stawia lingwistyka komputerowa. Trzeba jednak podkreślić fakt, że dokonane przez Chomsky'ego ujęcie języka jako systemu generatywnego dokonało w językoznawstwie przełomu, który m.in. umożliwił rozwinięcie się dziedziny nauki, jaką jest lingwistyka komputerowa.

Obecnie nadal wiele lingwistycznych programów komputerowych jest tworzonych z wykorzystaniem założeń generatywizmu. Podejmowane są także inne próby formalizacji języka w celu usprawnienia automatycznego przetwarzania tekstu. Zagadnieniami związanymi z przetwarzaniem języka naturalnego w Polsce zajmuje się intensywnie m.in. zespół Leonarda Bolca z Instytutu Podstaw Informatyki PAN, który pracuje nad formalnym opisem języka polskiego przy użyciu HPSG (*Head-driven Phrase Structure Grammar*) [zob. Przepiórkowski i inni 2002, Przepiórkowski 2008]. Współczesne osiągnięcia w dziedzinie lingwistyki komputerowej opisane są szeroko m.in. w książce Z. Vetulaniego pt. *Komunikacja człowieka z maszyną. Komputerowe modelowanie kompetencji językowej*, a także w licznych artykułach, m.in. w publikacji M. Piaseckiego pt. *Cele i zadania lingwistyki komputerowej* [Piasecki 2009].

Jedną z nowszych lingwistycznych koncepcji, która służy również udoskonaleniu procesów automatycznego przetwarzania języka naturalnego jest gramatyka komunikacyjna, której aksjomaty zostaną przedstawione w rozdziale następnym. Niniejsza praca stanowi próbę zastosowania założeń komunikatywizmu w lingwistyce komputerowej.

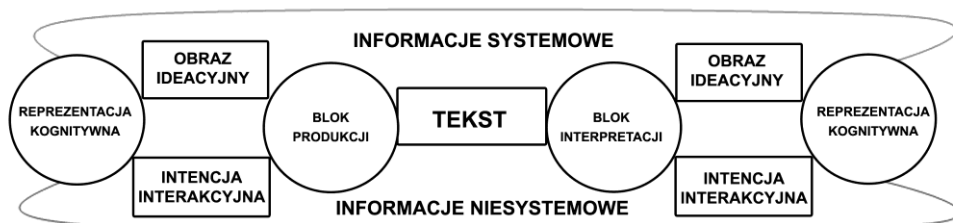
3.0. Gramatyka komunikacyjna

Podstawowym celem gramatyki komunikacyjnej, której głównymi twórcami są A. Awdiejew i G. Habrajska, „jest opis organizacji i generowania (tworzenia) przekazu komunikacyjnego oraz procesu jego odbioru” [Awdiejew, Habrajska 2004: 14], a „opis ten obejmuje nie tylko określenie poprawności gramatycznej komunikatów, co można osiągnąć przy pomocy analizy formalnej, lecz również ich akceptowalności z punktu widzenia wartości komunikacyjnej” [Awdiejew, Habrajska 2004: 14].

Komunikatywizm, będąc teorią oryginalną i stosunkowo młodą, wpisuje się także w nurty badań prowadzonych od dawna w różnych obszarach lingwistyki. Za Hallidayem twórcy komunikatywizmu wyróżniają trzy poziomy w opisie języka, które dotyczą różnych jego płaszczyzn funkcjonalnych:

- poziom ideacyjny (przedstawieniowy), na którym dokonuje się obrazowanie świata i który wiąże się ze zdolnością języka do zobiektywizowanego przedstawiania rzeczywistości. Do poziomu ideacyjnego przynależą mentalne wyobrażenia, na których werbalizację jest w akcie komunikacji nastawiona intencja nadawcy.
- poziom interakcyjny, którego zadaniem jest odzwierciedlanie stosunku mówiącego do treści komunikatu oraz osób uczestniczących w akcie komunikacji.
- poziom tekstowy, który odzwierciedla możliwość różnorodnego formalnego organizowania komunikatu językowego. Na tym poziomie języka funkcjonują m.in. operatory wprowadzające podziały hierarchiczne informacji.

Z wymienionymi poziomami języka wiąże się schemat procesu komunikacji językowej, który zakłada, że wyjściową konfiguracją przy generowaniu werbalnych komunikatów jest reprezentacja kognitywna, składająca się z obrazu ideacyjnego, który stanowi mentalne wyobrażenie treści oraz intencji interakcyjnej, jaka towarzyszy powstaniu komunikatu. Gdy pojawia się treść i intencja wyrażenia jej w określonym zamiarze, musi zaistnieć w schemacie generowania komunikatu blok strukturalizacji, w którym treść i intencja przybierają określoną formę językową. Wówczas powstaje tekst i po stronie odbiorcy może odbyć się proces dekodowania komunikatu.

Aby gramatyka była przydatna w lingwistyce komputerowej, musi być odpowiednio sformalizowana, szczególnym problemem jest formalizacja treści ideacyjnych, które wiążą się z przedstawieniowym poziomem języka. Jak pisał Aleksy Awdiejew:

powstaje [...] kwestia uchwycenia i wyrażenia w określonym zapisie owej nieobserwowalnej bezpośrednio reprezentacji semantycznej, struktury konceptualnej lub, korzystając z coraz bardziej częstego teraz terminu, struktury kognitywnej. [Awdiejew 1992: 113]

Zadanie to jest problemem niełatwym, jednak właśnie umiejętne uchwycenie i wyrażenie struktury kognitywnej ma podstawowe znaczenie przy konstruowaniu systemów komputerowych, których zadaniem jest generowanie akceptowalnych (gramatycznie i semantycznie) wypowiedzi.

Wydaje się, że największą trudnością w przypadku konstruowania systemów sztucznej inteligencji nie jest fakt, że tworzące się w umyśle przedstawienia mentalne mają charakter rozmyty, ale raczej geneza obrazów ideacyjnych, które tworzą się w ludzkich umysłach. Podstawowym źródłem obrazów ideacyjnych są bodźce sensoryczne i aby te, dane człowiekowi w sposób naturalny, wyobrażenia zaszcześcić komputerowi, trzeba je odpowiednio sformalizować. Nieocenione praktyczne korzyści w zapisie obrazów ideacyjnych przynoszą standardy semantyczne A. Awdiejewa. W ujęciu gramatyki komunikacyjnej standardy semantyczne to uogólnione reprezentacje sensu o strukturze predykatowo-argumentowej, które umieszczają leksemy w typowych dla nich kontekstach, a także przynoszą informację o ich łączliwości leksykalnej i gramatycznej [Awdiejew, Habrajska 2004]. Jak piszą A. Awdiejew i G. Habrajska „pod względem informacyjnym tekst jest zorganizowany w taki sposób, że rozpada się na poszczególne całości sensu – komunikaty, które nie muszą pokrywać się z jednostkami tekstowymi” [Awdiejew, Habrajska 2004]. Cennym osiągnięciem i wyróżnikiem gramatyki komunikacyjnej również jest to, że „rezygnuje ona z definiowania znaczenia leksykalnego słów przy pomocy innych słów, ponieważ zastępuje tę charakterystykę opisem lokalizacji danego terminu w standardach semantycznych” [Awdiejew, Habrajska 2004]. Termin nie ma znaczenia autonomicznego, a jego sens wyznacza lokalizacja w standardzie semantycznym, który odnosi się do trwałego wyobrażenia kognitywnego. „Sens każdego standardu semantycznego stanowi odwołanie się do określonego, uogólnionego **schematu**, szkieletu znaczeniowego, który w świadomości mówiącego występuje jako **typ** danej sytuacji, a nie jej **okaz**” [Awdiejew, Habrajska 2008]. A. Awdiejew i G. Habrajska uświadomienie schematu uważają za „pierwotny akt rozumienia językowego, który pozwala na **specyfikację** jego komponentów” [Awdiejew, Habrajska 2008]. Jak wcześniej już wspomniałam, standardy semantyczne stanowią uporządkowany zapis trwałych wyobrażeń kognitywnych, które są umysłowi dostarczane głównie poprzez bodźce sensoryczne, a które utrwała oddziaływanie społeczeństwa i jego kultury. Niestety, te oczywiste, tkwiące w ludzkim umyśle wyobrażenia nie są w sposób tak naturalny dane programowi komputerowemu. Umieszczenie standardów semantycznych w bazie programu komputerowego jest zatem punktem wyjścia dla zabiegów detrywializacji, które program komputerowy wykonuje wedle zdefiniowanych reguł w celu wygenerowania informacyjnych (nietrywialnych) komunikatów. Również **struktura predykatowo-argumentowa**, w którą ujmowane są standardy semantyczne, przynosi praktyczne korzyści przy konstruowaniu programów lingwistycznych. Jak pisze Vetulani „zgodność pomiędzy aparatem pojęciowym opisu języka a aparatem pojęciowym reprezentacji rzeczywistości pozajęzykowej jest okolicznością sprzyjającą analizie automatycznej tekstu” [Vetulani

2004: 54]. Podejście predykatowo-argumentowe znane jest także m.in. z prac Fillomora'a, Karolaka, Polańskiego, Topolińskiej. Jak słusznie zauważa Karolak „pojęcia pełnią określone funkcje w układach, czyli w złożonych strukturach pojęciowych” [Karolak 2002: 26]. Rolą predykatu jest konstytuowanie struktury złożonej, natomiast argument spełnia implikacje predykatu, stając się w ten sposób wewnętrznym składnikiem struktury złożonej [por. Karolak 2002: 27]. Wedle definicji Karolaka struktura predykatowo-argumentowa to układ złożony z predykatu (pojęcia konstytutywnego) i jednego lub więcej argumentów.

W silnym związku z podejściem predykatowo-argumentowym pozostaje *Słownik syntaktyczno-generatywny* pod redakcją Kazimierza Polańskiego. We wstępie do słownika Polański zauważa, że „opis gramatyczny języka musi iść w parze z jego opisem leksykalnym, innymi słowy gramatyka i słownik powinny się wzajemnie uzupełniać” [Polański 1980: 6]. Wg Polańskiego, gdy budujemy wypowiedź, to jesteśmy ograniczeni czynnikami ściśle semantycznymi, takimi jak sensowność określonych połączeń leksykalnych i zgodność z intencją wyrażenia odpowiedniej treści, a z drugiej od zasad łączliwości wyrazowej, które często mają charakter ściśle skonwencjonalizowany. Wspomniany *Słownik syntaktyczno-generatywny* uwzględnia konwencjonalne zasady łączliwości, jednakże – jak zauważa m.in. sam redaktor słownika – proponowany w publikacji zestaw cech semantycznych nie jest wyczerpujący i ostateczny. Badania, do których rozwoju przyczynił się Polański, są kontynuowane m.in. przez A. Awdiejewa i G. Habrajską. Gramatyka komunikacyjna wykazuje również związek z teorią relacji tematycznych (*Thematic Relations*), która „dotyczy zarówno słownika (leksykonu), jak i poziomów składniowych; jej cechą charakterystyczną jest zajmowanie się elementami semantyki leksykalnej w kontekście konstrukcji składniowych” [Stalmaszczyk 2001: 79]. Teorię relacji tematycznych, układów predykatowo-argumentowych oraz formalizację treści przedstawieniowej pogłębia, przeprowadzone na gruncie komunikatywizmu, wyodrębnienie predykatów prymarnych i sekundarnych oraz metapredykatów prymarnych oraz sekundarnych, argumentów, a także podział jednostek językowych na termy i operatory. Wśród tzw. predykatów prymarnych G. Habrajska [Habrajska 2004: 44–58] wyróżnia:

1. predykaty symbolizujące **akcje**, czyli intencjonalne i dynamiczne zdarzenia, np.
predykat: PISAĆ [argument1: NHUM, argument2: NRES],
Jola pisze książkę.
2. predykaty oznaczające **procesy**, czyli zdarzenia dynamiczne, ale niekontrolowane przez człowieka, np.
predykat: KICHNAĆ [argument1: NHUM],
Ziutek kichnął.
3. **pozycje**, czyli predykaty niezdarzeniowe, które wiążą się z intencjonalnym utrzymywaniem danego stanu rzeczy, np.
predykat: SIEDZIEĆ [argument1: NHUM, argument2: NLOC],
Maria siedzi w fotelu.

4. **stany**, które są nieintencjonalnymi układami stanów rzeczy, np.
 predykat: BYĆ KOBIETĄ [argument1: NHUM],
Katarzyna jest kobietą.

Jak również można się dowiedzieć z książki G. Habrajskiej [zob. Habrajska. 2004: 63], wprowadzaniu predykcji sekundarnej służą zazwyczaj przymiotniki, które przypisują argumentom określone właściwości, np.

Predykat sekundarny: ELOKWENTNY [argument1: NHUM]
Elokwentny prezes koncernu zrobił duże wrażenie swoim przemówieniem.

Metapredykcja prymarna polega niejako na zanurzaniu jednego układu predykatowo-argumentowego w drugim. W miejscu jednego z argumentów występuje predykat otwierający własny układ predykatowo-argumentowy, np.

metapredykat: POTRAFIĆ [argument1: NHUM, predykat: GRAĆ [argument1: NHUM, argument2: NINSTR]
Zuzanna potrafi grać na cytrze.

Otwieraniu metapredykcji sekundarnej służy zazwyczaj przysłówek, który specyfikuje układ predykatowo-argumentowy, np.

metapredykat: SZYBKO [predykat: ZABIĆ [argument1: NHUM, argument2: NVIV]
Janek szybko zabił muchę.

Oprócz predykatów w skład układów predykatowo-argumentowych wchodzi oczywiście argumenty, które zazwyczaj mają postać rzeczownikową. Miejsce argumentu pierwszego wypełnia sprawca czynności, miejsce argumentu drugiego zazwyczaj zajmuje obiekt danej czynności, miejsce predykatu trzeciego jest zarezerwowane dla beneficjenta czynności, argument czwarty to z reguły narzędzie, a miejsce argumentu piątego jest przeznaczone dla lokalizacji czynności. Zazwyczaj predykaty wymagają wypełnienia tylko niektórych miejsc argumentów.

Istotną rolę w metodologii komunikatywizmu odgrywa podział na termy i operatory ideacyjne, interakcyjne oraz organizacji dyskursu. Jak podają A. Awdiejw i G. Habrajska:

termy są komunikatywnymi jednostkami języka, tworzącymi klasy głównych części mowy (czasownik, rzeczownik, przymiotnik, przysłówek oraz istniejące dla wszystkich klas znaki zastępcze), które na poziomie ideacyjnym języka wskazują w sposób systemowy na określone, typowe fragmenty rzeczywistości. [Awdiejw, Habrajska 2004: 68]

Termy wypełniają miejsca predykatów i argumentów w układzie predykatowo-argumentowym. Operatory natomiast często służą jedynie dookreśleniu lub uporządkowaniu treści wprowadzanej przez predykaty i argumenty.

Operatory mogą przyjmować różne postacie formalne. Mogą być morfemami modyfikującymi znaczenie podstawy słowotwórczej, np. *dom-ek*, mają

czasem postać wyrazów: *niestety* lub nawet całych złożonych konstrukcji, np. *To by było na tyle*.

W przeciwieństwie do termów operatory występują na trzech poziomach języka. Na poziomie ideacyjnym operatory mogą specyfikować treść układu predykatowo-argumentowego, np. pod względem czasu, ciągłości, powtarzalności zjawiska czy intensywności cechy, np. biały. Do operatorów ideacyjnych należą także jednostki predykatywne, takie jak: *to jest, jest, to*. Mówiąc o operatorach, warto wspomnieć także o tych, które funkcjonują na poziomie interakcyjnym i tekstowym.

„Na poziomie interakcyjnym operatory wprowadzają akty mowy o charakterze modalnym, emotywnym, działania lub perswazyjnym. Realizują w ten sposób rozmaite funkcje pragmatyczne, współdziałając z treścią ideacyjną” [Awdiejew, Habrajska 2004: 77]. Natomiast na poziomie organizacji dyskursu operatory segmentują i porządkują wypowiedź.

Omawiane do tej pory zagadnienia wiązały się głównie z formalizacją treści ideacyjnych, jednakże istotne miejsce w przedstawionym wcześniej schemacie komunikacyjnym pełni zamiar pragmatyczny. Z punktu widzenia sztucznej inteligencji zamiar pragmatyczny jest szczególnie ciekawym blokiem schematu, ponieważ zmusza do próby odpowiedzenia na pytanie o intencjonalność działań komputerów. Jeśli chodzi o intencjonalność programów komputerowych, to jak zauważa Piotr Czarnecki, „komputer nie myśli ani sam w sobie nic nie znaczy” [Czarnecki 2003: 12]. Wielu autorów uważa, że maszyna nie może posiadać tego rodzaju intencjonalności, jaką mają ludzie i że nie może istnieć komputer, który byłby autonomicznym myślicielem takim, jakim jest człowiek [Czarnecki 2003: 12]. Zdaniem Czarneckiego:

organizm intencjonalny dokonuje opisu środowiska takim, jakim je widzi, natomiast komputer przeprowadza operacje w taki sposób, w jaki widział je jego projektant i konstruktor. Komputer jest intencjonalny tylko ze względu na intencjonalność swego twórcy. [Czarnecki 2003: 12]

Dennett uważa [za: Czarnecki 2003] jednak, że dana rzecz może być systemem intencjonalnym w relacji do podmiotu próbującego wyjaśnić i przewidzieć jej zachowanie. Przypisanie komputerom cech intencjonalnych jest czasem najłatwiejszym sposobem na przewidzenie ich działań, co uwidacznia się przy grze w szachy z komputerowym przeciwnikiem. Charakterystyczne dla wszelkich programów komputerowych jest kierowanie się na osiągnięcie celów poprzez wybór najlepszych ku temu środków.

Decyzja, by przyjąć **nastawienie intencjonalne**¹ jest decyzją pragmatyczną, albowiem zachowania intencjonalne zgodne są z prawami logiki, która stanowi fundament działania systemów sztucznych, jednakże w przypadku komputerów bardziej odpowiednie będzie stosowanie słowa **celowość** niż **in-**

¹ W koncepcji Dennetta nastawienie intencjonalne jest terminem odnoszącym się do systemów intencjonalnych i oznacza, że przyjęcie tego nastawienia pozwala na przewidywanie ich działań. Zakłada się, że systemy takie nakierowane są na osiągnięcie pewnych celów. Por. Czarnecki P., Koncepcja umysłu w filozofii Daniela C. Dennetta.

tencjonalność, gdyż komputery programowane są po to, by osiągały założone cele.

Jak wcześniej wspomniałam, teoria gramatyki komunikacyjnej czerpie inspirację z różnych obszarów lingwistyki. Prowadzone w ramach gramatyki komunikacyjnej badania nad interakcyjnym aspektem języka należy wiązać przede wszystkim z nurtem badań pragmalingwistycznych, zapoczątkowanych przez Johna Austina, któremu przypisać można dokonanie swoistego przełomu w zakresie postrzegania roli języka i zadań językoznawstwa. On po raz pierwszy tak wyraźnie zwrócił uwagę na niewątpliwy fakt, iż język jest narzędziem, za pomocą którego mamy możliwość wpływania na otaczającą nas rzeczywistość. Wśród licznych zasług Austina dla językoznawstwa należy wymienić dokonany przez niego podział językowych komunikatów na wypowiedzi wykonawcze (performatywy) oraz konstatacje (stwierdzenia), które w przeciwieństwie do tych pierwszych opisują rzeczywistość i podlegają kryterium prawdziwości. Akty performatywne natomiast nie relacjonują rzeczywistości, ale ją współtworzą. Do performatywów zaliczył Austin takie akty mowy jak rozkazy, prośby, ostrzeżenia, obietnice, groźby, pytania, formuły chrztu i ślubu, pozdrowienia, powitania, życzenia; zaproponował pierwszą klasyfikację tychże aktów mowy i ujął je wszystkie w 5 nadrzędnych klas: eksercytywy – akty pobudzające (rozkaz, prośba, rada), komisywy – akty ujawniające odpowiedzialność nadawcy za przyszłe działanie (obietnica, przyrzeczenie), werdyktywy – sądy, behabitywy – akty etykiety społecznej (gratulacje, przeprosiny), ekspozytywy – mające charakter metajęzykowy, informujące o różnego typu działaniach mownych (cytowanie, definiowanie, wyjaśnianie, oświadczenie itp.). Ponadto John Austin zwrócił uwagę na istnienie trzech aspektów aktów mowy: lokucyjnego, czyli treści sądu; illokucyjnego, który wskazuje na intencję mówiącego i perlokucyjnego, który stanowi skutek, jaki dana wypowiedź pozostawiła w otaczającej rzeczywistości. Nie umniejszając roli Johna Austina jako czołowego prekursora współcześnie prowadzonych badań pragmalingwistycznych, nie sposób nie wspomnieć o badaczach takich jak K. Bühler czy R. Jakobson, którzy poprzez swoje klasyfikacje funkcji języka musieli zwrócić uwagę środowiska językoznawców na fakt, że opisywanie świata, informowanie o faktach rzeczywistości, nie jest jedynym celem komunikacji językowej. Wszelkie, tak dziś już liczne klasyfikacje funkcji języka, zdają się mieć wspólne źródło w teorii Karla Böhlera, który wyróżnił trzy podstawowe funkcje języka: przedstawieniową, impresywną i ekspresywną. Sposób myślenia bliski pragmalingwistom można odnaleźć także w pracach wybitnego etnologa, Bronisława Malinowskiego, który pisał, iż „w rzeczywistości zasadniczą funkcją języka nie jest wyrażanie myśli lub powielanie procesów intelektualnych, ale raczej odgrywanie aktywnej, pragmatycznej roli w zakresie ludzkich zachowań”. [Malinowski 1987: 35], a także zwracał uwagę na to, że „słowa są częścią działania, jego ekwiwalentem” [Malinowski 1987: 37], a „mowa jest pozbawiona znaczenia, gdy występuje bez kontekstu działania, z którym jest powiązana” [Malinowski 1987: 37]. Jednym ze znakomitych następców J. Austina jest J. Searle, który kontynuując prace swojego wiel-

kiego mistrza, zaproponował własną klasyfikację typów aktów mowy, ale – jak się zdaje – przede wszystkim zasłużył się dla językoznawstwa poprzez wyróżnienie niejawnych aktów mowy, których funkcja pragmatyczna nie jest wyrażana *explicite* za pomocą odpowiednich leksykalnych jednostek językowych. W tego typu wypowiedziach właściwa interpretacja dokonuje się dzięki znanej nadawcy i odbiorcy informacji tła (*background information*) zarówno językowej, jak i pozajęzykowej. W ten bogaty już nurt badań z dziedziny pragmalingwistyki wpisują się wciąż intensywnie prowadzone badania w dziedzinie gramatyki komunikacyjnej, która jednym ze swych aksjomatów uczyniła przekonanie, że „najbardziej dynamiczna część języka (*parole, performance*) powinna tak samo, a nawet przede wszystkim, być przedmiotem opisu, jak i jego część statyczna (*langue, competence*)” [Habrajska, Awdiejew 2004: 17].

Z trzecim, tekstowym poziomem języka, który „odzwierciedla zdolność języka do wyrażania tych samych treści przy pomocy różnorodnych środków formalnych” [Habrajska, Awdiejew 2004: 39] silnie wiąże się gramatyka parafrazowania, której dotyczy niniejsza praca.

4.0. Zastosowania gramatyki komunikacyjnej w lingwistyce komputerowej

Przy użyciu lingwistycznych narzędzi wypracowanych na gruncie gramatyki komunikacyjnej został stworzony program generujący zdania i dzielący je na wypowiedzenia komunikacyjnie *trywialne, akceptowalne i nieakceptowalne*. Podobne zadanie spełnia także stworzona w nurcie badań komunikatystycznych sztuczna sieć neuronowa. Natomiast z niniejszą pracą ściśle związany jest programy komputerowy, który dokonuje automatycznych parafraz słowotwórczych. W niniejszym rozdziale zostaną omówione komputerowe aplikacje, które zostały stworzone z wykorzystaniem założeń gramatyki komunikacyjnej.

4.1. Oparty na klasycznych algorytmach program komputerowy do generowania komunikatów i ustalania ich akceptowalności

Przy użyciu założeń gramatyki komunikacyjnej, sformułowanych przez Aleksego Awdiejewa i Grażynę Habrajską, został stworzony m.in. program generujący zdania i klasyfikujący je ze względu na komunikacyjną akceptowalność komunikatu. Działanie tego programu zostało już szeroko omówione w innej mojej pracy, jednakże jego opisanie wydaje się konieczne także w kontekście niniejszej książki, która poniekąd stanowi kontynuację wcześniejszych badań.

Bazę leksykalną omawianego programu stanowi 5 czasowników (GRAĆ, CAŁOWAĆ, ROBIĆ, BRAĆ, KUPOWAĆ) oraz 103 rzeczowniki. Czasowniki zajmują miejsca predykatu, natomiast rzeczowniki są wartościami zmiennych, jakimi są *a1* i *a2*, które symbolizują argumenty.

Argument1{a1, a2....a103} GRACĆ Argument2{a1, a2....a103}

CAŁOWAĆ

ROBIĆ

BRACĆ

KUPOWAĆ

Dla każdego z pięciu czasowników przyjęto zasadę, że argument pierwszy przyjmuje wartość od 1 do 103 dla każdego argumentu drugiego. Założenie to powoduje, że program może wygenerować 53045 różnych zdań, jednak nie wszystkie z nich są komunikacyjnie akceptowalne. Aby komputerowy program był zdolny do podzielenia wygenerowanych wypowiedzi na *trywialne*, *akceptowalne* i *nieakceptowalne*, musi zostać wyposażony w reguły standardowej selekcji argumentów. Wedle przyjętych przy pisaniu programu założeń zdania **trywialne** to takie, które wyrażają treści oczywiste dla każdego przeciętnego użytkownika języka, są elementem systemu językowego i z reguły nie pojawiają się w naturalnej komunikacji. (np. *Trawa jest zielona, Ryby żyją w wodzie*). Zdania **akceptowalne** to te, które mają moc informacyjną, nie są bezsensowne i charakteryzują się także poprawnością gramatyczną (np. *Książka gra w szachy*). Zdania **nieakceptowalne** to z kolei te wypowiedzi, które są sprzeczne ontologicznie (np. *Szafa całuje piekarza*), cechuje je nieakceptowalność logiczna (np. *Piekarz całuje szafę*) lub są niepoprawne gramatycznie.

Program komputerowy funkcjonuje dzięki formalizującym język założeniom, takim jak np. to, że dla predykatu GRACĆ każdy leksem realizujący warunek z poziomu P1 (tabela nr 1), czyli taki, który należy do klasy substytucyjnej N_{HUM} (nazwy istot ludzkich) i wypełnia miejsce argumentu pierwszego, da w efekcie konfigurację komunikacyjnie akceptowalną. N_{HUM} jest symbolem nazwy, jaką może przyjąć istota ludzka; do tej grupy należą również wszystkie leksemy z podklas składających się na tę kategorię główną, czyli np. nazwy zawodów itp.

Tab. nr 1 Argument a1 dla GRACĆ²

PO-ZIOM	KLASA SUBSTYTUCYJNA					
P1	N _{HUM}					
P2	N _{HUM-ZAW}				N _{HUM-SC-LUD} {gracz}	
P3	N _{HUM-ZAW-BIZ} {biznesmen przedsiębiorca}	N _{HUM-ZAW-ART.} {artysta}		N _{HUM-ZAW-SPORT} {sportowiec}	N _{HUM-SC-LUD-CHART} {hazarcista, karciarz}	N _{HUM-SC-LUD-P} {zawodnik}
P4		N _{HUM-ZAW-ART-MUZ} {muzyk, orkiestra, zespół}	N _{HUM-ZAW-ART-OB} {aktor}			

² N_{HUM} – nazwy ludzi, N_{HUM-ZAW} – nazwy zawodów, N_{HUM-ZAW-ART.} – nazwy zawodów artystów, N_{HUM-ZAW-ART-MUZ} – nazwy zawodów muzyków, N_{HUM-ZAW-ART-OB} – nazwy zawodów aktorów, N_{HUM-ZAW-SPORT} – nazwy sportowców, N_{HUM-ZAW-BIZ} – nazwy biznesmenów, N_{HUM-SC-LUD} – nazwy graczy, N_{HUM-SC-LUD-CHART} – nazwy graczy karcianych, N_{HUM-SC-LUD-P} – nazwy zawodników w grach – zabawach

Tabele nr 2 i 3 prezentują przykładowe klasy substytucyjne argumentu drugiego dla predykatu GRAC.

Tab. nr 2 Argument a2 dla GRAC³

PO-ZIOM	KLASA SUBSTYTUCYJNA					
P1	N _{ABSTR}					
P2	N _{ART}		N _{SC-LUD}			
P3	N _{ART-MUZ} {marsz, tango, walc, sonata}	N _{ART-OB} {film, sztuka przedstawienie}	N _{SC-LUD-CHART} {brydż, poker}	N _{SC-LUD-SPORT} {siatkówka, tenis, mecz}	N _{SC-LUD-CH} {statki, monopol, kropki}	N _{SC-LUD-P} {szachy, warcaby}

Tab. nr 3 Argument a2 dla GRAC⁴

PO-ZIOM	KLASA SUBSTYTUCYJNA			
P1	N _{RES}		N _{LOC}	
P2	N _{RES-INSTR-MUZ} {skrzypce, gitara, perkusja}	N _{RES-INF} {komputer}	N _{LOC-MUZ} {filharmonia, pub, opera, estrada}	N _{LOC-OB} {scena, teatr}

Przy predykcji GRAC dla każdego argumentu pierwszego, który będzie np. leksemem z klasy substytucyjnej N_{HUM-ZAW-ART-OB} i argumentu drugiego, którego miejsce wypełnia term z klasy N_{ART-OB}, zdanie o strukturze: **a1 [N_{HUM-ZAW-ART-OB}] + PRED + a2 [N_{ART-OB}]** będzie zdaniem trywialnym (*Aktor gra w filmie*).

Wypowiedzenia trywialne jednak są zazwyczaj komunikacyjne bezużyteczne, więc istotniejsze wydają się schematy komunikatów akceptowalnych i sposoby detrywializacji standardów semantycznych. Poprzez naruszenie trywialnych wyobrażeń kognitywnych nadawca czyni wyrażaną treść informacyjną i zmusza tym odbiorcę do próby odnalezienia komunikacyjnego celu i sensu przekroczenia granic wyznaczonych przez standard semantyczny.

Metody detrywializacji mogą być różnego typu, jednakże przyjmując na początku założenie, że zdania generowane przez program mają strukturę: a1 + PRED + a2 (argument + predykat + argument), odrzuciłam możliwość detrywializowania np. poprzez wprowadzanie operatorów aktualizacji, które nawet przy trywialnej korelacji argumentów potrafią czynić wypowiedź informacyjną, np. jeżeli trywialna i przez to bezsensownie brzmiąca wypowiedź: *On ma nogi* zostanie uzupełniona przez operator aktualizacji miejsca: *w rzece*, to zdanie zo-

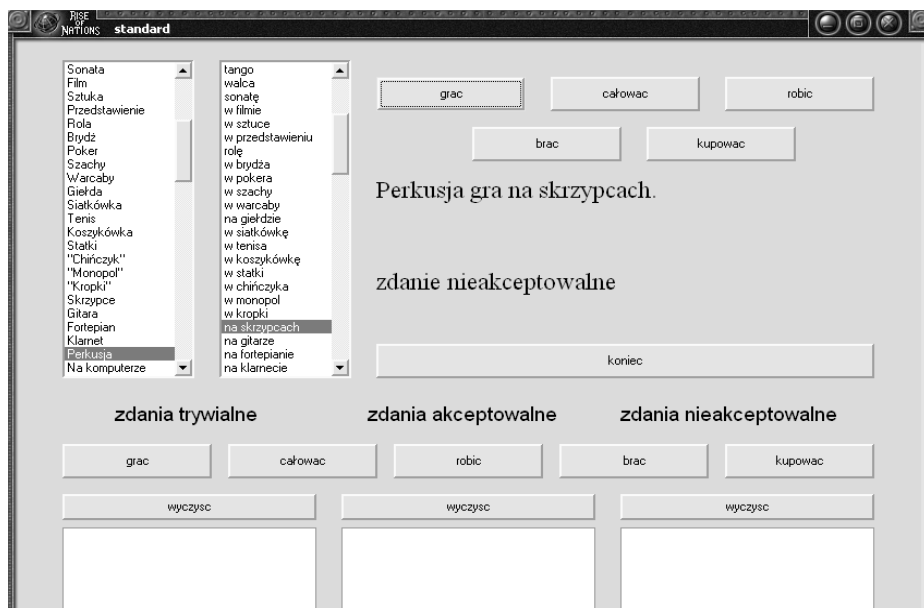
³ N_{ABSTR} – nazwy abstraktów, N_{ART} – nazwy dzieł artystycznych, N_{ART-MUZ} – nazwy dzieł muzycznych, N_{ART-OB} – nazwy sztuk teatralnych i filmów, N_{SC-LUD} – nazwy gier, N_{SC-LUD-CHART} – nazwy gier karcianych, N_{SC-LUD-SPORT} – nazwy gier sportowych, N_{SC-LUD-CH} – nazwy gier dziecięcych, N_{SC-LUD-P} – nazwy gier planszowych.

⁴ N_{RES} – nazwy rzeczy, N_{RES-INSTR-MUZ} – nazwy instrumentów muzycznych, N_{RES-INF} – nazwy komputerów i gier telewizyjnych, N_{LOC-OB} – nazwy teatrów, N_{LOC-MUZ} – nazwy filharmonii, oper.

stanie zdetrywializowane i przyjmie nietrywialną postać *On ma nogi w rzece*. Jednak również na poziomie „manipulacji” argumentami istnieją możliwości detrywializacji. Jeśli daną klasę termów, która czyni daną wypowiedź trywialną, zastąpi się klasą leksemów znajdującą się na tym samym poziomie uszczegółowienia np. P3, a jednocześnie, jeśli te dwie klasy mają wspólną kategorią łączącą je na poziomie P2, to efektem tej wymiany będą zdania akceptowalne. Np. jeśli w strukturze zdaniowej o postaci: a1 [N_{HUM-ZAW-ART-MUZ}] + PRED + (na) a2 [N_{RES-INSTR-MUZ}], która może realizować się np. w zdaniu *Muzyk gra na klarnecie*, klasę argumentu a1, czyli N_{HUM-ZAW-ART-MUZ} zastąpi się kategorią pokrewną np. N_{HUM-ZAW-ART-OB} i zdanie przyjmie strukturę: a1 [N_{HUM-ZAW-ART-OB}] + PRED + (na) a2 [N_{RES-INSTR-MUZ}], trywialność zostaje przełamana, a zdanie przyjmuje nietrywialną postać np. *Aktor gra na klarnecie*.

Jeśli daną kategorią leksemów zastępuje się słowa składające się na klasę z poziomów P3 lub P2, powstają w efekcie struktury zdań komunikacyjnie akceptowalnych, ale gdy zamiany dokonana się na najwyższym poziomie kategoryzacji P1, wówczas granice substytucji zazwyczaj zostają przekroczone i powstaje w efekcie schemat zdania nieakceptowalnego. Np. gdy w schemacie ogólnym o postaci: a1 [N_{HUM}] + PRED + (na) a2 [N_{HUM-RES-INSTR-MUZ}] kategorię N_{HUM}, która wypełnia miejsce argumentu pierwszego, zastąpi się inną klasą leksemów z tego samego poziomu P1, np. N_{RES}, wówczas struktura a1 [N_{RES}] + PRED + (na) a2 [N_{HUM-RES-INSTR-MUZ}] stanie się źródłem generowania nieakceptowalnych zdań typu *Perkusja gra na skrzypcach*

Jak pokazano na rysunku, program komputerowy bezbłędnie zakwalifikował zdanie *Perkusja gra na skrzypcach* jako komunikacyjnie nieakceptowalne.

Jednakże kategoria instrumentów muzycznych to tylko niewielka część termów, które mogą wypełniać miejsce argumentu drugiego przy predykcji GRAC.

Aby mieć pewność, że przedstawiony sposób automatycznej detrywializacji nie znajduje zastosowania jedynie w odosobnionych przypadkach, należało przyjrzeć się większej ilości dwuargumentowych standardów semantycznych, które można wypisać dla czasownika GRAC. Gama standardów semantycznych dla predykatu GRAC okazała się stosunkowo duża (zostały one przedstawione w mojej pracy magisterskiej)

Działanie programu dowiodło, że tak jak w przypadku analizowanego wcześniej przykładu i w innych zdaniach granice akceptowalności mogą zostać bezwarunkowo przekroczone już w przypadku, gdy miejsce argumentu pierwszego zajmie term z kategorii innej niż N_{HUM} . (np. *Szafa gra na komputerze*). Wynika to z prostego faktu, który można uzasadnić również za pomocą „gramatyki przypadku” Fillmore’a. Predykat GRAC jest akcją. Z założenia akcje są intencjonalnymi dynamicznymi działaniami i przy tym predykcji miejsce argumentu pierwszego musi wypełnić *agens (agent)*, czyli wykonawca podporządkowanej intencjom czynności. Poniżej przedstawiam przykład działania programu dla predykatu GRAC.

zдания trywialne	zдания akceptowalne	zдания nieakceptowalne
grac	całować	robic
brac	kupowac	
wyczysc	wyczysc	wyczysc
Biznesmen gra na giełdzie. Przedsiębiorca gra na giełdzie. Muzyk gra marsza. Muzyk gra tango. Muzyk gra walca. Muzyk gra sonatę. Muzyk gra w filharmonii. Muzyk gra w operze. Orkiestra gra marsza. Orkiestra gra tango. Orkiestra gra walca. Orkiestra gra sonatę. Orkiestra gra w filharmonii. Orkiestra gra w operze. Zespół gra marsza. Zespół gra tango.	Biznesmen gra marsza. Biznesmen gra tango. Biznesmen gra walca. Biznesmen gra sonatę. Biznesmen gra w filmie. Biznesmen gra w sztuce. Biznesmen gra w przedstawieniu. Biznesmen gra rolę. Biznesmen gra w brydża. Biznesmen gra w pokera. Biznesmen gra w szachy. Biznesmen gra w warcaby. Biznesmen gra w siatkówkę. Biznesmen gra w tenisa. Biznesmen gra w koszykówkę. Biznesmen gra w statki.	Biznesmen gra biznesmen. Biznesmen gra przedsiębiorca. Biznesmen gra muzyk. Biznesmen gra orkiestra. Biznesmen gra zespół. Biznesmen gra artysta. Biznesmen gra aktor. Biznesmen gra sportowiec. Biznesmen gra hazardzista. Biznesmen gra karciarz. Biznesmen gra zawodnik. Biznesmen gra grac. Biznesmen gra psa. Biznesmen gra kota. Biznesmen gra chomika. Biznesmen gra ksiądz.

4.2. Sztuczna sieć neuronowa do generowania komunikatów i ustalania ich akceptowalności

Z wykorzystaniem założeń komunikatywizmu została także zaimplementowana w systemie *Neuronix* sztuczna sieć neuronowa, która potrafi oddzielać wypowiedzi akceptowalne od nieakceptowalnych.

Symbol *we* w nagłówkach przedstawionych poniżej arkuszy informuje, że dane z tak oznaczonej kolumny są zawsze informacjami wejściowymi, które podaje się sieci do rozwiązania jakiegoś problemu. W kolumnie *wy* występuje wyjściowa wartość, która jest odpowiedzią na postawiony problem. W arkuszu uczącym sztucznej sieci neuronowej podaje się również wartości wyjściowe, aby mogła nauczyć się zależności pomiędzy określonymi wartościami wejściowymi a wyjściowymi. Arkusz danych stanowi natomiast już weryfikację tego, czego i jak dobrze nauczyła się sieć. Nie podaje się więc już w tym wypadku wartości wyjściowej, a jedynie wpisuje się dane wejściowe. Następnie uruchamia się sieć, by w kolumnie *wy* odpowiedziała, czy dane zdanie jest trywialne, akceptowalne czy może nieakceptowalne.

Poniżej przedstawiam fragmenty arkusza uczącego i arkusza danych dla predykatu GRAĆ.

Arkusz uczący

<i>we</i>	<i>we</i>	<i>we</i>	<i>we</i>	<i>we</i>	<i>we</i>	<i>we</i>	<i>we</i>	<i>we</i>	<i>wy</i>
#pierwszy	#p1	#p2	#p3	#PRED	#drugi	#pb1	#pb2	#pb3	#AKCEPT
biznesmen	NH	NHZ	NHZB	gra	na giełdzie	NA	NAB	NAB	trywialne
przedsiębiorca	NH	NHZ	NHZB	gra	marsza	NA	NAA	NAAM	akceptowalne
muzyk	NH	NHZ	NHZAM	gra	walca	NA	NAA	NAAM	trywialne
orkiestra	NH	NHZ	NHZAM	gra	w filmie	NA	NAA	NAAO	akceptowalne
jubilera	NH	NHZ	NHZZZ	gra	na skrzypcach	NR	NRI	NRIM	akceptowalne
karciarz	NH	NHSL	NHSL	gra	w pubie	NL	NLM	NLM	akceptowalne
zespół	NH	NHZ	NHZAM	gra	psa	NV	NVA	NVAD	nieakceptowalne
aktor	NH	NHZ	NHZAO	gra	w filmie	NA	NAA	NAAO	trywialne
artysta	NH	NHZ	NHZZA	gra	w sztuce	NA	NAA	NAAO	trywialne
sportowiec	NH	NHZ	NHZS	gra	w siatkówkę	NA	NASL	NASLS	trywialne
hazardzista	NH	NHSL	NHSLC	gra	w brydża	NA	NASL	NASLC	trywialne
pies	NV	NVA	NVAD	gra	w warcaby	NA	NASL	NASLP	nieakceptowalne
zawodnik	NH	NHSL	NHSLP	gra	w szachy	NA	NASL	NASLP	trywialne
zawodnik	NH	NHSL	NHSLP	gra	w pokera	NA	NASL	NASLC	akceptowalne
kot	NV	NVA	NVAD	gra	na gitarze	NR	NRI	NRIM	nieakceptowalne
chomik	NV	NVA	NVAD	gra	w filharmonii	NL	NLM	NLM	nieakceptowalne
ksiądz	NH	NHR	NHRP	gra	na komputerze	NR	NRK	NRK	akceptowalne
wierny	NH	NHR	NHRW	gra	na klamecie	NR	NRI	NRIM	akceptowalne
kobieta	NH	NHF	NHF	gra	na fortepianie	NR	NRI	NRIM	akceptowalne
matka	NH	NHRO	NHRO	gra	na perkusji	NR	NRI	NRIM	akceptowalne
dziadek	NH	NHRO	NHRO	gra	w statki	NA	NASL	NSLD	akceptowalne
dziecko	NH	NHRO	NHRD	gra	w chińczyka	NA	NASL	NSLD	trywialne
jubilera	NH	NHZ	NHZZZ	gra	w kropki	NA	NASL	NSLD	akceptowalne
kuchmistrz	NH	NHZ	NHZAK	gra	na giełdzie	NA	NAB	NAB	akceptowalne
piekarz	NH	NHZ	NHZAP	gra	na targu	NL	NLZ	NLZ	akceptowalne
pacjent	NH	NHL	NHLCH	gra	sonatę	NA	NAA	NAAM	akceptowalne
chory	NH	NHL	NHLCH	gra	w tenisa	NA	NASL	NSLS	akceptowalne
najeźdźca	NH	NHB	NHB	gra	w monopol	NA	NASL	NSLD	akceptowalne
terrorysta	NH	NHB	NHB	gra	na estradzie	NL	NLM	NLM	akceptowalne
jeniec	NH	NHO	NHO	gra	w przedstawieniu	NA	NAA	NAAO	akceptowalne
ofiara	NH	NHO	NHO	gra	w operze	NL	NLM	NLM	akceptowalne
złotnik	NH	NHZ	NHZZZ	gra	rolę	NA	NAA	NAAO	akceptowalne
rzemieślnik	NH	NHZ	NHZZR	gra	w teatrze	NL	NLO	NLO	akceptowalne
kucharz	NH	NHZ	NHZAK	gra	tango	NA	NAA	NAAM	akceptowalne

piekarz	NH	NHZ	NHZAP	gra	w koszykówkę	NA	NASL	NLSL	akceptowalne
chory	NH	NHL	NHLCH	gra	w hipermarkecie	NL	NLZ	NLZ	akceptowalne
aktor	NH	NHZ	NHZAO	gra	w teatrze	NL	NLO	NLO	trywialne
muzyk	NH	NHZ	NHZAM	gra	na skrzypcach	NR	NRI	NRIM	trywialne

Arkusz danych

we	we	we	we	we	we	we	we	we	wy
#p1	#p2	#p3	#PRED	#drugi	#pb1	#pb2	#pb3	#AKCEPT	
ksiądz	NH	NHR	NHRP	gra	w pokera	NA	NASL	NASLC	akceptowalne
pies	NV	NVA	NVAD	gra	na klarncie	NR	NRI	NRIM	nieakceptowalne
fotograf	NH	NHZ	NHZF	gra	na giełdzie	NA	NAB	NAB	akceptowalne
hazardzista	NH	NHSL	NHSLC	gra	marsza	NA	NAA	NAAM	akceptowalne
jubiler	NH	NHZ	NHZZ	gra	w warcaby	NA	NASL	NASLP	akceptowalne
aktor	NH	NHZ	NHZAO	gra	w sztuce	NA	NAA	NAAO	trywialne
duchowny	NH	NHR	NHRP	gra	w monopol	NA	NASL	NSLD	akceptowalne
piekarz	NH	NHZ	NHZAP	gra	w filharmonii	NL	NLM	NLM	akceptowalne
muzyk	NH	NHZ	NHZAM	gra	na fortepianie	NR	NRI	NRIM	trywialne
chomik	NV	NVA	NVAD	gra	na gitarze	NR	NRI	NRIM	nieakceptowalne
sportowiec	NH	NHZ	NHZZ	gra	w filmie	NA	NAA	NAAO	akceptowalne
chory	NH	NHL	NHLCH	gra	w szachy	NA	NASL	NASLP	akceptowalne
jubiler	NH	NHZ	NHZZ	gra	na giełdzie	NA	NAB	NAB	akceptowalne
pies	NV	NVA	NVAD	gra	sonatę	NA	NAA	NAAM	nieakceptowalne
ksiądz	NH	NHR	NHRP	gra	na estradzie	NL	NLM	NLM	akceptowalne
cukiernik	NH	NHZ	NHZAC	gra	na perkusji	NR	NRI	NRIM	akceptowalne
wikliniarz	NH	NHZ	NHZR	gra	tango	NA	NAA	NAAM	akceptowalne

Oznaczenia poziomu P1

NH – nazwy ludzi, NV – nazwy organizmów żywych, NA – nazwy abstrakcji, NR – nazwy rzeczy, NL – nazwy miejsc

Oznaczenia poziomu P2

NHZ – nazwy zawodów, NHSL – nazwy graczy, NVA – nazwy zwierząt, NHR – nazwy osób związanych z religią, NHF – nazwy kobiet, NHM – nazwy mężczyzn, NHRO – nazwy osób w relacjach rodzinnych, NHL – nazwy osób związanych z leczeniem i medycyną, NHO – nazwy ofiar, NAA – nazwy dzieł artystycznych, NSL – nazwy gier, NRI – nazwy instrumentów muzycznych, NRK – nazwy komputerów i gier elektronicznych, NLM – nazwy filharmonii, oper, NLO – nazwy teatrów, NAB – nazwy giełd, NRS – nazwy rzeczy związanych z kultem religijnym, NRZ – nazwy biżuterii; NRR – nazwy wyrobów rzemieślniczych, NRF – nazwy zdjęć, NRA – nazwy rzeczy przeznaczonych do jedzenia, NRL – nazwy rzeczy wiążących się z medycyną, NVR – nazwy roślin, NLZ – nazwy miejsc, w których robi się zakupy

Oznaczenia poziomu P3

NHZB – nazwy przedsiębiorców; NHZAM – nazwy muzyków; NHZAO – nazwy aktorów; NHZA – nazwy artystów; NHZS – nazwy sportowców; NHSLC – nazwy graczy karcianych; NHSL – nazwy graczy; NHRP – nazwy duchownych; NHRW – nazwy wiernych; NHF – nazwy kobiet; NHM – nazwy mężczyzn; NHRO – nazwy osób w relacjach rodzinnych; NHZZ – nazwy jubilerów; NHZR – nazwy rzemieślników; NHZAK – nazwy kucharzy; NHZAP – nazwy piekarzy; NHZAC – nazwy cukierników; NHZF – nazwy fotografów; NHLCH – nazwy osób chorych; NHZ – nazwy zawodów; NHB – nazwy najeźdźców i terrorystów; NHO – nazwy ofiar; NAAM – nazwy dzieł muzycznych; NAAO – nazwy dzieł sztuki plastycznej, filmów, przed-

stawień; NSLC – nazwy gier karcianych; NSLP – nazwy gier planszowych; NSLS – nazwy gier sportowych; NSLD – nazwy gier dziecięcych; NRIM – nazwy instrumentów muzycznych; NRK – nazwy komputerów i gier elektronicznych; NLM – nazwy filharmonii, oper; NLO – nazwy teatrów, scen, galerii; NAB – nazwy giełd; NRS – nazwy rzeczy związanych z kultem religijnym; NRZ – nazwy wyrobów jubilerskich; NRAJ – nazwy jedzenia; NRAP – nazwy wyrobów piekarskich; NRAS – nazwy wyrobów cukierniczych; NRL – nazwy lekarstw; NVAD – nazwy zwierząt domowych; NVRD – nazwy roślinek domowych; NLZ – nazwy miejsc, w których robi się zakupy

Na poziomie pierwszym wystąpiło tylko pięć podstawowych kategorii semantycznych, ale na kolejnych jest ich odpowiednio więcej. Wynika to z przyjętego sposobu kategoryzacji, który zakłada, że na każdym kolejnym poziomie kategoryzacja jest bardziej szczegółowa, a zatem kategorii semantycznych musi występować więcej. Przyjęto trójstopniowy poziom kategoryzacji termów, aby samouczącej się sieci łatwiej było zidentyfikować zależności pomiędzy akceptowalnością komunikatu językowego a semantyczną konfiguracją argumentów, które się na niego składają. Nie zawsze wszystkie poziomy semantyczne muszą być wzięte pod uwagę przy rozstrzygnięciu problemu, czy zdanie można uznać za akceptowalne czy nie. Aby rozstrzygnąć kwestię, czy daną wypowiedź można uznać za akceptowalną, wystarczy w bardzo wielu przypadkach uwzględnić jedynie oznaczenia z poziomu P1.

Tabela arkusza uczącego zawiera inne zdania niż tabela arkusza danych, albowiem celem uczenia sieci było zbadanie jej umiejętności do uogólniania wiedzy oraz przydatności językoznawczej. Jak można zobaczyć w wyżej przedstawionym arkuszu, pierwszym nieakceptowalnym zdaniem tabeli drugiej jest wypowiedzenie *Pies gra na klawercie*. Łatwo zauważyć, że tego zdania nie było w arkuszu uczącym; sieć nie miała również żadnej gotowej reguły, która pozwoliłaby uznać jej to zdanie za nieakceptowalne. Jednakże pomocne okazały się oznaczenia semantyczne, dzięki którym możliwa jest kategoryzacja słów i wyabstrahowanie uogólnionych struktur semantycznych. Pomimo że w pliku uczącym nie było zdania *Pies gra na klawercie*, to jednak pojawiły się tam wypowiedzenia o podobnej, a nawet identycznej strukturze semantycznej. Np. występujące w tabeli pierwszej zdanie *Kot gra na gitarze* jest realizacją struktury $N_{VAD} + gra + N_{RIM}$ (zwierzę domowe + gra + instrument muzyczny) zatem realizacją tej samej struktury jest również zdanie *Pies gra na klawercie* i z tego powodu komputer poprawnie zakwalifikował to zdanie. Zależność pomiędzy nieakceptowalnością zdania a występowaniem przy predykcji GRAC rzeczownika, który nie należy do kategorii nazw istot ludzkich wzmacniają również inne przykłady. W pliku uczącym występują również zdania: *Pies gra w warcabach*, *Chomik gra w filharmonii*, które zostały podane sieci jako przykład zdań nieakceptowalnych. Uogólnienie wiedzy musiało zaowocować wnioskiem, że zawsze, gdy zwierzę wystąpi w roli agensa przy predykcji grać, to zdanie musi zostać uznane za nieakceptowalne. Bez błędnie zatem w arkuszu danych zdania: *Pies gra na klawercie*, *Chomik gra na gitarze* oraz *Pies gra sonatę* zostały rozpoznane jako nieakceptowalne.

4.3. Program automatycznie parafrazujący wypowiedzi przy użyciu morfemów słowotwórczych

W oparciu o słowotwórcze mechanizmy parafrazowania ustalone w niniejszej pracy został stworzony program komputerowy do automatycznego parafrazowania. Aplikacja została zaprojektowana przy użyciu środowiska programistycznego *Turbo Delphi*. Program posiada cztery zakładki tworzące panele programu. Panel pierwszy zawiera widok całej bazy danych i daje też możliwość jej uzupełniania. W kolumnie pierwszej panelu jest oznaczony typ parafrazowania, z jakim wiąże się dany derywat oraz liczba porządkowa derywatu w danej kategorii. Ta sama informacja jest także wyświetlana u samej góry panelu. Następną kolumną o nazwie *wersja A* zawiera formę wyrazową, na którą program ma zareagować, jeśli natrafi na nią w tekście. Kolumna *wersja B* zawiera informację o sposobie reakcji na znaleziony w tekście element z kolumny. Reakcja polega na dodaniu do znalezionego wyrazu informacji o kategorii, do której przynależy, i przede wszystkim o przypadku gramatycznym, np. jeżeli mechanizm wyszukujący programu natrafi na formę *skrypt*, którą ma wpisaną w kolumnie *A* bazy danych, to wówczas wstawi zamiast niej formę z kolumny *B*, która ma postać *NRESB skrypt*, gdzie *N* oznacza przynależność do rzeczowników, *RES* do kategorii rzeczy, a *B* informuje, że dana forma jest gramatycznym biernikiem. W części przypadków kolumny *wersja A* i *wersja B* pozostają puste i dzieje się tak wówczas, gdy w następnej kolumnie znajduje się językowa forma, której słowotwórcze parafrazowanie nie ma wpływu na gramatyczną formę wyrazów, z którymi wchodzi ona w syntaktyczne reakcje. Za kolumnami zatytułowanymi *wersja A* i *wersja B* znajduje się kolumna o nazwie *konstrukcja A* zawierająca formę, która może być słowotwórczo sparafrazowana, a razem z nią jest zawarta w tej kolumnie informacja o formie gramatycznej, którą narzuca innym słowom mające ulec sparafrazowaniu wyrażenie, np. w omawianej kolumnie można znaleźć konstrukcję o postaci: *kartkować NRESB*, która oznacza, że predykat *kartkować* przyłącza oznaczający rzecz argument, na którym wymusza przyjęcie gramatycznej formy biernika. Symbol *NRESB* może oznaczać w tym przypadku *skrypt*, *zeszyt*, *podręcznik*, *książkę* itp. Trudno by było wpisywać do bazy danych każde możliwe połączenie predykatu *kartkować* z każdym możliwym argumentem, dużo lepszym sposobem jest uogólnienie argumentowej części układu predykatowo-argumentowego do postaci symbolicznej, która może reprezentować całą klasę argumentów. Nie jest konieczne bardziej szczegółowe oznaczanie symboliczne argumentów, gdyż w tekście po prawej stronie predykatu *kartkować* wystąpi zawsze argument oznaczający rzecz, którą *kartkować* można. Kolumna zatytułowana *konstrukcja B* zawiera formę, na którą ma być zamienione wyrażenie z kolumny *konstrukcja A*, a więc w omawianym przypadku forma *kartkować NRESB* jest zamieniana na *przekładał kartki NRESB*, gdzie symbol *NRESB* oznacza, iż przyłączany przez wyrażenie argument ma postać dopełniacza. Po tej operacji parafrazowana

fraza przyjmuje postać *przekładał kartki NRES-D skrypt*, pozostało więc jeszcze dopasowanie formy przypadku argumentu *skrypt* i usunięcie oznaczenia symbolu pomocniczego. Na tym etapie program komputerowy przeszukuje tekst pod kątem zgodności argumentu z poprzedzającym go oznaczeniem i gdy znajduje formę *NRES-D skrypt*, to dostosowuje przypadek argumentu do jego symbolicznego oznaczenia i usuwa owo oznaczenie, które już dłużej nie jest potrzebne. Ostatecznie początkowa konstrukcja *kartkował skrypt* zostaje sparafrazowana na wyrażenie *przekładał kartki skryptu*. Na mechanizm parafrazowania złożyły się tu trzy niezależne przeszukiwania tekstu i trzy niezależne wymiany form. Przeszukiwanie pierwsze dotyczyło *kolumny A* i w niej program odnalazł formę *skrypt*, na której obecność w tekście zareagował, zamieniając ją na powiązaną formę z *kolumny B*, która to forma przyłącza do znalezionej w *kolumnie A* argumentu oznaczenie symboliczne:

1. *Mozolnie **kartkował skrypt**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.*
 > *Mozolnie **kartkował NRES-B skrypt**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.*

Po tej wymianie następuje drugie niezależne od pierwszego przeszukiwanie tekstu. W tym przypadku program sprawdza tekst pod kątem obecności w nim wyrażen z kolumny *konstrukcja A*. W przypadku gdy zostanie np. znaleziona fraza *kartkował NRESB*, to wówczas zostaje ona zamieniona na odpowiednią frazę z kolumny *konstrukcja B*:

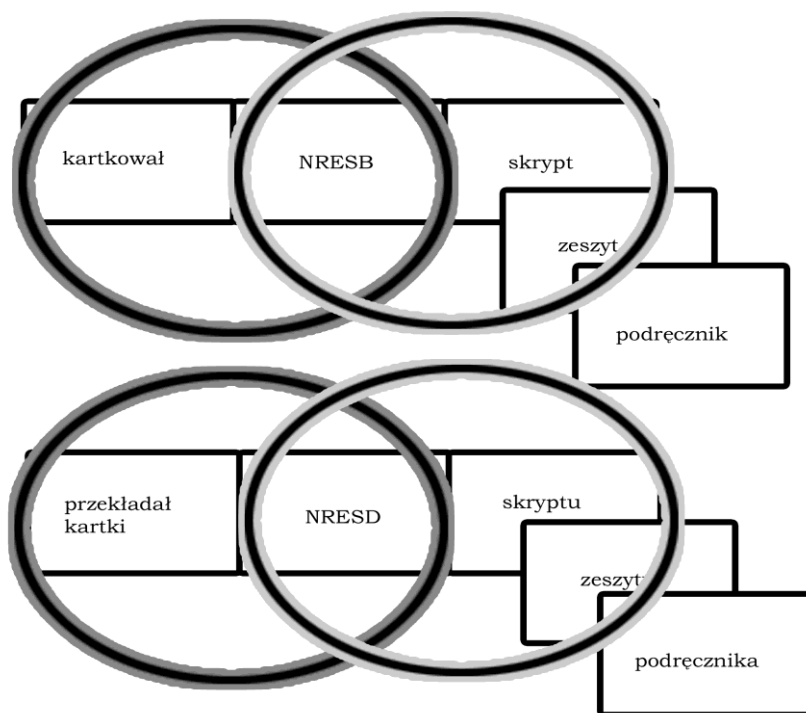
2. *Mozolnie **kartkował NRES-B skrypt**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.* > *Mozolnie **przekładał kartki NRES-D skrypt**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.*

Po wymianie frazy z kolumny *konstrukcja A* na wyrażenie z kolumny *konstrukcja B* następuje trzecie, niezależne od poprzednich, przeszukiwanie tekstu, które nie obejmuje już predykatu, a jedynie szukany jest argument z poprzedzającym go oznaczeniem symbolicznym. Ostatnim krokiem parafrazowania jest dostosowanie formy gramatycznej wyrazu do jego oznaczenia:

3. *Mozolnie **przekładał kartki NRES-D skrypt**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.* > *Mozolnie **przekładał kartki skryptu**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania*

dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.

Przy automatycznym parafrazowaniu przedmiotem uwagi mechanizmu wyszukującego stają się różne części jednego wypowiedzenia. Algorytm działa niemal na zasadzie kostek domina, które mogą łączyć się na różne sposoby. Takie rozwiązanie pozwala ograniczyć liczbę danych, które trzeba wpisać do bazy.

Rys. Mechanizm działania programu parafrazującego

Powyższy schemat ilustruje zasadę działania programu parafrazującego. W poszczególnych fazach aplikacja bierze jedynie pod uwagę predykat i symboliczne oznaczenie argumentu, który się z nim łączy lub nazwę argumentu z jego symbolicznym oznaczeniem. W tych sytuacjach, w których parafrazowanie ma wpływ na formę gramatyczną przyłączających się argumentów, program nie bierze podczas parafrazowania pod uwagę całej frazy, gdyż taki sposób zmuszałby do wpisania w bazie bardzo dużej ilości możliwych połączeń w układach predykatowo-argumentowych. Oczywiście w sytuacji, gdy parafrazowanie nie pociąga za sobą głębszych przemian w układach predykatowo-argumentowych, to automatyczne parafrazowanie ogranicza się do automatycznej zamiany w tekście jednej formy na drugą. Np. predykat *owocuje* jest w tekście parafrazowany poprzez prostą wymianę tej formy na wyrażenie *wydaje owoce*.

Form1

Werbalizacja czasu 1

Baza danych | Szczegóły | Tekst | Listy

Wersja A	Wersja B	Konstrukcja A	Konstrukcja B	Wersja C	Wersja D
-	-	rozświetlił	wypełnił światłem	wypełnił światłem	wypełnił
-	-	zjadł za dużo	vzjadł za dużo	vzjadł za dużo	zjadł za
-	-	przejadał się	vzjadł za dużo	vzjadł za dużo	zjadł za
-	-	zjadł za dużo	vprzejadał się	vprzejadał się	przejada
lekarstwo	NLIQUIDB lekarstwo	Wkropił NLIQUIDB	Wpuścił krople v NLIQUIDD	v NLIQUIDD lekarstwo	lekarstw.
-	-	wydzielał ropę	wropieć	wropieć	ropieć
-	-	owocować	wyjadać owoce	wyjadać owoce	owocow
-	-	wypuszczała kiełki	wkiełkował	wkiełkował	kiełkowu
-	-	wystawić	wyrazić słowami	wyrazić słowami	wyrazić i
-	-	odchwacić	woczyścić z chwastów	woczyścić z chwastów	oczyścić
-	-	geście stado	vstado geści	vstado geści	stado ge
-	-	stał się leniwy	wroderniwał się	wroderniwał się	roderniwa
▶	-	zimną	vspędzają zimę	vspędzają zimę	spędzają
-	-	spędzają zimę	vzimną	vzimną	zimną
-	-	garażuje	vprzechowuje w garażu	vprzechowuje w garażu	przechow
-	-	przechowuje w garażu	v garażuje	v garażuje	garażuje
-	-	odkurzać	czyścić odkurzaczem	-	-
skrypt	NRESB skrypt	kartkował NRESB	przekładał kartki v NRESD	v NRESD skrypt	skryptu
skrytu	NRESD skrytu	przekładał kartki NRESB	kartkował v NRESB	v NRESB skrytu	skrypt
-	-	chlonie się	oczyszcza się chlorem	-	-
-	-	posolić	v przyprawić solą	v przyprawić solą	przypraw
kopertę	NRESAc kopertę	zadresować NRESAc	napisać adres v NRESN	v NRESN kopertę	na kopei
-	-	kiełkuje	v wypuszcza kiełki	v wypuszcza kiełki	wypuszc
-	-	wypuszcza kiełki	v kiełkuje	v kiełkuje	kiełkuje
-	-	owocuje	v wyjada owoce	v wyjada owoce	wydaje c
-	-	wydaje owoce	v owocuje	v owocuje	owocuje
-	-	wydziela ropę	wropieje	wropieje	ropieje

Rys. Panel *Baza danych*

Wyżej przedstawiony panel ukazuje całościowy widok bazy danych, natomiast następny służy wygodnemu jej przeglądaniu. Za pomocą strzałek znajdujących się w górnej części okna można dokonywać przeglądania poszczególnych rekordów bazy danych.

Form1

Werbalizacja obiektu czynności 1

Baza danych | Szczegóły | Tekst | Listy

Typ: Werbalizacja obiektu czynności 1

Wersja A: skrypt

Wersja B: NRESB skrypt

Konstrukcja A: kartkował NRESB

Konstrukcja B: przekładał kartki v NRESB

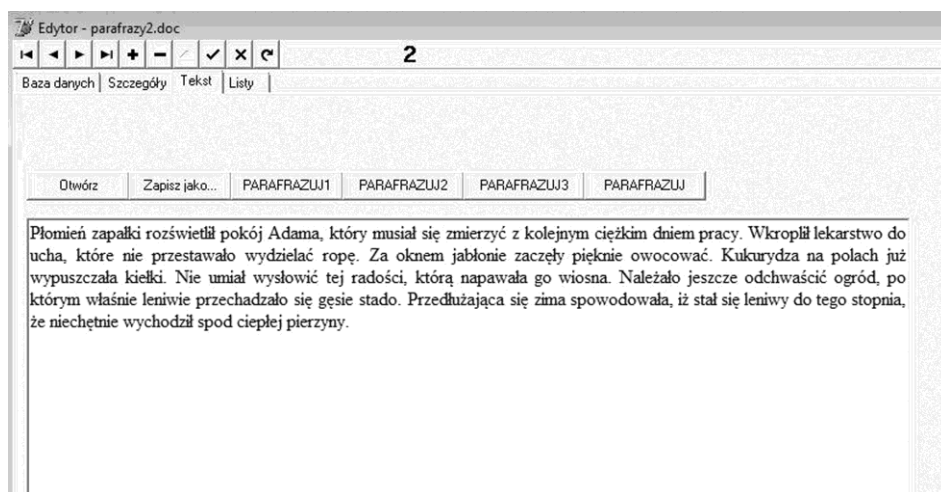
Wersja C: v NRESB skrypt

Wersja D: skryptu

Szukaj:

Rys. Panel *Szczegóły*

Kolejny panel programu zawiera okienko, w które wstawia się parafrazowany tekst i w którym są widoczne efekty tegoż parafrazowania.

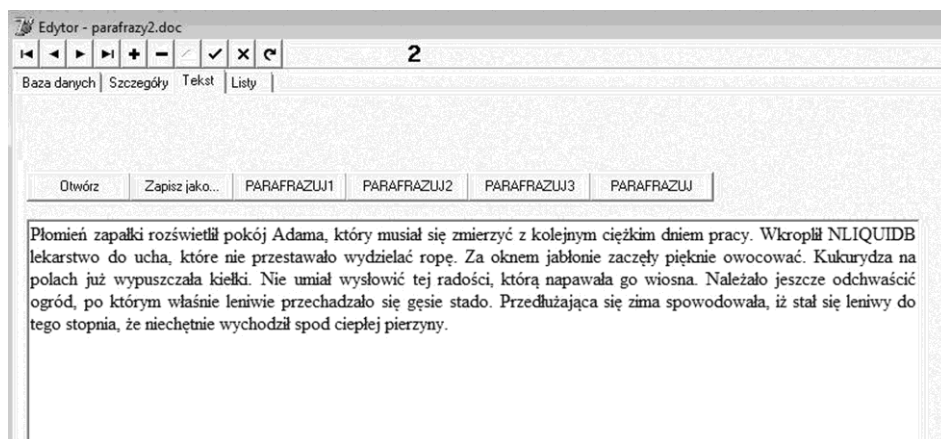

Rys. Panel *Tekst*, widok tekstu przed rozpoczęciem parafrazowania

Panel, oprócz okienka z tekstem, posiada także przycisk *otwórz*, dzięki któremu można wstawić do programu tekst z pliku, przycisk *zapisz jako...* pozwalający zapisać w pliku efekt parafrazowania, a także guziki służące przeprowadzaniu poszczególnych etapów parafrazowania.

Na podstawie widocznego na powyższym zrzucie ekranu tekstu prześledź mechanizm parafrazowania przez omawiany program.

W pierwszej fazie widoczny poniżej tekst został przeszukany przez program pod kątem obecności w nim wyrazów, które znajdują się w kolumnie bazy danych, która jest zatytułowana *Wersja A*. Efektem poszukiwań jest znalezienie słowa *lekarstwo*, a reakcją jest dodanie oznaczenia mówiącego, jaki przypadek gramatyczny reprezentuje tutaj ten leksem.

Rys. Panel *Tekst*, widok tekstu po naciśnięciu przycisku *PARAFRAZUJ1*

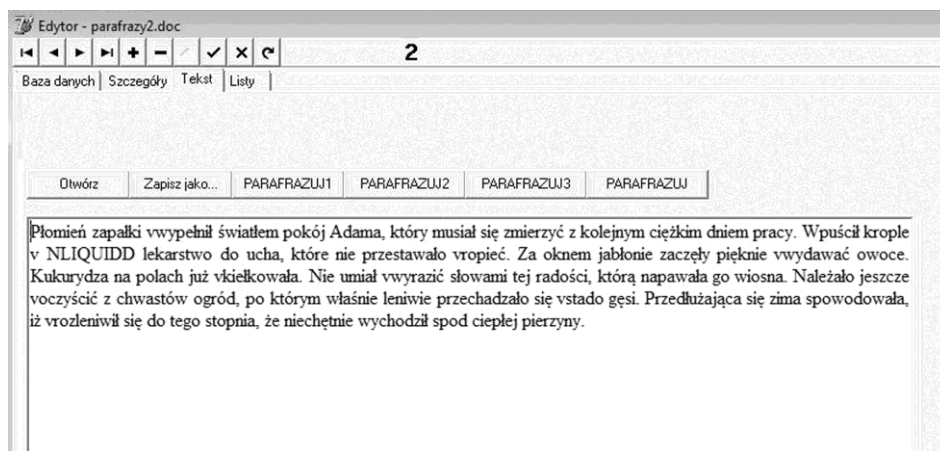
Wynik automatycznego przeszukiwania po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ 1

Plomień zapalki rozświetlił pokój Adama, który musiał się zmierzyć z kolejnym ciężkim dniem pracy. Wkroplił **lekarstwo** do ucha, które nie przestawało wydzielać ropę. Za oknem jabłonie zaczęły pięknie owocować. Kukurydza na polach już wypuszczała kielki. Nie umiał wysławić tej radości, którą napawała go wiosna. Należało jeszcze odchwaścić ogród, po którym właśnie leniwie przechadzało się gęsie stado. Przedłużająca się zima spowodowała, iż stał się leniwy do tego stopnia, że niechętnie wychodził spod ciepłej pierzyny.

Reakcja po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ 1

Plomień zapalki rozświetlił pokój Adama, który musiał się zmierzyć z kolejnym ciężkim dniem pracy. Wkroplił **NLIQUID lekarstwo** do ucha, które nie przestawało wydzielać ropę. Za oknem jabłonie zaczęły pięknie owocować. Kukurydza na polach już wypuszczała kielki. Nie umiał wysławić tej radości, którą napawała go wiosna. Należało jeszcze odchwaścić ogród, po którym właśnie leniwie przechadzało się gęsie stado. Przedłużająca się zima spowodowała, iż stał się leniwy do tego stopnia, że niechętnie wychodził spod ciepłej pierzyny.

Kolejny krok to główny etap parafrazowania. Program przeszukuje tekst pod kątem obecności w nim wyrażen, które znajdują się w kolumnie *konstrukcja A* i zamienia je na odpowiednie słowa lub frazy z kolumny *konstrukcja B*.

Rys. Panel *Tekst*, widok tekstu po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ2

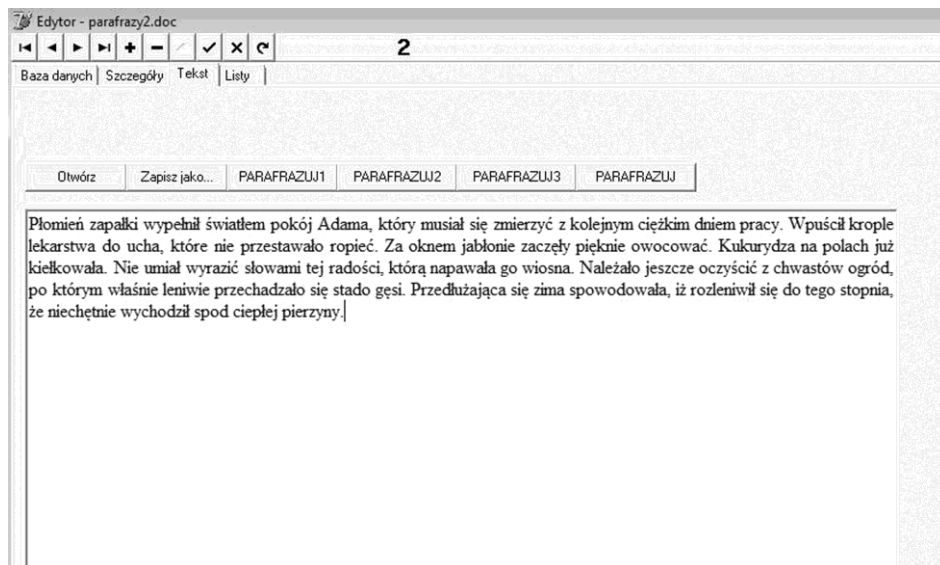
Wynik automatycznego przeszukiwania po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ 2

Plomień zapalki **rozświetlił** pokój Adama, który musiał się zmierzyć z kolejnym ciężkim dniem pracy. **Wkroplił NLIQUIDD lekarstwo** do ucha, które nie przestawało **wydzielać ropę**. Za oknem jabłonie zaczęły pięknie **owocować**. Kukurydza na polach już **wypuszczała kielki**. Nie umiał **wysławić** tej radości, którą napawała go wiosna. Należało jeszcze **odchwaścić** ogród, po którym właśnie leniwie przechadzało się **gęsie stado**. Przedłużająca się zima spowodowała, iż **stał się leniwy** do tego stopnia, że niechętnie wychodził spod ciepłej pierzyny.

Reakcja po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ 2

Płomień zapalki **wypełnił światłem** pokój Adama, który musiał się zmierzyć z kolejnym ciężkim dniem pracy. **Wpuścił krople NLIQIDD** lekarstwo do ucha, które nie przestawało **ropieć**. Za oknem jabłonie zaczęły pięknie **wydawać owoce**. Kukurydza na polach już **kiełkowała**. Nie umiał **wyrazić słowami** tej radości, którą napawała go wiosna. Należało jeszcze **oczyścić z chwastów** ogród, po którym właśnie leniwie przechadzało się **stado gęsi**. Przedłużająca się zima spowodowała, iż **rozleniwił się** do tego stopnia, że niechętnie wychodził spod ciepłej pierzyny.

Ostatnim etapem parafrazowania jest dostosowanie formy przypadku wyrazu do występującego z nim oznaczenia (o ile istnieje taka potrzeba). W tym przypadku po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ3 występujące przy rzeczowniku *lekarstwo* oznaczenie symboliczne o postaci NLIQUIDD wymusza na leksemie zmianę postaci na dopełniaczową *lekarstwa*, jednocześnie znika niepotrzebne już oznaczenie symboliczne.

Rys. Panel *Tekst*, widok tekstu po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ3

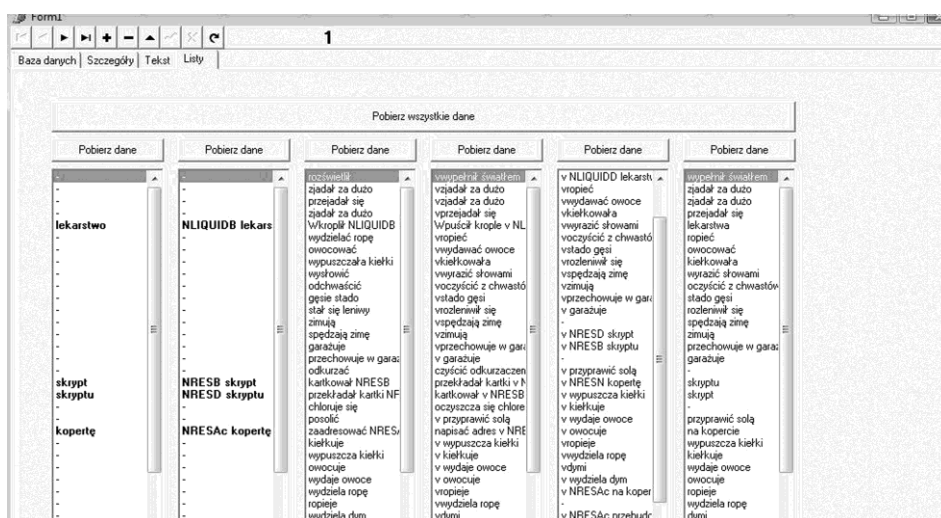
Wynik automatycznego przeszukiwania po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ 3

Płomień zapalki wypełnił światłem pokój Adama, który musiał się zmierzyć z kolejnym ciężkim dniem pracy. Wpuścił krople **NLIQIDD lekarstwo** do ucha, które nie przestawało ropieć. Za oknem jabłonie zaczęły pięknie wydawać owoce. Kukurydza na polach już kiełkowała. Nie umiał wyrazić słowami tej radości, którą napawała go wiosna. Należało jeszcze oczyścić z chwastów ogród, po którym właśnie leniwie przechadzało się stado gęsi. Przedłużająca się zima spowodowała, iż rozleniwił się do tego stopnia, że niechętnie wychodził spod ciepłej pierzyny.

Reakcja po naciśnięciu przycisku PARAFRAZUJ 3

Plomień zapałki wypełnił światłem pokój Adama, który musiał się zmierzyć z kolejnym ciężkim dniem pracy. Wpuścił krople **lekarstwa** do ucha, które nie przestawało ropieć. Za oknem jabłonie zaczęły pięknie wydawać owoce. Kuku rydza na polach już kielkowała. Nie umiał wyrazić słowami tej radości, którą napawała go wiosna. Należało jeszcze oczyścić z chwastów ogród, po którym właśnie leniwie przechadzało się stado gęsi. Przedłużająca się zima spowodowała, iż rozleniwił się do tego stopnia, że niechętnie wychodził spod ciepłej pierzyny.

Ostatni panel programu, który zatytułowany jest *Listy* zawiera w sześciu kolumnach formy pobrane z bazy danych.

Rys. Panel *Listy*

5.0. Definicje i typologie parafrazy

Termin *parafraza* wkroczył do językoznawstwa stosunkowo niedawno. Wcześniej był stosowany przede wszystkim w muzykologii, gdzie jest określany jako przeróbka utworu muzycznego. W słownikach często można także spotkać definicję parafrazy mówiącą, iż jest to swobodna przeróbka utworu literackiego. Wg wydanego w 1996 roku *Słownika współczesnego języka polskiego* pod redakcją B. Dunaja parafrazować to:

Zmieniać, przekształcać jakiś tekst (np. powiedzenie, przysłowie, utwór literacki) lub utwór muzyczny, zachowując jednak wyraźny związek z oryginałem: Parafrazować znane aforyzmy, Sparafrazować kilka standardów jazzowych. [Dunaj 1996]

Natomiast samemu terminowi parafraza przypisano dwie osobne definicje.

W znaczeniu pierwszym jest to:

1. Swobodna przeróbka tekstu dokonywana jednak tak, by związek z oryginałem był wyraźnie widoczny (zwłaszcza w odniesieniu do utworów literackich) [Dunaj 1996]

W znaczeniu drugim:

2. (muz.) utwór, zwykle instrumentalny, będący oryginalną kompozytorską przeróbką jednego lub kilku tematów, czasem nawet całego utworu, także: obszerne opracowanie wybranego motywu, fragmentu bądź całego utworu.

Wielki słownik wyrazów obcych pod redakcją M. Bańki, wydany w 2003 r., obok definicji muzykologicznej umieszcza definicję wedle której parafraza to zwłaszcza swobodna przeróbka utworu literackiego, *zwłaszcza*, a więc już nie tylko. Zatem w tym słowniku parafraza oprócz tego, że jest utworem instrumentalnym, jest również „szerszym rozwinięciem jakiegoś tekstu z ewentualnymi modyfikacjami, zwłaszcza swobodną przeróbką utworu literackiego, rozwijającą treść pierwowzoru” [Bańko 2003]. Parafrazować natomiast to „oddawać w innej formie treść utworu literackiego lub muzycznego”, ale również „rozwijać i zmieniać czyjąś myśl lub treść tekstu” [Bańko 2003].

Chociaż wiele współcześnie popularnych słowników nie notuje językoznawczego znaczenia terminu parafraza, to warto zauważyć, że – jak pisze E. Grodziński [Grodziński 1985] – parafraza w językoznawstwie pojawiła się za sprawą Noama Chomsky’ego. Teoria Chomsky’ego zakładała m.in. istnienie kilku struktur powierzchniowych dla wyrażenia jednej struktury głębokiej, zaistniała zatem potrzeba nazwania procesu generowania dalszych struktur powierzchniowych do tej samej, wyrażonej już uprzednio na powierzchni struktury głębokiej. Pomimo że sam Chomsky terminu „parafraza” nie używał, to jednak jego badania pozwoliły skierować uwagę badaczy ku nowym obszarom językoznawstwa.

Jeśli chodzi o typologie parafraz, to powstało ich wiele i od różnych stron ujmują one problem typów parafraz. Kazimierz Polański w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* wyróżnił parafrazy regularne i nieregularne. Do tych pierwszych zalicza on takie, które dają się ująć w reguły uogólniające, natomiast za nieregularne uznaje jednostkowe przykłady parafraz, które nie poddają się uogólnieniom [por. Polański 2003]. O ile trzeba się zgodzić, że klasyfikacja K. Polańskiego jest słuszna, o tyle nietrudno zauważyć, że jest jednocześnie niewystarczająca.

Renata Przybylska w swoim artykule *Techniki parafrazowania w procesie tworzenia spójnego tekstu* również wyróżnia parafrazy regularne i nieregularne, definiując je identycznie jak Kazimierz Polański. Przybylska, obok ogólnego podziału parafraz ze względu na stopień regularności, dokonuje ich podziału ze względu na „poziomy budowy języka” [Przybylska 2003] i wyróżnia: parafrazy składniowe, parafrazy słowotwórcze, parafrazy leksykalne i parafrazy pragmatycznejęzykowe. O ile trzy pierwsze wyróżnione typy parafraz odnoszą się rze-

czywiście do poziomów formalnej budowy języka, o tyle wyróżnienie parafraz pragmatycznojęzykowych burzy spójność powyższej typologii. Parafrazy pragmatycznojęzykowe formalnie również realizują się na poziomie słowotwórstwa, leksyki czy składni, czasem wiele formalnych typów przekształceń występuje w jednej parafrazie równocześnie. Jak pisze autorka

parafrazy pragmatyczne to wyrażenia językowe (zdania lub dłuższe wypowiedzi), które są równie skutecznymi nośnikami tożsamej intencji komunikacyjnej, czyli – odwołując się do terminologii związanej z tzw. aktami mowy – mają tę samą moc illokucyjną i ten sam aspekt perlokucyjny mimo różnic na poziomie samej lokucji. [Przybylska 2003]

Tego typu definicję można by było jednakże przypisać również każdemu innemu typowi parafrazy, albowiem istotą wyrażań będących swoimi wzajemnymi parafrazami jest to, że muszą one mieć tę samą moc illokucyjną. Do wzajemnych parafraz Przybylska zalicza ciąg wypowiedzeń: *Jak Pańska godność?, Jak się Pan nazywa?, Z kim mam przyjemność?* Gdyby chcieć ten typ parafraz zakwalifikować pod względem formalnym, należałoby go nazwać parafrazowaniem frazowym, gdyż słysząc wypowiedź *Z kim mam przyjemność?* nie interpretujemy struktury semantycznej tego zdania za każdym razem na nowo, tego typu konwencjonalne wyrażenia w postaci całych frazów należą do systemu języka. Gdyby użytkownik języka w konkretnych sytuacjach nie spotykał w całości wyrażenia, np. *Jak Pańska godność?*, to pierwsze zetknięcie się z takim pytaniem mogłoby wywołać nieadekwatną reakcję językową.

Swoją typologię parafraz przedstawił także Graeme Hirst z Uniwersytetu w Toronto [Hirst 2003]. Pierwszą wyróżnioną przez niego grupą parafraz jest *odwrócenie relacji (inverses of relationships)*, np.

*The company acquired four daily newspapers from Worell Enterprises.
Worell Enterprises sold four daily newspapers to the company.*

Odwrócenie relacji polega tu na tym, że w jednym przypadku Worell Enterprises jest podejmującym akcję podmiotem czynności, a w drugim – stroną aktywną staje się firma kupująca gazety od Worell Enterprises.

Kolejnym wyróżnianym przez Graeme'a Hirsta sposobem parafrazowania jest *zmienianie elementu centralnego wypowiedzi (variation in focused component)*, np.

*At least 13 people were killed by a suicide bomber on a bus in downtown Jerusalem
A suicide bomber blew himself up on a bus in downtown Jerusalem this morning,
killing at least 13 people.*

Ukształtowanie syntaktyczne komunikatu powoduje, że w zdaniu pierwszym centralnym punktem wypowiedzi jest fakt zabicia 13 osób, a w przypadku drugiego punktu ciężkości wypowiedzi koncentruje się na akcji zamachowcy.

Następnego źródła parafraz Graeme Hirst upatruje w *różnym przekładzie tekstu z jednego języka na drugi*, np.

Emma pleurait, et il s'efforçait de la consoler, enjolivant de calembours ses protestations.

Emma cried and he tried to console her, adorning his words with puns.

Emma burst into tears and he tried to comfort her, saying things to make her smile.

Zdanie w języku francuskim zostało na język angielski przetłumaczone na dwa sposoby i te dwa sposoby tłumaczenia uznaje Hirst za swoje wzajemne parafrazy.

Kolejną wyróżnianą przez Hirsta metodą parafrazowania *jest zmiana interpretacji i punktu widzenia*, np.

The USA led invasion of Iraq.

The USA led liberation of Iraq.

The USA led occupation of Iraq.

Trzy przedstawione zdania dotyczą tego samego wydarzenia, ale inaczej je interpretują. Zdaje się jednak, że zmiany interpretacji nie można uznać za metodę parafrazowania, gdyż parafrazy muszą do siebie przystawać nie tylko na ideacyjnym poziomie języka, ale także na interakcyjnym, do którego to właśnie przynależą oceny faktów.

Powyższa typologia różni się od tej zaproponowanej w artykule: *Generation of single-sentence paraphrases from predicate/argument structure using lexico-grammatical resources*. Autorzy artykułu: R. Kozłowski, K. F. McCoy i K. Vijay-Shanker w pierwszej kolejności wyróżniają parafrazowanie poprzez *prostą synonimię (simple synonyms)*, uznając ją za najprostsze źródło parafraz. Proste synonimy to takie słowa, które pomimo różnej formy mają to samo znaczenie i występują w tym samym kontekście syntaktycznym, np.

Booth killed Lincoln.

Booth assassinated Lincoln.

Drugim wyróżnionym typem parafraz jest *synonimia z odmienną realizacją predykatowo-argumentową (different placement of argument realizations)*, np.

Amy enjoyed the meeting.

The meeting pleased Amy.

Pomimo iż słowa *enjoy* i *please* pełnią tu analogiczne funkcje, to jednak argumenty w odmienny sposób przyłączają się do tych predykatów.

Następnego typu parafrazowania dostarczają *słowa, które inkorporują znaczenie innych (words with overlapping meaning)*, np.

Charles flew across the ocean.

Charles crossed the ocean by plane.

Charles went across the ocean by plane.

Słowo *fly* w kontekście tego zdania oznacza nie tylko przemieszczanie się, ale wskazuje na samolot jako środek transportu, dzięki któremu ocean został przebyty.

Słowo *cross*, znaczące tutaj mniej więcej tyle, co przeprowić się na drugą stronę nie zawiera już informacji o środku transportu, jednakże rysuje ścieżkę, którą przebył obiekt. Słowo *go* natomiast nie zawiera w sobie niczego ponad informację o poruszaniu się, nie ma tu wskazówki, że czynność została zakończona, zatem niezbędne jest uzupełnienie w postaci słowa *across*, które w tym kontekście oznacza, że poruszający się obiekt dotarł na drugi brzeg oceanu. *Went* to ekwiwalent polskiego *szedł*, a *went across* wskazuje na czynność dokonaną – przeszedł.

Również w języku polskim nie brakuje słów, które nie tylko są realizacją predykatu, ale również argumentu, który się z nim łączy, np. *piłować*.

Następną grupę parafraz stanowią w klasyfikacji autorów artykułu *wyrażenia synonimiczne należące do różnych kategorii syntaktycznych (different syntactic categories)*, jako przykład podany jest czasownik *found* i rzeczownik *founding*, które realizują się np. w zdaniach:

I know that Olds founded GM.
I know about the founding of GM by Olds.

Trzeba jednak zauważyć, że *found* i *founding* nie tylko należą do różnych kategorii syntaktycznych, ale i odmiennych morfologicznych. *Founding* to transpozycyjny derywat od słowa *found*.

Następną grupę parafraz autorzy artykułu dość nieprecyzyjnie określili jako *gramatyczne alternacje (grammatical alternations)*. Parafrazowaniem poprzez gramatyczną alternację jest w ich ujęciu np. przejście ze strony czynnej na bierną, które realizuje się np. w zdaniach:

Oswald killed Kennedy.
Kennedy was killed by Oswald.

W następnej grupie parafraz wyróżniono *alternacje bardziej złożone (more complex alternations)*. W tym punkcie zwrócono uwagę, iż wyrażenie oznaczające wyróżnianie się w jakiejś działalności można określić poprzez czasownik *excel*, przysłówek *well* czy przymiotnik *good*, np.

Barbara excels at teaching.
Barbara teaches well.
Barbara is a good teacher.

W następnej grupie parafraz znalazły się *różne realizacje formalne tych samych aktów mowy, np.*

Who rules Jordan?
Identify the ruler of Jordan!

Natomiast w teorii A. Awdiejewa i G. Habrajskiej zostały wyróżnione parafrazy ilościowe i jakościowe. Do parafraz pierwszego typu zaliczane są kompresje i kondensacje. Kompresja ma charakter systemowy. W procesie dekompresji komunikatu odbiorca bez trudu rekonstruuje brakujące komponenty treści. Jak można się dowiedzieć z publikacji A. Awdiejewa i G. Habrajskiej, kom-

presja posługuje się specyficznymi operatorami, których przykładem może być wyraz *nawet* w zdaniu *Nawet dyrektor to zrozumiał*. Wypowiedź ta oznacza tyle co stwierdzenie *Wszyscy to zrozumieli, ale dyrektor był ostatnią osobą od której oczekiwano, że zrozumie* i każdy użytkownik języka jest w stanie bez problemu odszyfrować tę ukrytą w operatorze *nawet* treść. Parafrazować poprzez kompresję możemy nie tylko dzięki tzw. operatorom kompresji, ale również można wykorzystywać fakt, że zakres semantyczny słów jest bardziej lub mniej szeroki. Zjawisko to dobrze ilustruje, omówiony już wcześniej typ parafrazowania, którego źródłem są słowa inkorporujące znaczenie innych. Szczególnym przypadkiem słów zawierających w sobie znaczenie innych wyrazów są derywaty (np. *piłować – ciąć piłą*). Zatem opisane w niniejszej pracy parafrazowanie słowotwórcze jest również parafrazowaniem ilościowym. Parafraz ilościowych dostarcza również teoria deskrypcji, wedle której wypowiedź *Łukaszenko jest obecnym prezydentem Białorusi. On jest dyktatorem*. Może być sparafrazowana na zdanie *Obecny prezydent Białorusi jest dyktatorem*. Do parafraz ilościowych można zaliczyć także parafrazy implikacyjne, np. ze zdania *Oslo jest stolicą Norwegii* wynika treść, którą można ująć pod postacią bardziej rozbudowanego komunikatu: *Oslo leży w Norwegii i jest jej stolicą*. Poza tym związki frazeologiczne mogą być źródłem parafraz ilościowych, np. każdy użytkownik języka wie, że *wziąć nogi za pas* to tyle co *uciec*. Nieco innym przypadkiem parafrazowania ilościowego jest kondensacja i dekondensacja. Kondensacja w przeciwieństwie do kompresji nie ma charakteru systemowego. Aby w procesie dekondensacji uzupełnić komponenty treści odbiorca musi mieć taką samą jak nadawca pozajęzykową wiedzę dotyczącą rzeczywistości, do której odnosi się komunikat.

Jeśli chodzi o parafrazy jakościowe, to jednym z ważniejszych typów w tej grupie jest parafrazowanie poprzez konwersję. Konwersy w językoznawstwie stały się przedmiotem bardziej szczegółowej analizy dopiero w latach 60 XX wieku, pomimo iż już Charles Bally zwrócił uwagę na wyrażenia typu *mieć prawo* i *być zgodnym z prawem* jako źródła synonimii, np. w zdaniach *On miał prawo protestować* i *Jego protest był zgodny z prawem*. Tego typu pary wyrażzeń analizował następnie Jespersen w związku z zagadnieniem strony biernej. Określając relację semantyczną między konwersami Jespersen napisał: „to, co w pierwszym zdaniu rozpatruje się z punktu widzenia A, w drugim rozpatruje się z punktu widzenia B”. Wśród przykładów wzajemnych konwersów Apresjan w książce *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka* [Apresjan 2000] wymienia m.in. zdania *On sprzedał książkę – Kupiłem książkę od niego*. Interesującym typem konwersów, na który po raz pierwszy zwrócił uwagę Jespersen, są przekształcenia przy użyciu antonimicznych przyimków. Wśród przykładów tego typu konwersów A. Awdiejew i G. Habrajska wymieniają parę zdań: *Po obiedzie poszedłem na spacer – Przed spacerem zjadłem obiad*. Oprócz konwersów niewątpliwie źródłem jakościowych parafraz jest zwykła synonimia leksykalna. Jak się zdaje, dwie główne przyczyny istnienia synonimii leksykalnej to dawniejsze i nowsze zapożyczenia, np. *identyczny – tożsamy* itp.

oraz metaforyzacja języka, np. *droga biegnie do lasu* zamiast *droga prowadzi do lasu*, *włosy wychodzą* zamiast *włosy wypadają*. Szczególnym rodzajem synonimii leksykalnej jest hipertermia. Zamiast użyć stwierdzenia *Przyszędł do ciebie jakiś facet* możemy powiedzieć to samo za pomocą słowa z wyższego poziomu kategoryzacji semantycznej, wówczas zdanie przyjmie postać: *Przyszędł do ciebie jakiś człowiek*. Jest to jednakże synonimia jednokierunkowa, albowiem o ile zawsze możemy zamienić słowa *mężczyzna* czy *kobieta* hipertermem *człowiek*, o tyle odwrotna parafraza będzie synonimiczna względem wyrażenia podstawowego tylko w około 50% przypadków. Parafrazowanie jakościowe realizuje się również dzięki wzajemnie wymienianym się frazom, które pozwalają m.in. w różny sposób sformułować prośbę o podanie nazwiska, np. *Jak Pana godność?*, *Z kim mam przyjemność?* Tego typu parafrazy Renata Przybylska nazywa pragmatycznojęzykowymi. Do parafraz jakościowych można również zaliczyć omówione wcześniej parafrazowanie poprzez zmianę elementu centralnego wypowiedzi.

Mówiąc o parafrazowaniu jakościowym nie sposób pominąć parafrazowania poprzez derywację, o którym wspominałam już przy parafrazowaniu ilościowym. Parafrazowanie przy użyciu morfemów słotwórczych można podzielić na cztery główne kategorie: substancywizację i desubstancywizację, werbalizację i dewerbalizację, adiektywizację i deadiektywizację, adverbializację i deadverbializację. Każdej z tych kategorii będzie poświęcony osobny rozdział niniejszej pracy.

Przedstawiając różnorodne definicje i klasyfikacje parafraz, nie sposób pominąć pytania o cel parafrazowania. Jak się zdaje, zazwyczaj wysiłek wiążący się z próbą przedstawienia tych samych treści w sposób inny wynika z powodów stylistycznych, gdy chcemy w tekście uniknąć powtórzeń, czasem także poprzez parafrazę uczestnik komunikacji chce swojemu interlokutorowi udowodnić, iż go słucha i rozumie lub upewnić się, że sam dobrze zrozumiał komunikat. Parafrazowanie jest też przede wszystkim najczęstszym sposobem przytaczania cudzych myśli.

Należy także wyraźnie podkreślić, że chociaż synonimia może być źródłem parafraz, to wyrażen synonimicznych nie można automatycznie uznawać za wzajemne parafrazy, gdyż parafraza to skutek parafrazowania, a więc formalnego przekształcania jednego wyrażenia w inne.

6.0. Typologia słotwórczych parafraz w języku polskim

W zakresie parafrazowania słotwórczego za najbardziej znaczące źródło parafraz należy uznać procesy werbalizacji, substancywizacji, adiektywizacji i adverbializacji jednostek językowych, które mogą stać się bazą do utworzenia derywatów. Oczywiście – parafrazowaniu służą również zabiegi odwrotne do wyżej wymienionych, a więc dewerbalizacja, desubstancywizacja, deadiektywizacja, deadverbializacja.

Jeśli chodzi o werbalizację, to jednym ze sposobów uzyskania parafrazy jest uczasownikowienie rzeczownika, który w układzie predykatowo-argumentowym pełni rolę argumentu, np. oczyszczać *chlorem* = *chlorować*, *robić projekt* = *projektować* itd. W przytoczonych przykładach układ predykatowo-argumentowy zostaje zredukowany, a *-ować* staje wykładnikiem predykatu i jedyną po nim pozostałością. Wydaje się więc, że utracona została wartość semantyczna podstawy słowotwórczej predykatu. Jak jednak wytłumaczyć fakt, że rekonstrukcja pełnego układu predykatowo-argumentowego na podstawie odrzeczownikowych derywatów nie stanowi problemu dla użytkowników języka? Odpowiedzi na to pytanie może dostarczyć gramatyka komunikacyjna, której jednym z fundamentalnych założeń jest przekonanie, że „na poziomie użycia w konkretnym tekście jednostki językowe nie denotują wyłącznie samych siebie, ale wskazują na pewne typowe sytuacje (typowe stany rzeczy), które w systemie językowym występują jako standardy semantyczne” [Awdiejew, Habrajska 2004: 22]. Jak zauważają A. Awdiejew i G. Habrajska, już G. Lakoff podkreślał, że słowo LEKARZ wywołuje w wyobrażeniu cały układ predykatowo-argumentowy: LECZYĆ [LEKARZ, PACJENT] [Awdiejew, Habrajska 2004: 23]. Niewątpliwie ten sposób funkcjonowania naszych procesów myślowych jest przyczyną, dla której derywat *chlorować* czy *solić* bez trudu może zostać sparafrazowany poprzez konstrukcje *oczyszczać chlorem* czy *przyprawić solą*. Oprócz werbalizacji jednego z argumentów układu predykatowo-argumentowego parafrazowaniu służy również uczasownikowienie rzeczownika, który wchodzi w skład wyrażenia predykatywnego np. *być królem* = *królować*. Jak słusznie zauważa H. Wróbel istnieje w języku polskim nieliczna grupa czasowników, które wywodzą się od rzeczowników oznaczających zdarzenia, np. *stukot* i *tupot*. Mamy tu do czynienia ze zwykłą transpozycją z jednej części mowy w inną.

Podział na części mowy ma swoje źródło w epistemologii. Już Arystoteles kategoryzował rzeczywistość poprzez wyróżnianie w jej obrębie substancji, jakości, rozmiarów. Szybko jednak zdano sobie sprawę, że podstawą klasyfikacji wyrazów nie mogą być kategorie ontologiczne, gdyż np. ontologicznie jedna jakość, jaką jest zieleń, może być ujęta poprzez różne części mowy (*zielony*, *zielono*, *zieleń*, *zielenić się*). Obok wyróżniania rzeczowników, czasowników i innych części mowy warto również, a może przede wszystkim, mówić o istnieniu ujmowania rzeczownego, ujmowania jakościowego, ujmowania relacyjnego czy czynnościowo-procesowo-stanowego. Bardziej może trafnym stwierdzeniem jest to, że *biel* i *śpiew* to pojęcia ujęte rzeczownie niż, że słowa nazywające rzeczy, czyli rzeczowniki.

Jednym ze sposobów słowotwórczego parafrazowania jest także synonimia słowotwórcza. Synonimia jest definiowana bardzo różnorodnie, jednakże ja opowiadam się za najprostszym i najbardziej nieskrajnym rozumieniem synonimii jako bliskoznaczności z równoznacznością włącznie. Synonimię słowotwórczą zaś określam, korzystając z definicji Hanny Jadackiej, która rozumie pod tym terminem:

współwystępowanie dwu lub więcej identycznych lub bliskich znaczeniowo, niezadko nie kongruentnych na płaszczyźnie stylistycznej, derywatów o współfunkcyjnych, lecz materialnie różnych formantach słowotwórczych. [Jadacka 1986]

Związek parafrazowania z synonimią jest bezsprzeczny. Świadczą o tym liczne dyskusje naukowe dotyczące relacji synonimii do parafrazowania, częste określanie relacji między parafrazami jako relacji synonimicznych. Abstrahując od sporów, na ile synonimia jest tożsama z parafrazą, uznaję że synonimia jest jednym z efektywnych narzędzi parafrazowania. Niewątpliwie u źródeł komunikatów:

Kiedy zaś harfiarz grał na strunach, spoczęła na nim ręka Pańska
 = *Kiedy zaś harfista grał na strunach, spoczęła na nim ręka Pańska*

legł ten sam obraz ideacyjny. Różnica pomiędzy wypowiedziami pojawiła się w komunikacyjnym bloku strukturalizacji. Różnica jest efektem istnienia synonimii słowotwórczej, która w tym przypadku umożliwiła dokonanie parafrazy.

Aby móc określić granice parafrazowania wg metody przyjętej w niniejszym rozdziale, muszę również określić granicę synonimii słowotwórczej. Pomocne w wyznaczeniu tych granic okazało się zestawienie poczynione przez Hannę Jadacką w artykule *Synonimia słowotwórcza – perspektywy badawcze*. [Jadacka 1986]

TYPY SYNONIMII SŁOWOTWÓRCZEJ

Wymienność kontekstowa		Zupełna (J. Lyons: totalna)	Niezupełna (J. Lyons: nietotalna)		
			dyssyntaktyczna	dyspragmatyczna	semantyczna
Podobierstwo znaczeniowe					
Całkowite (równoznaczność) J. Lyons: synonimia kompletna J. D. Apresjan: synonimia		<i>I</i> <i>Leśnik:</i> <i>leśniczy</i> (1)	<i>II</i> <i>zuchwałość</i> (fem.): <i>zuchwalstwo</i> (neutr.) (2)	<i>jaskrawość:</i> <i>jaskrawizna</i> (pejorat) (3)	<i>matula:</i> <i>matczyisko</i> (4)
Częściowe (bliskoznaczność) J. Lyons: synonimia niekompletna J. D. Apresjan: quasi-synonimia	Podrzędne (hiponimia)	<i>III</i> <i>fotograf:</i> <i>fotografik</i> (5)	<i>IV</i> <i>bieganina:</i> <i>bieganie</i> (7)	<i>bijatyka</i> (hiponim.): <i>bitka</i> (pot.) (8)	<i>pisanina:</i> <i>pisanie</i> (9)
	Współrzędne	<i>ciemnica:</i> <i>ciemnia</i> (6)	<i>handlarz:</i> <i>handlowiec</i> (10)	<i>budowniczy:</i> <i>budowlaniec</i> (11)	<i>pracownik:</i> <i>pracus</i> (12)

Synonimię pierwszego typu J. Lyons określa jako kompletną i totalną. Synonimiczne formy tego typu cechuje identyczność znaczenia i całkowita wymienność kontekstowa. Ten rodzaj synonimii jest dla mnie raczej abstrakcyjnym tworem, albowiem jak słusznie stwierdził S. Ulmann „synonimia totalna [...] jest

luksusem, na który język tylko z trudem może sobie pozwolić”. Nawet pozornie absolutnie synonimiczne wyrażenia, takie jak *pielęgnowanie/pielęgnacja* mają szczególnie preferowane przez siebie konteksty występowania, co wyraźnie uwidacznia się po zestawieniu dziesiątek internetowych wypowiedzi zawierających te słowa. Nie znaczy to jednak, że wyrazy *pielęgnowanie/pielęgnacja* nie mogą swobodnie się wymieniać, jednakże faktem jest, że słowo *pielęgnacja* najczęściej występuje w kontekście pielęgnowania skóry, włosów itp., natomiast *pielęgnowanie* najczęściej dotyczy roślin czy gleby. Jeszcze mniej uchwytna jest różnica semantyczna, jaką formanty *-arz* i *-ista* wprowadzają do odnarzędziowych synonimicznych nazw osób takich jak *harfiarz/harfista*. Interesujące jest, że słowo *harfiarz* występuje w kontekstach o patetycznej stylistyce np. *Kiedy zaś harfiarz grał na strunach, spoczęła na nim ręka Pańska*, natomiast forma *harfista* funkcjonuje jak każda inna nazwa artysty muzyka (pianista, perkusista) np. *Nagrodę otrzymał Marcel Grandjany, genialny harfista narodowości francuskiej*.

Drugi typ synonimii, to – wg terminologii J. Lyonsa – synonimia kompletna i nietotalna. Ze względu na ograniczenia wymienności kontekstowej synonimia nietotalna jest wewnątrznie zróżnicowana na:

- synonimię dyssyntaktyczną – jeżeli derywaty różnią się cechami składniowymi
- synonimię dyspragmatyczną – jeżeli derywaty różnią się nacechowaniem emocjonalnym lub zabarwieniem stylistycznym.
- synonimię semantyczną – jeżeli derywaty mają tylko wspólne znaczenie, natomiast inną składnię i inny zakres zastosowania.

Trzeci typ synonimii słowotwórczej to derywaty charakteryzujące się podobieństwem znaczeniowym i występowaniem w tych samych kontekstach. Taki rodzaj synonimii J. Lyons określa jako niekompletną i totalną. Podobieństwo znaczeń jest tu rozumiane dwojako:

- a) jako pozostawanie jednego składnika pary synonimicznej w stosunku inkluzji do drugiego członu.
- b) jako pokrywanie się tylko pewnych podstawowych cech formacji i istnienie cech swoistych dla każdego elementu ciągu synonimicznego.

Typ czwarty to synonimia niekompletna i nietotalna, do której zalicza się pary synonimiczne charakteryzujące się stosunkowo najslabszą stycznością semantyczną i funkcjonalną.

Ze względu na moje rozważania o parafrazowaniu najmniej istotna okazuje się synonimia dyspragmatyczna, albowiem właśnie ten typ synonimii nie jest dobrym narzędziem parafrazowania. Trudno sobie wyobrazić kontekst, w którym wymiana termu *piękność* (w znaczeniu pięknej dziewczyny) na term *pięknisia* nie wpłynęłaby bardzo znacząco na sens komunikatu. Formant *-isia* wprowadza tu dodatkowe znaczenie interakcyjne i przez to w żadnym kontekście te synonimiczne, wedle Lyonsa, formy nie wydają mi się możliwe do wzajemnego zastępowania. Wyjątkiem od tej reguły są sytuacje, w których obydwa

elementy szeregu synonimicznego są nacechowane już na poziomie ideacyjnym i interakcyjny formant w jednym z termów jedynie wzmacnia emotywno-oceniającą funkcję podstawy (*paplanie, paplanina*).

Podsumowując, za podstawowe mechanizmy ogólne parafrazowania słowotwórczego należy uznać werbalizację i dewerbalizację, które będą dokładnie omówione w rozdziale 7.0; adiektywizację i deadiektywizację, którym poświęcony jest rozdział 8.0; substancywizację i desubstancywizację, których dotyczy rozdział 9.0; adwerbializację i deadwerbializację, o których mówi rozdział 10.0 niniejszej pracy. Źródłem parafraz jest także, nieco szerzej omówiona w tym rozdziale, synonimia słowotwórcza, której jednakże nie został poświęcony rozdział osobny, ponieważ mechanizmy wymiany formantów synonimicznych zostały w pracy powiązane z wcześniej wymienionymi sposobami parafrazowania.

7.0. Parafrazowanie poprzez werbalizację

Werbalizacja to proces ujmowania czynnościowego, procesowego lub stanowego słów, których niekoniecznie pierwotną kategorią ujmowania, a jednocześnie kategorią najbliższą ontologii desygnatu jest predykat. Źródłem parafraz może być oczywiście także proces odwrotny, czyli dewerbalizacja, która polega na zmianie ujmowania czasownikowego na ujmowanie w kategorii innej części mowy.

7.1. Parafrazowanie poprzez werbalizację rzeczowników

Werbalizacja rzeczowników, będąca wyrazem dążenia do ekonomiczności języka, w znaczący sposób przyczyniła się do wzbogacania zasobu leksykalnego języka polskiego. Pomimo iż pewne czasowniki odrzeczownikowe zleksykalizowały się na tyle, że ich dewerbalizacja nie może być źródłem komunikacyjnie akceptowalnej parafrazy, to jednak znaczna część derywatów stanowi wraz ze swoimi słowotwórczymi omówieniami wyrażenia synonimiczne, które wzbogacają możliwości parafrazowania w języku polskim.

Henryk Wróbel, pisząc o derywacji czasownika, wiele uwagi poświęca formacjom z wbudowanym wyrażeniem argumentowym. Tego typu derywacja „polega na zespoleniu w jednej jednostce leksykalnej wykładników predykatu i jednego z jego argumentów o odpowiedniej roli”. Wchodzące w tego typu relacje argumenty najczęściej określają środki czynności, obiekty czynności, ich narzędzia i wytwory.

7.1.1. Parafrazowanie poprzez werbalizację środka czynności

W predykatkach z wbudowanym argumentem środka czynności podstawa słowotwórcza wskazuje na środki, którymi agens oddziałuje na obiekt. Efektem działania agensa jest jakaś zmiana obiektu czynności.

Środkiem oddziaływania agensa na obiekt może być substancja np. chlor, sól. Powstałe w wyniku derywacji czasowniki akumulują w sobie znaczenie tych środków czynności oraz predykatów, z którymi występują one w komunikacyjnym użyciu. Taki wywodzący się od nazwy środka czynności derywat powstaje najczęściej za pomocą formantów *-owa-* lub rzadziej *-i-*. Morfemy te stają się wykładnikami skondensowanego znaczenia predykatu, które to jednak może zostać rozpakowane i także stać się źródłem parafrazy.

Niezależnie od derywatów z formantami tylko paradygmatycznymi Henryk Wróbel wyróżnia obdarzone prefiksami derywaty odrzecznikowe z wbudowanymi wyrażeniami argumentowymi, np. *dodrzewić*, *rozświetlić*, *wkroplic*, *wysłowić*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Większość popularnych derywatów należących do tej klasy może stać się źródłem komunikacyjnie akceptowalnych, a więc spotykanych w naturalnym użyciu, parafraz. Derywaty takie jak *chlorować* czy *solić* mogą być wzajemnie wymieniane z ich rozbudowanymi odpowiednikami: *oczyszczać chlorem* i *przyprawiać solą*, co ilustrują poniższe przykłady:

CHLOROWAĆ: OCZYSZCZAĆ CHLOREM

*Właśnie po to **chloruje się** wodę, żeby się grzybica nie roznosiła.*

*Właśnie po to **oczyszcza się chlorem** wodę, żeby się grzybica nie roznosiła.*

POSOLIĆ: PRZYPRAWIĆ SOLĄ

*Wnętrze bakłażanów **posolić**, odłożyć do ocieknięcia, żeby straciły goryczkę.*

*Wnętrze bakłażanów **przyprawić solą**, odłożyć do ocieknięcia, żeby straciły goryczkę.*

Formacje z prefiksami:

prefiks do-

W przypadku gdy formacje z prefiksem *do-* oznaczają działanie dodatkowe, np. *dodrzewić*, wówczas wartość semantyczna predykatów może zostać rozpakowana i stać się źródłem komunikacyjnie akceptowalnej parafrazy. Natomiast wtedy gdy prefiks *do-* wnosi znaczenie działania kierunkowego, nie ma możli-

wości sparafrazowania derywatu poprzez wydobywanie na zewnątrz argumentu, z którym wiąże się podstawa słowotwórcza.

DODRZEWIĆ: DOSADZIĆ DRZEWA

*Von Oheimb **dosadził drzewa** w swoim sadzie.*

*Von Oheimb **dodrzewił** swój sad.*

prefiks roz-

Niewiele jest derywatów odrzeczownikowych z prefiksem *roz-*, które ulegają zręcznemu komunikacyjnie parafrazowaniu. Przykładem parafrazowalnego derywatu z prefiksem *roz-* może być czasownik *rozświecić*.

ROZŚWIETLIĆ: WYPEŁNIĆ ŚWIATŁEM

*Pan **rozświecił** mi ten bardzo trudny czas, pozwolił zrozumieć i nazwać.*

*Pan **wypełnił światłem** mi ten bardzo trudny czas, pozwolił zrozumieć i nazwać.*

*Płomień zapałki **rozświecił** ciemności.*

*Płomień zapałki **wypełnił światłem** ciemności.*

prefiks w-

WKROPLIĆ: WPUŚCIĆ KROPLE

*Weterynarz wyczyścił otosolem i wacikami na patyczku ucho, **wkropił** jakiś środek kotkowi do ucha, dał ten środek w strzykawce i kazał 2x dziennie aplikować.*

*Weterynarz wyczyścił otosolem i wacikami na patyczku ucho, **wpuścił krople** jakiegoś środka kotkowi do ucha, dał ten środek w strzykawce i kazał 2x dziennie aplikować.*

prefiks wy-

WYSŁOWIĆ: WYRAZIĆ SŁOWAMI

***Wysłowić** poezję chcą poeci, ja tylko niemo **wysłowić** chcę siebie.*

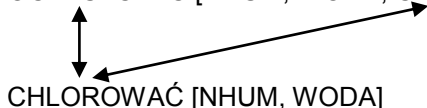
***Wyrazić słowami** poezję chcą poeci, ja tylko niemo **wyrazić słowami** chcę siebie.*

Formacje z prefiksami *na-* (*nawodnić*), *o-* (*okwiecić*), *pod-* (*podpiwnaczyć*), *prze-* (*przeświecić*), *przy-* (*przygwoździć*), *u-* (*utlenić*), *za-* (*zabliźnić*) nie ulegają komunikacyjnie akceptowalnemu parafrazowaniu. Pomimo iż *nawodnić* to tyle co nasączyć wodą, to jednak wyrażenie „nasączyć wodą” nie jest spotykane w standardowym komunikacyjnym użyciu.

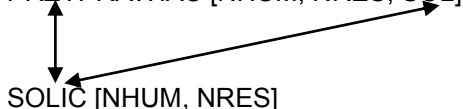
A. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Reprezentacje kognitywne językowych konstrukcji, które są swoimi wzajemnymi parafrazami, z założenia muszą odnosić się do tej samej reprezentacji kognitywnej. Jednak standardy semantyczne, które są sformalizowanymi postaciami obrazów ideacyjnych mogą tę samą reprezentację kognitywną przedstawiać w postaci różniących się od siebie układów predykatowo-argumentowych. Zapis parafraz w takiej postaci pozwala unaocznic charakter zmiany, jaka zaszła w układzie predykatowo-argumentowym.

oczyszczać chlorem – chlorować
OCZYSZCZAĆ [NHUM, WODA, CHLOR]

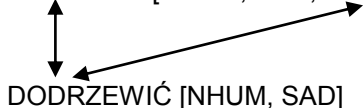
przyprawiać solą – solić
PRZYPRAWIAĆ [NHUM, NRES, SÓL]

Formacje z prefiksami:

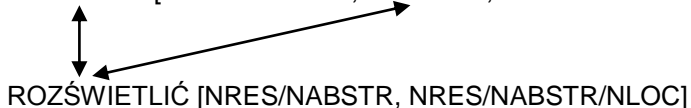
prefiks do-

dodrzewić – dosadzić drzewa
DOSADZIĆ [NHUM, SAD, DRZEWA]

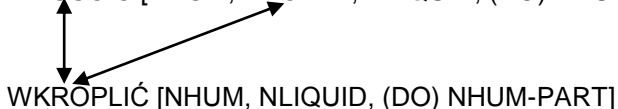
prefiks roz-

rozświetlić – wypełnić światłem
WYPEŁNIĆ [NRES/NABSTR, ŚWIATŁO, NRES/NABSTR/NLOC]

prefiks w-

wkroplic – wpuścić krople
WPUŚCIĆ [NHUM, KROPLE, NLIQUID, (DO) NHUM-PART]

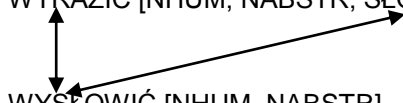

prefiks wy-

wysłowić – wyrazić słowami

WYRAZIĆ [NHUM, NABSTR, SŁOWO]

WYSŁOWIĆ [NHUM, NABSTR]

Podane przykłady pokazują, że w derywacie wywodzącym się z nazwy środka czynności kumuluje się znaczenie predykatu i trzeciego argumentu, będącego środkiem czynności, której obiektem jest desygnat zajmujący miejsce argumentu drugiego. Miejsce argumentu pierwszego zajmuje zaś sprawca czynności.

7.1.2. Parafrazowanie poprzez werbalizację narzędzia czynności

W sposób niezwykle podobny do werbalizacji środka czynności odbywa się uczasownikowanie narzędzia czynności. Pomimo iż zazwyczaj środki i narzędzia czynności zajmują to samo miejsce w układzie predykatowo-argumentowym i właściwie nigdy nie występują jednocześnie w wypowiedzeniu (werbalizujemy środek czynności LUB narzędzie), to nie można ich utożsamiać, ponieważ są zgoła czymś innym, co ilustruje np. para zdań: *Ksiądz święcił dom wodą i Ksiądz święcił dom kropidłem.*

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Klasa derywatów tego typu wykazuje się dużymi możliwościami w zakresie słowotwórczego parafrazowania, które byłoby komunikacyjnie akceptowalne, czego dowodzą np. poniższe przykłady:

ODKURZAĆ: CZYŚCIĆ ODKURZACZEM

Poszycie **czyścić szczotką lub odkurzaczem.**

Poszycie **szczotkować lub odkurzać.**

SZCZOTKOWAĆ: CZYŚCIĆ SZCZOTKĄ

Nie należy odzieży **czyścić szczotką.**

Nie należy odzieży **szczotkować.**

Młodszym psom należy **czyścić szczotką zęby.**

Młodszym psom należy **szczotkować zęby.**

lub

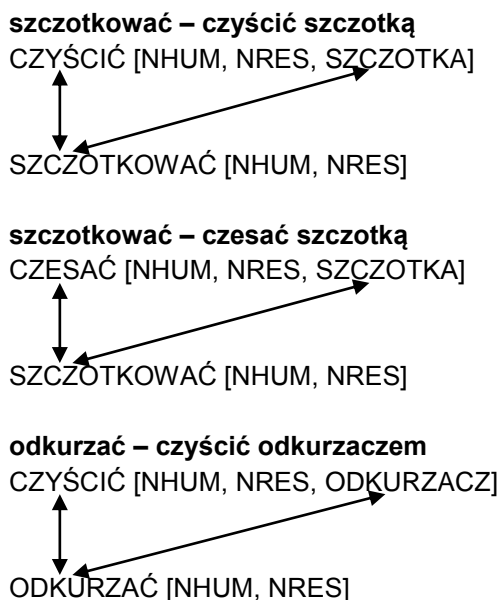
SZCZOTKOWAĆ: CZESAĆ SZCZOTKĄ

Ja swojego yorka **czesze szczotką, ale moja mama co miesiąc go ścina.**

Ja swojego yorka **szczotkuję, ale moja mama co miesiąc go ścina.**

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Derywaty wywodzące się od nazw narzędzi wywołują takie same przemiany w układzie predykatowo-argumentowym jak czasowniki utworzone od nazw środków czynności. W jednym i drugim przypadku w wyniku derywacji rzeczownik zajmujący miejsce argumentu trzeciego staje się predykatem, który oznaczając czynność, jednocześnie wskazuje na narzędzie, za pomocą którego akcja jest wykonywana:

Automatyczna parafraza za pomocą derywacji poprzez werbalizację narzędzia czynności nie jest kłopotliwa, gdyż proces ten nie wywołuje konieczności zmiany formy fleksyjnej żadnego z argumentów. Problemem może być jednakże, w procesie dewerbalizacji, wieloznaczność niektórych derywatów, np. derywat *szczotkować* nastręcza pewnych problemów, jeśli chodzi o automatyczne parafrazowanie, gdyż może być dwójako interpretowany, *szczotkować* to jednocześnie: *czyścić szczotką*, jak i *czesać szczotką*, aczkolwiek pierwsze użycie tego derywatu jest częściej spotykane.

7.1.3. Parafrazowanie poprzez werbalizację wytworu czynności

Liczne predykaty w języku polskim mają niejako wbudowane w swą semantyczną strukturę argumenty będące nazwami wytworów czynności. Wśród tego typu formacji H. Wróbel wyróżnia kilka podtypów.

1. **Predykаты oznaczające wytworzenie w lub na obiekcie czegoś, co staje się częścią zmienionego obiektu (lub zmienionym obiektem), np. *dziurkować, adresować, plamić*.**

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Pomimo iż niektóre derywaty należące do tej grupy można z powodzeniem słowotwórczo parafrazować, nie tracąc nic na komunikacyjności wypowiedzenia, to jednak pozostaje rzeczą głęboko wątpliwą, czy można w bazie programu wpisać zasadę, że np. *ranić* to tyle co *robić ranę* i nie obawiać się, że wynik parafrazowania może być niezadowolający. Trudno sobie wyobrazić, by można było zdanie *On często ją rani* zastąpić stwierdzeniem *on często robi jej rany*. Niewątpliwie nieakceptowalność tej parafrazy wynika z metaforycznego użycia słowa *ranić*, jednakże i w przypadku rzadziej obecnie pojawiającego się dosłownego znaczenia słowa *ranić*, tego typu parafraza mogłaby nie brzmieć w sposób naturalny. Aczkolwiek, oczywiście, wśród predykatów z wbudowanym argumentem oznaczającym wytwór czynności istnieją takie, które bez przeszkód można parafrazować w sposób komunikacyjnie akceptowalny, np. *adresować – pisać adres*:

NAPISAĆ ADRES: ZAADRESOWAĆ

*Pomóż Puchatkowi **napisać adres na kopercie**.*

*Pomóż Puchatkowi **zaadresować kopertę**.*

PORCJOWAĆ: DZIELIĆ NA PORCJE

*Sercem grupy było mieszkanie przywódcy gangu, 29-letniego wrocławianina – mówi policjant z Sekcji do Walki z Przestępczością Narkotykową Komendy Miejskiej Policji. – Tam **porcjował amfetaminę**, przekazywał ją dilerom. Przez organizowane przez niego imprezy przewijało się mnóstwo osób. Częstował narkotykami.*

*Sercem grupy było mieszkanie przywódcy gangu, 29-letniego wrocławianina – mówi policjant z Sekcji do Walki z Przestępczością Narkotykową Komendy Miejskiej Policji. – Tam **dzielił na porcje amfetaminę**, przekazywał ją dilerom. Przez organizowane przez niego imprezy przewijało się mnóstwo osób. Częstował narkotykami.*

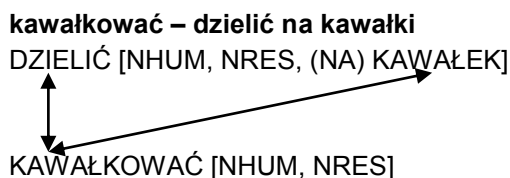
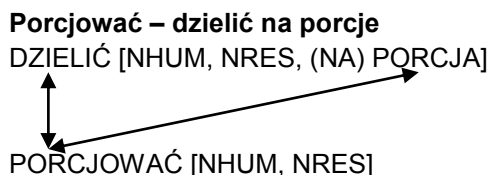
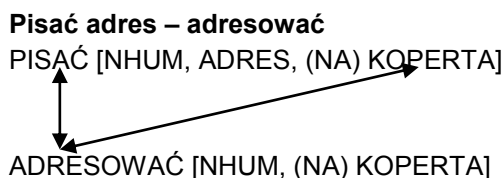
KAWAŁKOWAĆ: DZIELIĆ NA KAWAŁKI

*– Piesiek... DAJ!!!! patyczek... NO!!!! – piesek z lubością **kawałkował patyczek**, nie zwracając na żądania Dwidziusia większej uwagi.*

*– Piesiek... DAJ!!!! patyczek... NO!!!! – piesek z lubością **dzielił na kawałki patyczek**, nie zwracając na żądania Dwidziusia większej uwagi.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Poniższe przykłady standardów semantycznych dla predykatu *adresować* i rzeczownika *adres* ilustrują, że w procesie werbalizacji wytworu czynności rzeczownik zajmujący miejsce drugiego argumentu za pomocą morfemu *-owa-* zostaje zmieniony w predykat oznaczający czynność, której wytwór jest określony w temacie słowotwórczym derywatu.

C. Implementacja komputerowa

Automatyczne parafrazowanie predykatów należących do tej grupy jest kłopotliwe o tyle, że ich wzajemna wymiana wiąże się również ze zmianą formy fleksyjnej jednego z argumentów. Aby sparafrazować wyrażenie zawierające np. predykat *adresować*, należy zastosować procedurę składającą się z kilku kroków. Algorytm programu zakłada, że argument znajdujący się za wyrażeniem, które ma zostać sparafrazowane, zostaje wzbogacony o symbol, który zawiera również informację na temat przypadku argumentu. Ten ogólny symbol staje się częścią ogólnej zasady, która w omawianym przypadku mówi, że połączenie *pisać adres na [NRES-N]* może zostać wymienione na wyrażenie *adresować [NRES-B]*. Gdy uogólniona postać wyrażenia zostanie już z powodzeniem sparafrazowana, powstaje niezgodność pomiędzy symbolem argumentu wniesionym przez parafrazę a rzeczywistym przypadkiem danego rzeczownika. Program komputerowy musi zatem dostosować przypadek do symbolu, a następnie usunąć z powstałego zdania oznaczenie symboliczne. Proces automatycznego parafrazowania przebiega w znacznej mierze dzięki profilowaniu

różnych fragmentów wypowiedzenia podczas procesu parafrazowania. Algorytm parafrazowania można w tym przypadku przedstawić następująco:

1. *Jan szybko zaadresował kopertę > Jan szybko zaadresował NRES-B kopertę*
2. *Jan szybko zaadresował NRES-B kopertę > Jan szybko napisał adres na NRES-N kopertę*
3. *Jan szybko napisał adres na NRES-N kopertę > Jan szybko napisał adres na kopercie*

Przedstawiona powyżej w trzech krokach reguła ukazuje, że najpierw program komputerowy określił wyłącznie przypadek argumentu przyłączonego do predykatu, później sparafrazował uogólnione wyrażenie, następnie dostosował przypadek argumentu drugiego.

2. Predykaty oznaczające wytworzenie przedmiotu, który jest odwzorowaniem (obrazem) obiektu

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Większość predykatów należących do tej podgrupy może służyć tworzeniu komunikacyjnie akceptowalnych parafraz. W tego typu predykatkach morfem *-uje* często zostaje zastąpiony przez czasownik *robić* w parafrazie, np. *kopiować – robić kopię, projektować – robić projekt*.

ROBIĆ KOPIĘ: KOPIOWAĆ

*Jak program sam **robi kopię**, to powinno być wszystko ok.*

*Jak program sam **kopiuje**, to powinno być wszystko ok.*

ROBIĆ PROJEKT: PROJEKTOWAĆ

*Chyba ktoś odpowiedzialny **robił projekt** przebudowy i mógł przewidzieć, że potrzebne będzie odprowadzenie deszczówki, szatnia czy sanitariaty?*

*Chyba ktoś odpowiedzialny **projektował** przebudowę i mógł przewidzieć, że potrzebne będzie odprowadzenie deszczówki, szatnia czy sanitariaty?*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Rozpisanie standardów semantycznych pozwala ukazać przemiany, których parafraza dokonuje w układzie predykatowo-argumentowym. *Kopiować*, jak i inne predykaty z tej grupy, jest czynnością dokonywaną przez sprawcę działającego intencjonalnie, a zatem pierwszym argumentem przy predykatkach tej grupy oraz ich parafrazach jest jakiś człowiek, oznaczony symbolem NHUM. Ilość obligatoryjnych argumentów, które stanowią dopełnienie informacji zawartej w predykatce może być różna. W przypadku derywatów *kopiować*, *projektować* niezbędna jest jedynie obecność drugiego argumentu, który oznacza

obiekt **będący odwzorowywanym obiektem**. Natomiast w przypadku, gdy miejsce predykatu zajmie uboższe informacyjnie *robić*, na pozycjach przewidzianych dla argumentów znaleźć się musi informacja nie tylko na temat obiektu odwzorowywanego, ale i tego, który jest wytworem danej czynności.

kopiować – robić kopię

ROBIĆ [NHUM, KOPIA, NRES]

KOPIOWAĆ [NHUM, NRES]

projektować – robić projekt

ROBIĆ [NHUM, PROJEKT, NRES]

PROJEKTOWAĆ [NHUM, NRES]

C. Implementacja komputerowa

Jak dowodzą m.in. przykłady zaprezentowane w punkcie A, parafrazowanie predykatów należących do tej grupy wymusza zmianę przypadku jednego z argumentów.

Działanie programu komputerowego w przypadku parafrazowania tych predykatów można zaprezentować za pomocą następującego algorytmu:

1. *Chyba ktoś odpowiedzialny projektował przebudowę > Chyba ktoś odpowiedzialny projektował NABSTR-B przebudowę*
2. *Chyba ktoś odpowiedzialny projektował NABSTR-B przebudowę > Chyba ktoś odpowiedzialny robił projekt NABSTR-D przebudowę*
3. *Chyba ktoś odpowiedzialny robił projekt NABSTR-D przebudowę > Chyba ktoś odpowiedzialny robił projekt przebudowy*

3. Predykaty oznaczające wytworzenie obiektu abstrakcyjnego

Wśród predykatów oznaczających wytworzenie obiektu abstrakcyjnego dość liczną grupę stanowią czasowniki, które oznaczają operację matematyczną, np. sumowanie, pierwiastkowanie, potęgowanie, ale oczywiście abstrakcyjnym wytworem może być również coś zupełnie innego, np. komplement.

A. Komunikacyjność słowotwórczej parafrazy

Derywaty przynależące do tej grupy można z powodzeniem parafrazować w sposób komunikacyjnie akceptowalny. Predykaty oznaczające operacje ma-

tematyczne można zastąpić zazwyczaj przy użyciu czasownika *obliczać*, natomiast przy rozpakowywaniu derywatów innego typu pomocne są często czasowniki: *mówić*, np. *mówić komplement*, *mówić dowcipy*, *żartować*.

OBLICZAĆ SUMĘ: SUMOWAĆ

*Zmodyfikuj raport, aby **obliczał sumę** wszystkich wpłat oraz liczył ich ilość.*

*Zmodyfikuj raport, aby **sumował** wszystkie wpłaty oraz liczył ich ilość.*

KOMPLEMENTOWAĆ: MÓWIĆ KOMPLEMENTY

*Facet jest po to żeby nas przytulał, kochał, uwielbiał, całował, nosił na rękach, **mówił komplementy**, pocieszał, rozśmieszał, dawał kwiaty.*

*Facet jest po to żeby nas przytulał, kochał, uwielbiał, całował, nosił na rękach, **komplementował**, pocieszał, rozśmieszał, dawał kwiaty.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Jak ukazują poniżej przedstawione standardy semantyczne w przypadku tych predykatów miejsce pierwszego argumentu zajmuje NHUM, natomiast miejsca dalszych argumentów są zarezerwowane obligatoryjnie dla obiektu czynności i opcjonalnie dla jej wytworów, które nie muszą być osobno zwerbalizowane w przypadku derywatów takich jak *sumować*, *komplementować* itd.

sumować – obliczać sumę

OBLICZAĆ [NHUM, SUMA, NABSTR]

SUMOWAĆ [NHUM, NABSTR]

komplementować – mówić komplement

MÓWIĆ [NHUM, NHUM, KOMPLEMENT]

KOMPLEMENTOWAĆ [NHUM, NHUM]

C. Implementacja komputerowa

W przypadku parafrazowania derywatów z tej grupy zmiana czasownika pociąga za sobą konieczność zmiany przypadku argumentu będącego obiektem czynności.

Działanie programu komputerowego w przypadku parafrazowania derywatów typu *sumować*, *komplementować*, można przedstawić za pomocą następującego algorytmu:

1. Zmodyfikuj raport, aby **sumował** wpłaty oraz liczył ich ilość. > Zmodyfikuj raport, aby **sumował** NABSTR-B wpłaty oraz liczył ich ilość.
2. Zmodyfikuj raport, aby **sumował** NABSTR-B wpłaty oraz liczył ich ilość. > Zmodyfikuj raport, aby **obliczał sumę** NABSTR-D wpłaty oraz liczył ich ilość.
3. Zmodyfikuj raport, aby **obliczał sumę** NABSTR-D wpłaty oraz liczył ich ilość. > Zmodyfikuj raport, aby **obliczał sumę** wpłał oraz liczył ich ilość.

4. Predykaty oznaczające wytwarzanie nieintencjonalne

Wśród derywatów wskazujących na wytwór czynności istotne miejsce zajmują predykaty oznaczające procesy, czyli działania nieintencjonalne. Przykładami tego typu derywatów mogą być czasowniki takie jak: *kielkować*, *owocować*, *ropieć* itp.

A. Komunikacyjność słowotwórczej parafrazy

Możliwości komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania tego typu derywatów są duże, co ilustrują poniższe przykłady.

KIELKOWAĆ: WYPUSZCZAĆ KIEŁKI

*Kukurydza ta jest bardzo twarda i wolno **kielkuje**, ale stanowi przysmak dla papug.*

*Kukurydza ta jest bardzo twarda i wolno **wypuszcza kielki**, ale stanowi przysmak dla papug.*

OWOCOWAĆ: WYDAWAĆ OWOCE

*W pierwszym roku życia rośliny wyrasta korzeń spichrzowy, natomiast kwitnie i **wydaje owoce** w drugim roku.*

*W pierwszym roku życia rośliny wyrasta korzeń spichrzowy, natomiast kwitnie i **owocuje** w drugim roku.*

ROPIEĆ: WYDZIELAĆ ROPE

*Po trzech tygodniach miejsce po szczepieniu BCG (przeciwko gruźlicy) robi się zaczerwienione, podchodzi płynem surowicznym, **ropieje**, a następnie pęka.*

*Po trzech tygodniach miejsce po szczepieniu BCG (przeciwko gruźlicy) robi się zaczerwienione, podchodzi płynem surowicznym, **wydziela ropę**, a następnie pęka.*

DYMIĆ: WYDZIELAĆ DYM

*Granat **wydziela dym** przez około 25 do 75 sekund.*

*Granat **dymi** przez około 25 do 75 sekund.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W przeciwieństwie do wcześniejszych typów predykatów w przypadku czasowników wskazujących na wytwór czynności nieintencjonalnej miejsca argumentu pierwszego nie zajmuje nazwa człowieka, lecz często nazwa rośliny lub nawet rzeczy.

Jeśli chodzi o ilość argumentów w standardzie semantycznym, to w przypadku derywatów, które w strukturze semantycznej zawierają już wytwór czynności do dopełnienia informacji potrzebny jest jedynie argument pierwszy – sprawca czynności. Natomiast gdy derywat jest sparafrazowany, werbalizacji wymaga już nie tylko sprawca czynności, ale i wytwór działania.

kiełkować – wypuszczać kiełki

WYPUSZCZAĆ [NROS, KIEŁKI]

KIEŁKOWAĆ [NROS]

owocować – wydawać owoce

WYDAWAĆ [NROS, OWOCE]

OWOCOWAĆ [NROS]

ropieć – wydzielać ropę

WYDZIELAĆ [NRES, ROPA]

ROPIEĆ [NRES]

dymić – wydzielać dym

WYDZIELAĆ [NRES, DYM]

DYMIĆ [NRES]

7.1.4. Parafrazowanie poprzez werbalizację obiektu czynności

Obiekt jest tu przedmiotem, na który skierowana jest czynność agensa. W grupie derywatów z formantami paradygmatycznymi przykładów tego typu predykatów znaleźć można niewiele. Czasowniki wymieniane w tej grupie przez H. Wróbla są bardzo rzadko używane (np. *pestkować*, *korować*) lub wydają się raczej środkami czynności niż jej obiektami (np. *blócić*). Wśród derywatów

z prefiksem *od-* (np. *odśnieżyć*, *odchwaścić*) znaleźć można więcej predykatów z wbudowanym argumentu obiektu. Jeśli jednak chodzi o czasowniki, które w drodze derywacji nie nabyły prefiksu, to przykładem może być predykat: *kartkować*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty, które poprzez swą strukturę semantyczną wskazują na obiekt czynności i które zawierają prefiks *od-* z reguły można parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób przy pomocy czasownika *oczyścić*, np. *odgruzować* – *oczyścić z gruzu*, *odchwaścić* – *oczyścić z chwastów* itd. Również niektóre derywaty bez prefiksów można parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, np. *kartkować* – *przekładać kartki*

KARTKOWAĆ: PRZEKŁADAĆ KARTKI

Mozolnie **kartkował skrypt**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodzący mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.

Mozolnie **przekładał kartki skryptu**, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodzący mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.

ODCHWAŚCIĆ: OCZYŚCIĆ Z CHWASTÓW

Zakładając plantację, należy grunt starannie **odchwaścić** i nawieźć oraz zbudować konstrukcje podtrzymujące rośliny.

Zakładając plantację, należy grunt starannie **oczyścić z chwastów** i nawieźć oraz zbudować konstrukcje podtrzymujące rośliny.

ODGRUZOWAĆ: OCZYŚCIĆ Z GRUZU

W ciągu sześciu miesięcy robotnicy zdołali **odgruzować** ulice.

W ciągu sześciu miesięcy robotnicy zdołali **oczyścić z gruzu** ulice.

Specyficzną odmianą inkorporacji obiektu czynności są pseudozwrotne nazwy akcji.

Tylko nieliczne predykaty tej grupy mogą być parafrazowane w słowotwórczo akceptowalny sposób. Tym wyjątkiem jest derywat *spakować się*, którego parafraza to: *spakować swoje rzeczy*. Predykat *zapiąć się* jest również parafrazowalny, ale postać parafrazy będzie w tym przypadku zależna od konsytuacji. Wyrażenie *zapij się* może oznaczać tyle co: *zapij kurtkę* lub *zapij płaszcz* – w zależności od tego, w co ubrana jest osoba, do której kierowana jest prośba lub polecenie zapięcia się.

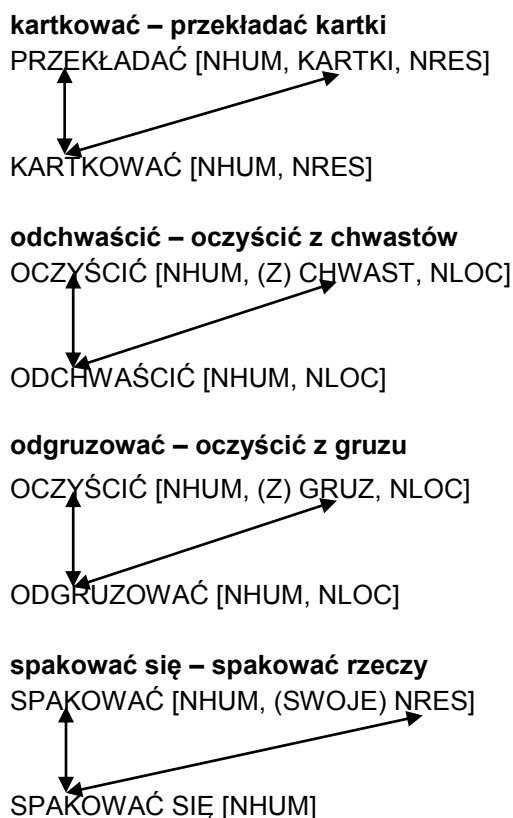
O wiele trudniej byłoby sparafrazować derywaty *odwrócić się* czy *schylić się*, bo *się* jest w tych przypadkach ekwiwalentem jakiejś części ciała. Schylić

się to najczęściej tyle co schylić tułów, jednakże w codziennej komunikacji trudno byłoby spotkać zdanie: Schyliłem tułów, aby podnieść ołówek.

Tak samo nieakceptowalne są parafrazy predykatów *uderzyć się* czy *skaleczyć się*. Skaleczyć się to w istocie *doznać skaleczenia*, jednakże w komunikacji używamy stwierdzenia *uderzyć się* i *skaleczyć się*, a nie np. *doznać uderzenia*. Poprzez rozpakowanie derywatów nie można również parafrazować pseudozwrotnych predykatów takich jak: *decydować się*, *pytać się*, *spotykać się*, czy *umawiać się*.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W przypadku derywatów tego typu miejsce pierwszego argumentu zajmuje zawsze nazwa człowieka, oznaczana jako NHUM, poza tym – jeśli predykat jest poprzedzony prefiksem *od-*, to w układzie predykatowo-argumentowym znajduje się nazwa miejsca wiążącego się z daną czynnością. Natomiast nazwa obiektu, na którą nakierowana jest czynność znajduje się w strukturze semantycznej takich derywatów jak *odchwaścić*, *odgruzować* itp. lub występuje jako osobny argument, gdy derywat zostanie sparafrazowany.

C. Implementacja komputerowa

Algorytm implementacji komputerowej jest w tej grupie różny dla derywatów bez prefiksów oraz derywatów obdarzonych prefiksami, np. *odgruzować*, *odchwaćać* itp. W drugim przypadku forma fleksyjna żadnego z argumentów nie zmienia się wskutek sparafrazowania derywatu, natomiast w przypadku czasownika takiego jak *kartkować* następuje zmiana przypadka argumentu, co można zilustrować za pomocą następującego algorytmu:

1. *Mozolnie kartkował skrypt, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.*
 > *Mozolnie kartkował NRES-B skrypt, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.*
2. *Mozolnie kartkował NRES-B skrypt, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.* > *Mozolnie przekładał kartki NRES-D skrypt, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.*
3. *Mozolnie przekładał kartki NRES-D skrypt, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.* > *Mozolnie przekładał kartki skryptu, nadziany – jak mawiał profesor – tajemną wiedzą z rajskiego drzewa poznania dobra i zła, a w czasie powtórki chodziły mu po głowie jego niektóre dowcipy, którymi ubarwiał wykłady.*

7.1.5. Parafrazowanie poprzez werbalizację określenia miejsca lub czasu

Zdarza się w języku polskim, że również nazwy miejsc i okresów czasu są predykatywowane i w strukturę semantyczną czasowników takich jak *garażować*, *zimować* są wpisane miejsca, np. *garażować* lub pory dnia, roku itp., np. *zimować*, *nocować*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty, które inkorporowały nazwę okresu czasu, zazwyczaj można parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób przy pomocy czasownika *spędzać*, np. *spędzać zimę*, natomiast te derywaty, które w swej semantycznej

strukturze zawierają nazwę miejsca są jakby nieco mniej podatne na komunikacyjnie akceptowalne parafrazowanie, bo np. *magazynować* to teoretycznie to samo co *przechowywać w magazynie*, ale współcześnie często mówi się o magazynowaniu plików i w tym przypadku raczej nie można użyć w zamian wyrażenia *przechowywać w magazynie*. Kłopoty także wywołuje derywat *garażować*, którego w wielu kontekstach nie można zastąpić poprzez wyrażenie *przechowywać w garażu*, tak będzie np. w przypadku zdania *Samochód garażuje na ulicy*.

ZIMOWAĆ: SPĘDZAĆ ZIMĘ

Jaja brudnicy nieparki zimują w złożach zabezpieczonych termicznie wydzieliną z odwłoka samicy.

Jaja brudnicy nieparki zimę spędzają w złożach zabezpieczonych termicznie wydzieliną z odwłoka samicy.

Jak co roku, łabędzie zimują w pobliżu mostów "Solidarności".

Jak co roku, łabędzie spędzają zimę w pobliżu mostów "Solidarności".

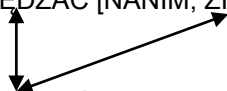
B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Jak pokazują umieszczone poniżej schematy, w przypadku derywatów należących do tej grupy nie zawsze miejsce pierwszego argumentu zajmuje nazwa człowieka, w przypadku predykatu zimować najczęściej jest to zwierzę.

zimować – spędzać zimę

SPĘDZAĆ [NANIM, ZIMA, NLOC]

ZIMOWAĆ [NANIM, NLOC]

7.1.6. Parafrazowanie poprzez procesualizację rzeczowników

Formacje stanowe różnią się od wcześniej omówionych predykatów z wbudowanym argumentem tym, że w tym przypadku rzeczownik, który stał się źródłem derywacji, funkcjonował jako językowe wyrażenie predykatu, np. *idiotcieć – stawać się idiotą*.

Inaczej niż w przypadku procesualnych predykatów odprzymiotnikowych te derywowane od rzeczowników nie są źródłem akceptowalnych parafraz. Dzieje się tak z tego powodu, iż odprzymiotnikowe nazwy procesów oznaczają nabywanie jakichś cech przez obiekt, np. *Mariusz błędnie – Mariusz staje się błędny*. Natomiast sytuacja, w której wydobywamy z predykatu rzeczownik, od którego tenże predykat został derywowany i dokonujemy parafrazy z użyciem tego rzeczownika, zmusza nas do wskazania, że określany obiekt nie tyle nabył nowych cech, ale zmienił się w coś całkiem innego, np. *Mariusz idiotcieje – Mariusz*

staje się idiotą. O ile w rzeczywistości, a co za tym idzie – w języku nierzadkie jest nabywanie nowych cech przez obiekty, o tyle nie jest częste, by rzeczy czy ludzie zmieniały się w coś odmiennego.

7.1.7. Parafrazowanie poprzez statyzację rzeczowników

W języku polskim istnieje grupa derywatów, które powstają poprzez zmianę rzeczownika, będącego elementem wyrażenia predykatywnego, na predykat stanu. Do tej grupy należą derywaty takie jak *prezesować*, *dyrektorować*...

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Parafrazy, w których wyrażenia predykatywne zostają zastępowane poprzez predykaty oznaczające stany charakteryzują się wysoką komunikacyjną akceptowalnością, o czym mogą świadczyć poniższe przykłady:

PREZESOWAĆ: BYĆ PREZESEM

*Chórowi **prezesuje** Czesław Pałka.*

***Prezesem** chóru **jest** Czesław Pałka.*

*Ireneusz Pińczak **prezesuje** Centrum Obsługi Biznesu.*

*Ireneusz Pińczak **jest prezesem** Centrum Obsługi Biznesu.*

*Od 1992 roku **jest** przedsiębiorcą – głównym udziałowcem firmy Pan Gaz, której teraz **prezesuje** jego syn.*

*Od 1992 roku **jest** przedsiębiorcą – głównym udziałowcem firmy Pan Gaz, której teraz **jest prezesem** jego syn.*

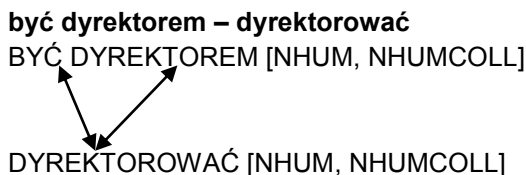
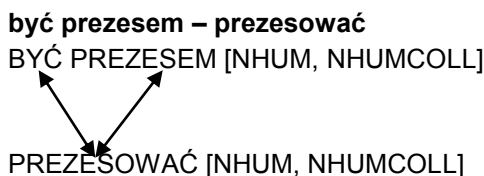
DYREKTOROWAĆ: BYĆ DYREKTOREM

*Po roku zawirowań Jarzyna dostał nową nominację i z powodzeniem do dziś **dyrektoruje** "Rozmaitości".*

*Po roku zawirowań Jarzyna dostał nową nominację i z powodzeniem do dziś **jest dyrektorem** "Rozmaitości".*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Statyzacja rzeczowników wiąże się ze znacząco innymi niż np. przy werbalizacji obiektów czynności czy środków czynności przemianami w obrębie układów predykatowo-argumentowych. W tym przypadku żaden argument nie zostaje inkorporowany do predykatu, argumenty pozostają bez zmian, a dochodzi do kompresji wyrażenia predykatywnego, która polega na zastąpieniu operatora predykcji *być* czasownikowym przyrostkiem *-ować* i przyłączeniu go do rzeczownikowej części wyrażenia predykatywnego.

C. Implementacja komputerowa

Parafrazowanie derywatów tej grupy łączy się z koniecznością zmiany przypadku argumentu, który nazywa najczęściej instytucję lub jakiś inne sformalizowane zrzeczenie ludzi.

*Chórowi **prezesuje** Czesław Pałka.
Prezesem chóru **jest** Czesław Pałka.*

1. *Czesław Pałka **prezesuje** chórowi > Czesław Pałka **prezesuje** NHUMCOLL-C chórowi*
2. *Czesław Pałka **prezesuje** NHUMCOLL-C chórowi > Czesław Pałka **jest** prezesem NHUMCOLL-D chórowi*
3. *Czesław Pałka **jest** prezesem NHUMCOLL-D chórowi > Czesław Pałka **jest** prezesem NHUMCOLL-D chóru*
4. *Czesław Pałka **jest** prezesem NHUMCOLL-D chóru > Czesław Pałka **jest** prezesem chóru*

7.1.8. Parafrazowanie poprzez werbalizację rzeczownikowych nazw zdarzeń

Nazwy zdarzeń mają w języku polskim również formę rzeczownikową. Naturalne jest, że mogą one w prosty sposób przyjmować również formę predykatów, tak jak to jest w przypadku rzeczowników: *bał*, *koncert* czy *wagary*.

A. Komunikacyjność słotwórczej parafrazy

Derywaty takie jak *bałować* czy *koncertować* mogą być parafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób. Trudno jednak tu odnaleźć jeden uniwersalny dla kategorii model parafrazy, gdyż *bałować* to zazwyczaj *uczestniczyć w bałach*, *koncertować* to już *dawać koncert*, a *wagarować* to *chodzić na wagary*.

KONCERTOWAĆ: DAWAĆ KONCERT

*Za każdym razem, kiedy **dawał koncert**, dziwił się na nowo, że przychodzą go słuchać nie tylko jego rówieśnicy, ale też nastolatki.*

*Za każdym razem, kiedy **koncertował**, dziwił się na nowo, że przychodzą go słuchać nie tylko jego rówieśnicy, ale też nastolatki.*

WAGAROWAĆ: CHODZIĆ NA WAGARY

*I mamy już rok szkolny - znów będziemy mogli **chodzić na wagary!** :-)*

*I mamy już rok szkolny - znów będziemy mogli **wagarować** :-)*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych**balować – uczestniczyć w balu**

UCZESTNICZYĆ [NHUM, (W) BAL]

BALOWAĆ [NHUM]

koncertować – dawać koncert

DAWAĆ [NHUM, KONCERT]

KONCERTOWAĆ [NHUM]

wagarować – chodzić na wagary

CHODZIĆ [UCZEŃ, NA WAGARY]

WAGAROWAĆ [UCZEŃ]

Jak ukazują powyższe przykłady przemian w układach predykatowo-argumentowych, rzeczownikowe nazwy zdarzeń mogą przybierać formę czasownikową, której istnienie jest dowodem tendencji dążenia do ekonomizacji języka, gdyż forma czasownikowa odpowiada funkcjonalnie dwóm jednostkom językowym (np. *chodzić na wagary* – *wagarować*).

7.2. Parafrazowanie poprzez werbalizację przymiotników

Werbalizacja przymiotników realizuje się w procesie ich procesualizacji, statyzacji i kauzatywizacji. Źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz są jednakże procesy statyzacji i destatyzacji oraz procesualizacji i deprocesualizacji, natomiast w przypadku kauzatywizacji nie wydaje się możliwa zgodna z normą językową swobodna wymiana czasowników odprzymiotnikowych, ta-

kich jak np. *prostować* z ich słowotwórczymi parafrazami, np. *czynić prostym*, gdyż tego typu parafrazowanie nie brzmiałoby w sposób naturalny.

7.2.1. Parafrazowanie poprzez procesualizację przymiotników

Jak pisze Krystyna Kallas dość liczne czasowniki tej grupy informują o nabywaniu przez subiekt cechy jakościowej. Takie przymiotniki derywowane są za pomocą formantów: *-e- (-ej-)*, *-nie- (-niej-)*, *-ną- (-n-)*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Parafrazy tego rodzaju derywatów charakteryzują się dużą komunikacyjną akceptowalnością. Dochodzi w tym przypadku do wzajemnej wymiany jednostki predykatywnej *staje się* z formantem, który w derywacie jest jej funkcjonalnym ekwiwalentem.

BIELEĆ: STAWAĆ SIĘ BIAŁYM

*W zimie futerko jest całkowicie białe (w górach północnej i wschodniej Europy) lub **bieleje** tylko częściowo, albo pozostaje brązowe jak w lecie.*

*W zimie futerko jest całkowicie białe (w górach północnej i wschodniej Europy) lub **staje się białe** tylko częściowo, albo pozostaje brązowe jak w lecie.*

ROBACZYWIEĆ: STAWAĆ SIĘ ROBACZYWYM

*Tworzy mikoryzę z bukami, dębami, sosnami i świerkami. Uwagi: Jadalny i najsmaczniejszy z gołąbków. Bardzo szybko **robaczywieje**.*

*Tworzy mikoryzę z bukami, dębami, sosnami i świerkami. Uwagi: Jadalny i najsmaczniejszy z gołąbków. Bardzo szybko **staje się robaczywy**.*

DZIECINNIEĆ: STAWAĆ SIĘ DZIECINNYM

*Człowiek na starość **dziecinnieje**.*

*Człowiek na starość **staje się dziecinny**.*

RZEDNAĆ: STAWAĆ SIĘ RZADKIM

*Kopytka trzeba robić szybko, bo ciasto **rzędzie**.*

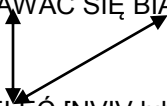
*Kopytka trzeba robić szybko, bo ciasto **staje się rzadkie**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

bieleć – stawać się białym

STAWAĆ SIĘ BIAŁYM [NVIV lub NRES]

BIELEĆ [NVIV lub NRES]

robaczywieć – stawać się robaczywym

STAWAĆ SIĘ ROBACZYWYM [NVIV]

ROBACZYWIEĆ [NVIV]

dziecinnieć – stawać się dziecinnym

STAWAĆ SIĘ DZIECINNYM [NHUM]

DZIECINNIEĆ [NHUM]

rzędnąć – stawać się rzadkim

STAWAĆ SIĘ RZADKIM [NRES]

RZEDNAĆ [NRES]

Przedstawione powyżej pary układów predykatowo-argumentowych ukazują, że w wyniku parafrazowania poprzez statyzację przymiotnikowego elementu wyrażenia predykatywnego dochodzi do formalnego uszczuplenia predykatu, gdyż operator predykatywizacji *stawać się* zostaje zastąpiony przez morfem słowotwórczy, będący częścią odprzymiotnikowego derywatu.

7.2.2. Parafrazowanie poprzez kauzatywizację przymiotników

W przeciwieństwie do odprzymiotnikowych predykatów oznaczających procesy, predykaty kauzatywne rzadko mogą zostać sparafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób.

Ogólny schemat tego typu parafrazy można byłoby przedstawić w następujący sposób: KTOŚ + odprzymiotnikowy predykat kauzatywny + COŚ = KTOŚ + CZYNIĆ + KOGOŚ/COŚ + JAKIMŚ, np. *Maciek prostuje kabel* = *Maciek czyni kabel prostym*

Zdania takie jak *Maciek czyni kabel prostym* lub *Ludwik czyni ścianę białą* są komunikacyjnie nieakceptowalne, zatem odprzymiotnikowe predykaty kauzatywne na ogół nie mogą służyć jako źródło parafraz spotykanych w codziennym użyciu. Pewnym wyjątkiem są tylko niektóre derywaty prefiksально-paradygmatyczne, które mogą być komunikacyjnie akceptowalne np. *nagłośnić – uczynić sprawę głośną*.

7.2.3. Parafrazowanie poprzez statyzację przymiotników

W języku polskim istnieje grupa wchodzących w skład wyrażen predykatywnych przymiotników, które poprzez proces derywacji mogą stać się czasownikami. W procesie statyzacji przymiotnika operator predykatywizacji jest zastępowany przez czasownikowy morfem tematotwórczy, pełniący tu funkcję formantu.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Odprzymiotnikowe derywaty stanowe na ogół ulegają komunikacyjnie akceptowalnemu parafrazowaniu. W tego typu derywatach podstawa słowotwórcza określa jakąś cechę obiektu, natomiast formant jest odpowiednikiem orzecznika *jest*, np.

CHOROWAĆ: BYĆ CHORYM

*Jak można rozpoznać, że ktoś **choruje** na nadciśnienie tętnicze?*

*Jak można rozpoznać, że ktoś **jest chory** na nadciśnienie tętnicze?*

SMUCIĆ SIĘ: BYĆ SMUTNYM

*Ludzie mówili, że słońce pociemniało, bo **smuci się** z powodu śmierci Ibrahima.*

*Ludzie mówili, że słońce pociemniało, bo **jest smutne** z powodu śmierci Ibrahima.*

W niektórych jednak przypadkach analogiczny mechanizm parafrazowania odprzymiotnikowych derywatów stanowych wprowadza nowy odcień znaczeniowy, np. zdania *Wykład dłuży się* i *Wykład jest długi* nie są semantycznymi ekwiwalentami i nie mogą być wzajemnie wymieniane w procesie parafrazowania.

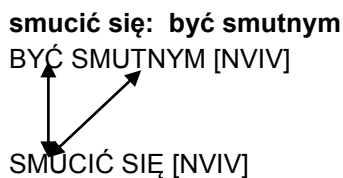
Również wyrażenia *skąpić* i *być skąpym* nie są synonimiczne. Bycie skąpym jest stałą lub trwającą przez dłuższy czas cechą człowieka, natomiast skąpienie komuś czegoś może być jednorazowym zdarzeniem. Ponadto, jak zauważa H. Wróbel, predykat *skąpić* wymaga większej ilości argumentów niż wyrażenie *jest skąpy* (BYĆ SKĄPYM [NHUM], SKĄPIĆ [KTOŚ, KOMUŚ, CZEGOŚ]).

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

chorować: być chorym

BYĆ CHORYM [NVIV]

Przykłady przemian w układach predykatowo-argumentowych dowodzą, iż w procesie statyzacji operator predykatywizacji *być* zostaje w odprzymiotnikowym derywacie zastąpiony przez morfem słowotwórczy. Możliwość wymiany tego rodzaju jest źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz.

7.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów ideacyjnych do czasownika

Jak stwierdza H. Wróbel, derywacja czasowników odczasownikowych opiera się przede wszystkim na prefiksacji, zatem głównym mechanizmem parafrazowania w tego rodzaju predykatkach jest wyrażenie w inny sposób prefiksu, który stworzył derywat. Wśród tak wielu charakterystycznych dla języka polskiego prefiksów, które tworzą odczasownikowe derywaty, tylko niektóre ulegają regularnym i komunikacyjnie akceptowalnym zabiegom parafrazowania.

7.3.1. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora czasu do czasownika

Jak wiadomo, w języku polskim ideacyjne operatory, w tym operatory czasu, mogą być wyrażone za pomocą samodzielnych jednostek językowych, jak i też w postaci afiksów. Fakt ten może być źródłem parafraz.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Spośród licznych prefiksów, które czasowo specyfikują predykat, jak się zdaje, tylko przedrostek *po-* może zostać w komunikacyjnie akceptowalny sposób zastąpiony samodzielną jednostką językową. *Postać* to tyle co *stać przez chwilę*.

POSTAĆ: STAĆ PRZEZ CHWILĘ

*Zwiesił chłop głowę, **postał** smutnie, podumał, westchnął ciężko i do wózka wrócił.*

*Zwiesił chłop głowę, **stał przez chwilę** smutnie, podumał, westchnął ciężko i do wózka wrócił.*

Ale również jeśli chodzi i o ten derywat to istnieją konteksty, w których niemożliwe będzie dokonanie tego rodzaju parafrazy, np.:

*W dniu polowania wstał skoro świt, ubrał się wziął broń, wyszedł przed dom, **postał, postał, postał...** i stwierdził, że nie pojedzie, bo jest za zimno.*

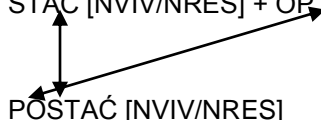
*Jak umyłem samochód we wtorek, to we środę już **postał** na deszczu i już nie jest taki czysty.*

*W Parowozowni trochę **postał**, pogwizdał, posapał i stał się sporą atrakcją turystyczną.*

A. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

postać – stać przez chwilę

STAĆ [NVIV/NRES] + OP.CZASU (PRZEZ CHWILĘ, TROCHEŁ)

W wyniku procesu derywacji formalnie niezależny operator czasu (*przez chwilę*) został inkorporowany do czasownika, przyjmując postać prefiksu *po-*.

7.3.2. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora duratywności i operatora kompletywności do czasownika

Występujące w postaci morfemów słowotwórczych operatory duratywności (np. *-ywa-*) i kompletywności (*wy-*) mogą zostać w komunikacie zastąpione przez funkcjonalnie równoważne jednostki językowe o postaci samodzielnych leksemów lub wyrażeń językowych.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Wśród licznych odczasownikowych derywatów z sufiksami ilościowo specyfikującymi akcję formacje kompletywne z prefiksem *wy-* w wielu przypadkach mogą zostać sparafrazowane w sposób zgodny ze zwyczajem językowym. I tak *wyłowić ryby ze stawu* to tyle co *złowić wszystkie ryby w stawie, wyciąć drzewa na polanie* jest to samo co *ściąć wszystkie drzewa na polanie* itd.

WYŁOWIĆ: ZŁOWIĆ WSZYSTKIE

*Nie ma ryb, bo żeś kolego je **wyłowił**.*

*Nie ma ryb, bo żeś kolego **złowił wszystkie**.*

WYCIĄĆ DRZEWA: ŚCIAĆ WSZYSTKIE

*Proboszcz z Nowoberezowa nielegalnie **wyciął drzewa** na zabytkowym cmentarzu – na razie nie wiadomo, czy zostanie ukarany.*

*Proboszcz z Nowoberezowa nielegalnie **ściął wszystkie drzewa** na zabytkowym cmentarzu – na razie nie wiadomo, czy zostanie ukarany.*

W sposób równie naturalny mogą być parafrazowane formacje iteratywne typu *widywać, grywać*. Morfemy tworzące te derywaty zazwyczaj można zastąpić operatorem *od czasu do czasu* (tylko jeśli nie ma innej specyfikacji).

GRYWAĆ: GRAĆ OD CZASU DO CZASU

*Interesuję się muzyką, literaturą, filmem. Lubię zwierzęta, fotografuję, **grywam w szachy**.*

*Interesuję się muzyką, literaturą, filmem. Lubię zwierzęta, fotografuję, **gram od czasu do czasu w szachy**.*

WIDYWAĆ: WIDZIEĆ OD CZASU DO CZASU

***Widuję** na plażach duuuużo ludzi z różnymi bliznami i do głowy mi nie przychodzi, aby zwracać na nie uwagę.*

***Widzę od czasu do czasu** na plażach duuuużo ludzi z różnymi bliznami i do głowy mi nie przychodzi, aby zwracać na nie uwagę.*

Dość często zdarza się, że przy tego typu derywatach występują już operator krotności (np. *często, regularnie*). W takich przypadkach parafrazowanie przy użyciu innego operatora tego typu, nie jest, oczywiście, możliwe.

***Widuję** tę dziewczynę dość często.*

*Co do mnie to **regularnie grywam** w tenisa oraz trenuje judo :)*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych**Wyłowić – złowić wszystkie**

ZŁOWIĆ [NHUM, NVIV, NLOC] + OPERATOR KOMPLETYWNOŚCI

WYŁOWIĆ [NHUM, NVIV, NLOC]

Wyciąć – ściąć wszystkie (ale wyciąć np. post, to już nie)

ŚCIAĆ [NHUM, NRES, NLOC] + OPERATOR KOMPLETYWNOŚCI

WYCIĄĆ [NHUM, NRES, NLOC]

grywać – grać od czasu do czasu

GRAĆ [NHUM, NRES] + OPERATOR DURATYWNOŚCI

GRYWAĆ [NHUM, NRES]

widzieć – widzieć od czasu do czasu

WIDZIEĆ [NHUM, NHUM LUB NRES] + OPERATOR DURATYWNOŚCI

WIDYWAĆ [NHUM, NHUM LUB NRES]

Powyższe przykłady przemian w układach predykatowo-argumentowych ukazują, iż mechanizm parafrazowania w tego typu derywatach opiera się na istnieniu funkcjonalnej równoważności pomiędzy operatorami kompletywności (np. *wszystkie*) i operatorami duratywności (np. *od czasu do czasu*) a odpowiednimi morfemami słowotwórczymi.

7.3.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów intensywności akcji

Informację o stopniu intensywności, który przekracza normę, wprowadza w języku polskim prefiks *prze-* w predykatkach takich jak: *przesolić*, *przepłacić*, *przejeść się*. Natomiast informację o stopniu intensywności, który normy nie osiąga, wprowadza prefiks *niedo-* w predykatkach takich jak: *niedowiedzieć*, *niedosłyszeć*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Gdy przedrostek *prze-* stanowi operator intensywności, można w wielu przypadkach parafrazować go za pomocą wyrażenia *za dużo*, *za bardzo*.

PRZESOLIĆ: POSOLIĆ ZA BARDZO

*Jeszcze jedna rada, uważajcie, żeby Waszych placków nie **przesolić**, bo będziecie musieli utrzyć dodatkową porcję ziemniaków, żeby wchłonęły nadmiar soli.*

*Jeszcze jedna rada, uważajcie, żeby Waszych placków nie **posolić za bardzo**, bo będziecie musieli utrzyć dodatkową porcję ziemniaków, żeby wchłonęły nadmiar soli.*

PRZEPŁACIĆ: ZAPŁACIĆ ZA DUŻO

*Lepiej odżałować 100 zł na ekspertyzę giełdowego rzeczoznawcy niż **zapłacić za dużo**.*

*Lepiej odzłować 100 zł na ekspertyzę giełdowego rzeczoznawcy niż **przeplacić**.*

PRZEJEŚĆ SIĘ; ZJEŚĆ ZA DUŻO

Przejadłem się kotletami.

Zjadłem za dużo kotletów.

Semantyczną funkcję przedrostka *niedo-* oddają w derywatach omawianej grupy wyrażenia *niedobrze, nie dość dobrze, źle, niewystarczająco*.

NIEDOWIDZIEĆ: WIDZIEĆ ŹLE

*Piotr **niedowidzi**, ale rozróżnia jeszcze światło i ciemność.*

*Piotr **widzi źle**, ale rozróżnia jeszcze światło i ciemność.*

Podobny model parafrazowania można zastosować w imiesłowach typu: *niedokiszony, niedosmażony*.

NIEDOSMAŻONY: USMAŻONY NIE DOŚĆ DOBRZE

*Potem się okazało, że **niedosmażony** grzyb powoduje skutki uboczne.*

*Potem się okazało, że **usmażony nie dość dobrze** grzyb powoduje skutki uboczne.*

W odróżnieniu od powyższych formacji charakterystyki względnej, derywaty nazywane przez H. Wróbla formacjami charakterystyki bezwzględnej na ogół nie mogą być słowotwórczo parafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób. H. Wróbel wyróżnia prefiksy, które wzmacniają intensywność akcji podstawowej oraz takie, które ją osłabiają.

W pierwszej grupie pojawiają się prefiksy *u-, o(b)-, na-, wy-, z-/s-...się, w-...się, za-...się, roz...się*, które realizują się np. w predykatkach: *uśmieć się, nagać się, wyleżeć się, schodzić się, wczuć się, zasłuchać się, rozgniewać się*. Wydaje się, że znaczenie wprowadzane przez prefiksy w powyższych predykatkach nie jest możliwe do zastąpienia w parafrazie przez samodzielną jednostkę językową.

Intensywność akcji osłabiają prefiksy *przy-, pod-, prze-, nad-* i pomimo że w zestawieniu z predykatami pełnią funkcję odpowiednika wyrażenia *trochę*, to jednak w wielu wypadkach nie mogą zostać sparafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób, tak jak np. predykaty *podratować, nadgryźć*. Część natomiast predykatów z tej grupy ulega parafrazowaniu przy pomocy operatora *trochę*, np. *podleńczyć, nadgnąć, nadpiłować*.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

presolić – posolić za bardzo

POSOLIĆ [NHUM, NRES] + OPERATOR INTENSYWNOŚCI

PRZESOLIĆ [NHUM, NRES]

przeplacić – zapłacić za dużo

ZAPŁAĆ [NHUM, (ZA) NRES] + OPERATOR INTENSYWNOŚCI

PRZEPLAĆ [NHUM, NRES]

przejeść się – zjeść za dużo

ZJEŚĆ [NHUM, NRES] + OPERATOR INTENSYWNOŚCI

PRZEJEŚĆ SIĘ [NHUM, NRES]

niedowidzieć – widzieć źle

WIDZIEĆ [NHUM LUB NANIM] + OPERATOR INTENSYWNOŚCI

NIEDOWIDZIEĆ [NHUM LUB NANIM]

niedosmażony – usmażony nie dość dobrze

SMAŻYĆ [NHUM, NRES] + OPERATOR INTENSYWNOŚCI

NIEDOSMAŻYĆ [NHUM, NRES]

Ten typ parafrazowania pociąga za sobą przemiany w układach predykatowo-argumentowych, które polegają na inkorporowaniu do czasownika treści wprowadzanych poprzez formalnie niezależne operatory intensywności i efektywności akcji. Inkorporowany operator przyjmuje postać przedrostka (np. *prze-, niedo-*).

7.3.4. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora kolektywności

W języku polskim morfem słowotwórczy *współ-*, współtworząc odczasownikowy derywat, może pełnić rolę operatora kolektywności i być funkcjonalnym odpowiednikiem wyrazu *wspólnie*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Wśród tej grupy prefiksów przedrostek *współ-* w wielu przypadkach może zostać zastąpiony określeniem *wspólnie* lub *razem* np. *współdecydować* to tyle co *decydować wspólnie*, a *współpracować* to tyle co *pracować razem* z kimś, chociaż w przypadku drugiego z wymienionych derywatów można znaleźć dość dużo kontekstów, które nie pozwalają czasownikowi *współpracować* parafrazować za pomocą wyrażenia *pracować wspólnie*, np. nie brzmiałoby to zręcznie w zdaniu *TB zżera pamięć i nie **współpracuje** z AVASTEM*

WSPÓŁDECYDOWAĆ: DECYDOWAĆ WSPÓLNIE

*Samorząd Studentów Uniwersytetu Warszawskiego **współdecyduje** z władzami Uczelni w sprawach pomocy materialnej dla studentów.*

*Samorząd Studentów Uniwersytetu Warszawskiego **decyduje wspólnie** z władzami Uczelni w sprawach pomocy materialnej dla studentów.*

WSPÓŁPRACOWAĆ: PRACOWAĆ WSPÓLNIE

*Iran **współpracuje** z włoską firmą przy budowie satelity szpiegowskiego.*

*Iran **pracuje wspólnie** z włoską firmą przy budowie satelity szpiegowskiego.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Współdecydować – decydować wspólnie/razem

DECYDOWAĆ [NHUM, NABSTR] + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI

WSPÓŁDECYDOWAĆ [NHUM, NABSTR]

Współpracować – pracować wspólnie/razem

PRACOWAĆ [NHUM, NHUM] + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI

WSPÓŁPRACOWAĆ [NHUM, NHUM]

Jak ukazują powyższe zestawienia układów predykatowo-argumentowych, mechanizm parafrazowania polega w tym przypadku na inkorporacji jednostki językowej oznaczającej kolektywność do czasownika. Inkorporowany operator kolektywności przyjmuje postać prefiksu *współ-* i zastępuje operator kolektywności o postaci niezależnego wyrazu *wspólnie*, *razem*.

7.3.5. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora dodatkowości

Zasób leksykalny języka polskiego wzbogacają derywaty, które oznaczają czynności mające na celu zwiększenie ilości, jakości wszystkiego tego, co stanowi rezultat akcji określonej w podstawie słowotwórczej, np. *dokroić*, *dosolić*. Tego rodzaju derywatu powstają najczęściej przy pomocy prefiksu *do-*, który staje się operatorem dodatkowości.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Predykaty odczasownikowe z wprowadzającym charakterystykę retrospektywną akcji prefiksem *do-* mogą być parafrazowane poprzez użycie połączenia wyrazu motywującego derywat i wyrażenia *lepiej*, *więcej* lub *bardziej*.

DOKROIĆ: POKROIĆ WIĘCEJ

*Sabina wyjęła klucz i poszła jeszcze **dokroić** cytryny, bo okazało się, że Robert do jednej szklanki wkłada aż cztery plasterki.*

*Sabina wyjęła klucz i poszła jeszcze **pokroić więcej** cytryny, bo okazało się, że Robert do jednej szklanki wkłada aż cztery plasterki.*

*Trzeba **dokroić** sera.*

*Trzeba **pokroić więcej** sera.*

Niektóre predykaty z tej grupy mogą być jednakże parafrazowane w zupełnie inny sposób, np. czasownik *dosolić* może zostać sparafrazowany poprzez wydobycie środka czynności, jaką jest solenie, a zatem *dosolić* to tyle co *posolić bardziej*.

DOSOLIĆ: OSOLIĆ BARDZIEJ

*Dodać rozarty czosnek, doprawić do smaku cukrem i, jeśli trzeba, **dosolić**.*

*Dodać rozarty czosnek, doprawić do smaku cukrem i, jeśli trzeba, **osolić bardziej**.*

*Dodać przyprawy z saszetki (wg uznania), ewentualnie **dosolić**, zamieszać i gotować dalsze 6 minut.*

*Dodać przyprawy z saszetki (wg uznania), ewentualnie **osolić bardziej**, zamieszać i gotować dalsze 6 minut.*

Derywaty odczasownikowe, które nazywają czynności prospektywne, np. *zagotować*, *zapowiedzieć* *przewidzieć* nie mogą zostać słowotwórczo sparafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Dokroić – ukroić/pokroić więcej (dokroić banany do sałatki)

UKROIĆ [NHUM, NRES] + OPERATOR DODATKOWOŚCI

DOKROIĆ [NHUM, NRES]

Dosolić – osolić bardziej

OSOLIĆ [NHUM, NRES] + OPERATOR DODATKOWOŚCI

DOSOLIĆ [NHUM, NRES]

Jak ukazują powyższe przykłady, w derywatach takich jak *dokroić* czy *dosolić* prefiks *do-* jest funkcjonalnym ekwiwalentem operatorów dodatkowości o postaci rozbudowanej konstrukcji, na którą składa się jednoliterowy morfem *o-* lub *u-* oraz wyraz w stopniu wyższym, np. *bardziej*, *więcej*.

7.3.6. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora kierunku

Do nazw akcji scharakteryzowanych przestrzennie zalicza H. Wróbel formacje kierunkowe i lokatywne. Do formacji kierunkowych należą predykaty nazywające zbliżanie się lub oddalanie się. Zarówno wśród jednego, jak i drugiego typu predykatów trudno znaleźć takie, które można by było słowotwórczo sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, pomimo iż bardzo duża jest wielość sufiksów charakterystycznych dla formacji kierunkowych. Nie inaczej ma się sytuacja w przypadku formacji lokatywnych. Zdaje się, że jedyne derywatami (spośród charakteryzującej akcje przestrzennie) są formacje lokatywne z prefiksem *prze-*, np. *przepełnować*, *przeprzeźlić*. Jednak w parafrazie tych predykatów nie są używane czasowniki, które stały się podstawą derywacji, ale narzędzie za pomocą którego wykonywana jest czynność określona w podstawie słowotwórczej derywatu.

7.3.7. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów przekształcenia i operatorów anulatywnych

Prefiksy, będące częścią derywatów, w niektórych przypadkach pełnią także rolę operatorów przekształcenia. Jest tak np. w przypadku predykatu *przemeblować*, który jest funkcjonalnym ekwiwalentem konstrukcji *umeblować inaczej*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Spśród nazw przekształceń niektóre formacje reformatywne są parafrazowalne. Można je parafrazować używając wyrażenia *inaczej*, np.

PRZEMEBLOWAĆ: UMEBLOWAĆ INACZEJ

*Jeśli się nudzę, to szybciej **przemebluję** mieszkanie, niż usiądę przed telewizorem.*

*Jeśli się nudzę, to szybciej **umebluję inaczej** mieszkanie, niż usiądę przed telewizorem.*

Również niektóre formacje anulatywne mogą zostać sparafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób, np. rozminować to oczyścić z min.

*Polscy saperzy **rozminowali** drogi dojazdowe na szczyt Hermonu.*

*Polscy saperzy **oczyścili z min** drogi dojazdowe na szczyt Hermonu.*

*Wysłaliśmy także saperów do Afganistanu, którzy **rozminowali** lotniska zarówno w Bagramie, jak i w Kandaharze.*

*Wysłaliśmy także saperów do Afganistanu, którzy **oczyścili z min** lotniska zarówno w Bagramie, jak i w Kandaharze.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

przemeblować – umeblować inaczej

U-MEBLOWAĆ [NHUM, NLOC] + OPERATOR PRZEKSZTAŁCENIA

PRZEMEBLOWAĆ [NHUM, NLOC]

rozminować – oczyścić z min

OCZYŚCIĆ [NHUM, MINY, NLOC] + OPERATOR ANULATYWNY

ROZMINOWAĆ [NHUM, NLOC]

Zapis układów predykatowo-argumentowych ukazuje, że w wyniku derywacji dwuelementowy operator przekształcenia zostaje inkorporowany do czasownika i przyjmuje postać prefiksu *prze-*. Na operator przekształcenia, który w procesie derywacji uległ inkorporacji do czasownika składał się prefiks *u-* oraz wyraz *inaczej*.

7.3.8. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów porównawczych

W języku polskim istnieją również predykaty o charakterze porównawczym. Ich cechą charakterystyczną jest fakt, że przyłączony do podstawy słowotwórczej afiks pełni funkcję operatora porównawczego i jest funkcjonalnym odpowiednikiem konstrukcji składającej się z przymiotnika w stopniu wyższym oraz operatora *niż*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Charakterystyczny dla predykatów tego rodzaju prefiks *prze-* może zostać sparafrazowany dzięki użyciu przymiotnika w stopniu wyższym, np. *przeżyć kogoś to żyć dłużej niż ktoś*, a *przerosnąć to urosnąć wyższym*. Oczywiście taka parafraza będzie możliwa jedynie w użyciach niemetaforycznych, np. w przypadku zdania *Sukces **przerósł** twórców* nie znajdzie zastosowania.

PRZEŻYĆ: ŻYĆ DŁUŻEJ

Dziadek **przeżył** babcię o ponad 10 lat.

Dziadek **żył** 10 lat **dłużej niż** babcia.

PRZEROSNAĆ: UROSNAĆ WYŻSZYM

Stała przy ścianie, mierząc swój wzrost przy kolorowej miarce dla dzieci, a pani życzyła jej, by kiedyś **przerosła** tę całą miarkę.

Stała przy ścianie, mierząc swój wzrost przy kolorowej miarce dla dzieci, a pani życzyła jej, by kiedyś **urosła wyższa** od tej całej miarki

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

przeżyć (kogoś) – żyć dłużej (niż ktoś)

ŻYĆ [NVIV] + OPERATOR PORÓWNAWCZY + *niż*

↙ ↘

PRZEŻYĆ [NVIV, NVIV]

przerosnąć (kogoś, coś) – urosnąć wyższym (niż ktoś, coś)

UROSNAĆ [NVIV] + OPERATOR PORÓWNAWCZY + *niż*

↙ ↘

PRZEROSNAĆ [NVIV, NVIV LUB NRES]

Schematy układów predykatowo-argumentowych ukazują, że w wyniku de-rywacji doszło do skompresowania znaczenia w jednostkach języka, co jest zgodne z istniejącą (także w języku) zasadą dążenia do ekonomiczności. Kompresja znaczenia pozwoliła trzy formalne jednostki językowe zastąpić jedną. Przyłączony do podstawy słowotwórczej morfem stał się funkcjonalnym ekwiwalentem przymiotnika w stopniu wyższym i operatora *niż*.

7.3.9. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów reakcji

W języku polskim spotykane są także derywaty będące nazwami reakcji, np. *odszepnąć, odburknąć, odkwinąć, odkłonić się*. Powstają one poprzez przyłączenie prefiksu *od-* do nazw niektórych akcji.

Nazwy reakcji są trudne do komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania. Odszepnąć to tyle, co szepnięciem odpowiedzieć na czyjeś szepnięcie, wątpliwe jednak, aby taka konstrukcja pojawiła się w codziennym użyciu. Zdaje się, że łatwiej byłoby spotkać parafrazy predykatów: *odburknąć, odkwinąć, odkłonić się*, ale i te parafrazy mogłyby brzmieć w sposób dalece nienaturalny. Analogiczna parafraza wydaje się zupełnie niemożliwa w przypadku czasowników *odpowiedzieć* czy *odpisać*.

8.0. Parafrazowanie poprzez adiektywizację

Procesowi adiektywizacji podlegają w języku polskim czasowniki, rzeczowniki, wyrażenia przyimkowe, liczebniki, przysłówki. Wtórnej adiektywizacji ulegają również przymiotniki. Proces adiektywizacji pozwala przede wszystkim tworzyć nazwy cech i relacji.

8.1. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników

Parafrazowanie poprzez uprzymiotnikowanie rzeczownika może mieć postać adiektywizacji nazwy sprawcy czynności, obiektu czynności, narzędzia, materiału bądź wytworu czynności, posiadacza obiektu, materiału genetycznego itp. Oczywiście źródłem parafrazy może być także deadiektywizacja derywatów.

8.1.1. Parafrazowanie poprzez adiektywizację sprawcy czynności

W procesie adiektywizacji sprawcy czynności jego nazwa, ulegając uprzymiotnikowaniu, zaczyna wskazywać na cechy, które są konstytutywne dla określonej nazwy sprawcy czynności, a konkretne użycie profiluje określoną cechę. Np. derywat *matczyny* przenosi semantyczne cechy charakterystyczne dla rzeczownika *matka*, natomiast konkretne użycie przymiotnika *matczyny*, np. w wyrażeniu *matczyny niepokój* profiluje jedną z cech matki, którą można wyrazić za pomocą standardu semantycznego:

NIEPOKOIĆ SIĘ [MATKA, (O) DZIECI]

Dla przymiotników powstałych w drodze adiektywizacji charakterystyczne są formanty: *-owy* (*zamach wojskowy*), *-ski* (*wysoki chuligańskie*), *-owski* (*uczniowski wybryk*), *-ny* (*rada familijna*), *-iczny/-yczny* (*wybuch wulkaniczny, akcja terrorystyczna*), *-alny* (*decyzja kolegialna*), *-any* (*siostrzane uczucia*),

-iny/-yny (*matczyzny niepokój, formant paradygmatyczny (śpiew słowiczy, sarnie ślady)*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Większość przymiotników tej grupy może być parafrazowanych w komunikacyjnie akceptowalny sposób, aczkolwiek w niektórych przypadkach pozostaje kwestią wątpliwą, czy derywat i rzeczownik, który był jego źródłem, mogą pełnić w danym wypowiedzeniu funkcje komunikacyjnie ekwiwalentne. Jak wcześniej wspomniałam, derywaty tej grupy stanowią wiązkę cech konstytutywnych dla danego sprawcy czynności, który sam jest uosobioną wiązką tych cech, co z jednej strony pozwala na zastępowanie w wypowiedzi, z drugiej jednak istnieje ryzyko, że posiadanie wiązki wszystkich cech typowych dla danego sprawcy czynności nie musi w istocie oznaczać bycia nim, co udowadnia przykład zdania: *Nie był to niewinny **uczniowski wybryk**, to był akt buntu i świętokradztwa*, które po sparafrazowaniu na wypowiedzenie: *Nie był to niewinny **wybryk ucznia**, to był akt buntu i świętokradztwa* odsłania problem i rodzi pytanie, czy uczniowski wybryk jest bez wyjątku zawsze wybrykiem ucznia i czy nie zdarza się, by typowy dla ucznia sposób zachowania został przypisany osobie, która w istocie uczniem nie jest. W znaczącej większości aktów komunikacji językowej możliwe jest sparafrazowanie uczniowskiego wybryku na wybryk ucznia, tak jak ilustruje to przykład:

UCZNIOWSKI WYBRYK: WYBRYK UCZNIĄ

*Nie był to niewinny **uczniowski wybryk**, to był akt buntu i świętokradztwa.*

*Nie był to niewinny **wybryk ucznia**, to był akt buntu i świętokradztwa.*

Podobne wątpliwości budzi wyrażenie wyskoki/wybryki chuligańskie i trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czy każdy sprawca wybryku chuligańskiego jest chuliganem. To nie jedyna wątpliwość, którą nasuwa ten przykład, głębszej analizy wymaga zdanie: *Za wybryki chuligańskie związane z oblewaniem wodą można zostać ukarany mandatem karnym lub wnioskiem do sądu grodzkiego*. Nie ulega wątpliwości, że parafrazą powyższego wypowiedzenia nie może być: *Za wybryki chuliganów związane z oblewaniem wodą można zostać ukarany mandatem karnym lub wnioskiem do sądu grodzkiego*. Zamiana przymiotnika *chuligańskie* na rzeczownik *chuliganów* w tym przypadku wprowadza dookreślenie dotyczące sprawcy czynności, który przed tą specyfikacją roli agensa domyślnie był tożsamy z beneficjentem mającym ponieść karę. W zdaniu *Za wybryki związane z oblewaniem wodą można zostać ukarany mandatem karnym lub wnioskiem do sądu grodzkiego* nie ma wątpliwości, że sprawca wybryków jest i tym, który może za nie ponieść karę, taką samą interpretację narzuca zdanie *Za wybryki chuligańskie związane z oblewaniem wodą można zostać ukarany mandatem karnym lub wnioskiem do sądu grodzkiego*, w którym wyrażenie *wybryki chuligańskie* wskazuje na zachowanie

właściwe chuliganom, a niekoniecznie przez chuliganów dokonane. W tej interpretacji nie mieści się już zdanie z wyrażeniem *wybryki chuliganów*, zatem aby derywat chuligański można było sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób za pomocą rzeczownika od którego się wywodzi należałoby uznać, że komunikacyjnym ekwiwalentem wybryków chuligańskich są wybryki właściwe chuliganom. Przy tym założeniu parafraza zdania *Za wybryki chuligańskie związane z oblewaniem wodą można zostać ukaranym mandatem karnym lub wnioskiem do sądu grodzkiego* miałyby postać: *Za wybryki właściwe chuliganom związane z oblewaniem wodą można zostać ukaranym mandatem karnym lub wnioskiem do sądu grodzkiego*. W zdecydowanej większości przypadków *wybryki chuligańskie* mogą w zdaniu zostać zastąpione przez *wybryki chuliganów*, co ilustruje podany niżej przykład:

WYBRYKI CHULIGAŃSKIE: WYBRYKI CHULIGANÓW

Wybryki chuligańskie zdarzają się bardzo rzadko, a kibice wielu krajów europejskich mogą być zaskoczeni miłą, rodzinną atmosferą i obecnością na trybunach osób obojga płci.

Wybryki chuliganów zdarzają się bardzo rzadko, a kibice wielu krajów europejskich mogą być zaskoczeni miłą, rodzinną atmosferą i obecnością na trybunach osób obojga płci.

Tego typu kłopoty pojawiają się nie tylko przy intencjonalnych sprawcach zdarzeń, ale również np. przy derywacie *różany*. Różany zapach właściwy jest nie tylko różom, ale również przyborom toaletowym, kosmetykom, itp. zatem frazy *zapach różany* nie można w każdym kontekście wymienić na wyrażenie *zapach róży*.

Podobnych trudności nie wywołuje derywat *wulkaniczny*, nie ulega wątpliwości, że sprawcą wybuchów wulkanicznych (w sensie niemetaforycznym) jest wyłącznie wulkan, zatem wybuchy wulkaniczne mogą być w prosty sposób zastępowane poprzez wybuchy wulkanów, np.

WYBUCHY WULKANICZNE: WYBUCHY WULKANÓW

Dostarczanie gazów przez ***wybuchy wulkaniczne*** także mogło się przyczynić do globalnego podgrzania planety.

Dostarczanie gazów przez ***wybuchy wulkanów*** także mogło się przyczynić do globalnego podgrzania planety.

W podobny, prosty sposób parafrazowaniu może zostać poddanych bardzo wiele innych derywatów z tej grupy, co ilustrują poniższe przykłady:

AKCJA TERRORYSTYCZNA: AKCJA TERRORYSTÓW

Akcja terrorystów, której ofiarą po raz pierwszy w historii Rosji padły dzieci, wywołała szok.

Akcja terrorystyczna, której ofiarą po raz pierwszy w historii Rosji padły dzieci, wywołała szok.

DECYZJA KOLEGIALNA: DECYZJA KOLEGIUM

Zapowiedział też, że dziś powinna zapaść **decyzja kolegialna** w sprawie przekazania sprawy postanki do sądu koleżeńskiego.

Zapowiedział też, że dziś powinna zapaść **decyzja kolegium** w sprawie przekazania sprawy postanki do sądu koleżeńskiego.

MATCZYNY NIEPOKÓJ: NIEPOKÓJ MATKI

Towarzystwo ojca jest mu potrzebne, aby pozwolić na doświadczanie ryzyka i bólu związanego z poznawaniem świata, aby nauczyć odporności na **matczyny niepokój**.

Towarzystwo ojca jest mu potrzebne, aby pozwolić na doświadczanie ryzyka i bólu związanego z poznawaniem świata, aby nauczyć odporności na **niepokój matki**.

ŚPIEW SŁOWICZY: ŚPIEW SŁOWIKÓW

Wszędzie rozlegał się **słowiczy śpiew**.

Wszędzie rozlegał się **śpiew słowików**.

SARNIE ŚLADY: ŚLADY SARNY

Zauważyliśmy też odcisnięte **ślady sarny**.

Zauważyliśmy też odcisnięte **sarnie ślady**.

A. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W podanych przykładach określenie sprawcy czynności, wyrażonej w predykanie niezamorficznym, stanowi predykat sekundarny i przyjmuje postać przymiotnikową (np. *matczyny*) lub rzeczownikową (np. *matki*). W przypadku gdy predykat sekundarny wskazuje na sprawcę czynności wyrażonej w predykanie, nie istnieje potrzeba werbalizowania argumentu pierwszego, gdyż jego komunikacyjną rolę przejmuje predykat sekundarny, a ponadto werbalizacja tego argumentu byłaby przyczyną komunikacyjnej nieakceptowalności, która wynikałaby z trywialności wyrażen: *matczyny niepokój matki*, *słowiczy śpiew słowika* itd. Zarówno wyrażenie ze sprawcą czynności wyrażonym w postaci predykatu sekundarnego przymiotnikowego, jak i rzeczownikowego da się sprowadzić do wspólnej postaci bazowej, w której rzeczownikowy predykat przyjmuje formę najbardziej naturalną, czyli czasownika, a agens – sprawca czynności zajmuje miejsce argumentu pierwszego. Relacje układów predykatowo-argumentowych, które dotyczą poszczególnych parafraz oraz ich wspólne postacie bazowe ilustrują poniższe przykłady.

matczyiny niepokój – niepokój matki

PSEC: MATCZYNY [NPRED: NIEPOKÓJ] = PSEC: MATKI [NPRED: NIE-
POKÓJ]

NIEPOKOIĆ SIĘ [NHUM(MATKA)]

akcja terrorystyczna – akcja terrorystów

PSEC: TERRORYSTYCZNA [AKCJA] = PSEC: TERRORYSTÓW [AKCJA]

PODEJMOWAĆ [TERRORYSTA, AKCJA]

decyzja kolegialna – decyzja kolegium

PSEC: KOLEGIALNA [DECYZJA] = PSEC: KOLEGIUM [DECYZJA]

PODEJMOWAĆ [NHUM (KOLEGIUM), NABSTR (DECYZJA)]

śpiew słowiczny – śpiew słowików

PSEC: SŁOWICZY [ŚPIEW] = PSEC: SŁOWIKA [ŚPIEW]

ŚPIEWAĆ [NVIV (SŁOWIK)]

8.1.2. Parafrazowanie poprzez adiektywizację obiektu czynności

Słowotwórczemu parafrazowaniu często w języku polskim służy adiektywizacja obiektu, której dotyczy czynność wyrażona w nieizomorficznym predykanie. Gdy predykat wyrażony jest w formie czasownikowej, wówczas obiekt czynności wyrażony jest za pomocą rzeczownikowego argumentu (np. *Spierać się o majątek*), natomiast w przypadku czynności wyrażonej rzeczownikowo, obiekt, którego czynność dotyczy, może przyjąć formę rzeczownikową lub przymiotnikową. Obiekty czynności o postaci przymiotnikowej przyjmują formanty: *-owy* (*spory majątkowe*), *-ski* (*szkolenie harcerskie*), *-ny* i *-iczny* (*bar mleczny*, *badania kosmiczne*), *-niczy* (*sklep obuwniczy*), pojawiają się w tej grupie również formacje prefiksalnie-sufiksalne: *anty-....-ski* (*konspiracja anty-hitlerowska*), *pro-....-ski* (*nastroje proamerykańskie*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Przy rozstrzygnięciu poziomu komunikacyjności oraz sposobu parafrazowania derywatów tego typu należy brać pod uwagę, czy parafrazowana fraza zawiera w sobie eksplicytnie wyrażoną czynność (np. *spór o majątek*) czy też czynność ta jest rekonstruowana przez odbiorcę na podstawie standardowej wiedzy o świecie (*bar mleczny*). W przypadku wyrażenia zawierającego czynność, której dotyczy obiekt, parafrazowanie polega na prostej zmianie rzeczow-

nikowej formy obiektu na przymiotnikową (*spory o majątek* > *spory majątkowe*), natomiast w przypadku frazy, w której czynność musi być dopiero osobno określona, parafraza ma o wiele bardziej rozbudowaną postać, np. *plug śnieżny* > *plug, którym odgarnia się śnieg, zakłady jajczarskie* > *zakłady w których produkuje się jaja*.

Większość derywatów należących do tej grupy z powodzeniem może zostać parafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób, szczególnie w przypadkach, w których parafrazowana fraza zawiera nieizomorficzne określenie czynności. Takie przypadki ilustrują poniższe przykłady:

SPORY MAJĄTKOWE: SPORY O MAJĄTEK

*Jak w związku z tym rozstrzygane byłyby **spory majątkowe** w przypadku „wyrejestrowania” konkubinatu?*

*Jak w związku z tym rozstrzygane byłyby **spory o majątek** w przypadku „wyrejestrowania” konkubinatu?*

SZKOLENIE HARCERSKIE: SZKOLENIE HARCERZY

*Na wysokim poziomie stało **szkolenie harcerskie**, bo już 7 czerwca 1931 roku odbyło się uroczyste przyrzeczenie harcerskie na rynku miasta.*

*Na wysokim poziomie stało **szkolenie harcerzy**, bo już 7 czerwca 1931 roku odbyło się uroczyste przyrzeczenie harcerskie na rynku miasta.*

Nieco odmiennie wygląda parafrazowanie odobiektywnych derywatów, gdy występują one w danym wyrażeniu w połączeniu np. z rzeczownikiem oznaczającym miejsce, w którym czynność się odbywa, a nie nią samą. I tak np. sklep obuwniczy to sklep, w którym sprzedaje się obuwie. Na szczęście fakt, że standardy semantyczne tkwią w systemie językowym powoduje, że często nawet przy przywracaniu derywatu do postaci rzeczownika od którego powstał nie jest konieczna werbalizacja predykatu, a więc w tym przypadku parafraza frazy *sklep obuwniczy* może przyjąć postać *sklep z obuwiem*. Jest to wtedy parafraza komunikacyjnie akceptowalna, czego może dowieść poniższy przykład:

Powstał przecież sklep obuwniczy przy ul. Ludowej.

Powstał przecież sklep z obuwiem przy ul. Ludowej.

W przypadku parafrazy z wyrażonym predykatem, nie można by było uzyskać pełnej komunikacyjnej akceptowalności wypowiedzi, gdyż zakłócałby ją nadmierny trywializm i wywołana nim nienaturalność wyrażenia: *sklep, w którym sprzedaje się obuwie*. Niestety w przypadku niektórych wyrażen z przymiotnikami, które pochodzą od obiektów czynności, nie jest możliwe uniknięcie takiej opisowości parafrazy. Tak się dzieje np. w przypadku wyrażenia: *samolot pasażerski*, którego nie można zastąpić zwrotem *samolot z pasażerami*, który w istocie znaczyłby coś innego, natomiast pełna parafraza: *samolot, który przewozi pasażerów* w typowym komunikacie byłaby nieakceptowalna. Co do komunikacyjnej akceptowalności przymiotników, które w procesie derywacji

nabyły również prefiks, możliwości parafrazy zależą właśnie od niego. W przypadku prefiksu *anty-*, np. w wyrażeniu *konspiracja antyhitlerowska* nie następuje kłopotu komunikacyjnie akceptowalna parafraza, czego może dotyczyć poniższy przykład:

W czasie wojny na obszarze dzisiejszej dzielnicy działała prężna, konspiracja antyhitlerowska.

W czasie wojny na obszarze dzisiejszej dzielnicy działała prężna, konspiracja przeciwko Hitlerowi.

Podobnych możliwości parafrazowania nie daje prefiks *pro-*, który występuje np. w wyrażeniu *nastroje proamerykańskie*. Derywat *proamerykański* jest w istocie niemożliwy lub przynajmniej bardzo trudny do komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W przypadkach tego typu obydwie formy, które mogą być swoimi wzajemnymi parafrazami, da się sprowadzić do wspólnej formuły bazowej zawierającej czasownikowy predykat oraz obiekt czynności w postaci rzeczownika w miejscu argumentu drugiego. Układy predykatowo-argumentowe parafraz różnią się od postaci bazowej sposobem ujęcia predykatu, który w wyrażeniu możliwym do słowotwórczego sparafrazowania – ma formę rzeczownika, a w przypadku konstrukcji z odobiekowym derywatem przymiotnikowym różni się nie tylko sposobem wyrażenia czynności, ale również ujęciem jej obiektu. I tak, w stosunku do bazy, czynność jest wyrażona rzeczownikowo, a nie prototypowo, czyli czasownikowo, a obiekt zamiast być ujmowany w typowy dla rzeczy sposób, czyli rzeczownie, jest ujmowany przymiotnikowo.

Wzajemne relacje w strukturach tego typu ilustrują poniższe przykłady:

spory majątkowe – spory o majątek

PSEC: MAJĄTKOWY [SPÓR] : PSEC: O MAJĄTEK [SPÓR]

SPIERAĆ SIĘ [NHUM-COLL, NRES (MAJĄTEK)]

szkolenie harcerskie – szkolenie harcerzy

PSEC: HARCERSKIE [SZKOLENIE] : PSEC: HARCERZY [SZKOLENIE]

SZKOLIĆ [NHUM, NHUM-COLL (HARCERZ)]

8.1.3. Parafrazowanie poprzez adiektywizację posiadacza obiektu

W przypadku tego typu derywacji uprzymiotnikowieniu ulega nazwa posiadacza jakiegoś obiektu i zarazem mechanizm parafrazowania słowotwórczego polega na zmianie rzeczownikowej formy wyrażania posiadacza obiektu na przymiotnikową (lub też odwrotnie).

Charakterystyczne dla przymiotników dzierżawczych są formanty: *-owy* (*skarby narodowe*), *-ski* i *-owski* (*skarb sultański*, *sklepy cepeliowskie*), *-ny* (*dom rodzinny*), *-any* (*siostrzana chusta*, *-iny/-yny* (*babcię okulary*)), a także formant paradygmatyczny (*bocianie gniazdo*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Zdecydowana większość derywatów należących do tej grupy można bez kłopotu parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, są jednakże nieliczne wyjątki, którym należy osobno się przyjrzeć, by dociec przyczyn niepełnej akceptowalności parafraz wiążących się z określonymi derywatami. Wątpliwości budzi parafrazowanie zwrotu *dom rodzinny* na *dom rodziny*, który zdaje się znaczyć coś zupełnie innego. W istocie mówiąc *dom rodziny* mamy zawsze na myśli dom, który nie jest naszym domem, natomiast formuła *dom rodzinny* często pojawia się razem z zaimkiem „mój”. Przykładem nieprzystawalności fraz *dom rodziny* i *dom rodzinny* może być przykład dwóch poniższych zdań.

Noc spędził w domu rodziny.

Noc spędził w domu rodzinnym.

Interpretacja pierwszego wypowiedzenia prowadzi w kierunku stwierdzenia, że ktoś nocował w domu nieswoim, w obcym, należącym do jego rodziny, ale nie do niego samego. Natomiast w przypadku drugim standardowa interpretacja prowadzi do przekonania, że osoba, której zdanie dotyczy, najprawdopodobniej spędziła noc w domu, w którym mieszka z rodziną lub ewentualnie mieszkała i w którym się wychowała. Przykład domu rodzinnego jest jednakże wyjątkiem od prostej wzajemnej przekładalności wyrażen z posiadaczem obiektu wyrażonym rzeczownikowo i przymiotnikowo. Dowodem tej przekładalności mogą być poniższe przykłady:

SKARBY NARODOWE: SKARBY NARODU

*Dobrze, że tego wszystkiego strzeżecie, pilnujecie, bo to są **skarby narodu**, to jest nasze wspólne dziedzictwo.*

*Dobrze, że tego wszystkiego strzeżecie, pilnujecie, bo to są **skarby narodowe**, to jest nasze wspólne dziedzictwo.*

SKARBY SUŁTAŃSKIE: SKARBY SUŁTANA

*Niech się tysiąc ludzi złoży i da mi je, a ja im dam szczęście, wobec którego niczym są **skarby sułtana**.*

*Niech się tysiąc ludzi złoży i da mi je, a ja im dam szczęście, wobec którego niczym są **sułtańskie skarby**.*

SKLEPY CEPELIOWSKIE: SKLEPY CEPELII

*W tej chwili największym odbiorcą wyrobów pana Błażyczka są **sklepy Cepelii** w Poznaniu, Wrocławiu, Zielonej Górze, Gorzowie.*

*W tej chwili największym odbiorcą wyrobów pana Błażyczka są **sklepy cepeliowskie** w Poznaniu, Wrocławiu, Zielonej Górze, Gorzowie.*

***Sklepy Cepelii**, będące kiedyś gwarancją jakości, świecą pustkami, jak luksusowe magazyny.*

***Cepeliowskie sklepy**, będące kiedyś gwarancją jakości, świecą pustkami, jak luksusowe magazyny.*

SIOSTRZANY PŁASZCZ: PŁASZCZ SIOSTRY

*Opatulona w **siostrzany płaszcz** wyszłam z domu.*

*Opatulona w **płaszcz siostry** wyszłam z domu.*

BOCIANIE GNIAZDO: GNIAZDO BOCIANÓW

*Jedynie stojący na mostku Irk, wpatrujący się w **bocianie gniazdo** wydawał się spokojny.*

*Jedynie stojący na mostku Irk, wpatrujący się w **gniazdo bocianów** wydawał się spokojny.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

We wzajemnie parafrazowalnych wyrażeniach takich jak *skarby narodowe* – *skarby narodu* czy *sklepy cepeliowskie* – *sklepy Cepelii* predykat nie jest w żaden sposób wyrażony, jednakże dzięki znajomości semantycznego systemu języka frazy te możemy sprowadzać do wspólnej postaci bazowej, która przy derywatach z tej grupy zawiera predykat *posiadać* lub *należać do*...

Analiza zależności w układach predykatowo-argumentowych prowadzi do wniosku, że wyrażenia z przymiotnikowym posiadaczem obiektu są bezpośrednio derywowane od skondensowanych form zawierających rzeczownikowo wyrażony argument pierwszy (oznaczający posiadacza obiektu) oraz argument drugi, który symbolizuje obiekt posiadany. Te zaś skondensowane formy wywodzą się od rozbudowanej formy z wyrażonym predykatem. Podobnych zależności można dopatrzeć się i w innych przykładach tego typu, co ilustrują poniższe przykłady.

skarby sułtańskie – skarby sułtana

PSEC: SUŁTAŃSKI [SKARB] < PSEC: SUŁTANA [SKARB]

POSIADAĆ [NHUM (SUŁTAN), NRES (SKARB)]

sklepy cepeliowskie – sklepy Cepelii

PSESC: CEPELIOWSKI [SKLEP] < PSESC: CEPELII [SKLEP]

POSIADAĆ [NHUM (CEPELIA), NRES (SKLEP)]

bocianie gniazdo – gniazdo bocianów

PSEC: BOCIANIE [GNIAZDO] < PSEC: BOCIANÓW [GNIAZDO]

POSIADAĆ [NHUM (BOCIAN), NRES (GNIAZDO)]

8.1.4. Parafrazowanie poprzez adiektywizację narzędzia czynności

W przypadku adiektywizacji narzędzia czynności powstały przymiotnik sta-
je się określeniem czynności lub jej wytworu. Przymiotniki wywodzące się
z nazw narzędzi przyjmują formanty *-owy* (*zamach bombowy*), *-ny* (*sygnał
dymny*), *-ni* (*armatnie wystrzały*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Słowotwórcze parafrazy tego typu stają się komunikacyjnie akceptowal-
nymi raczej w drodze wyjątku niż reguły. Parafrazy przymiotników wywodzą-
cych się od nazw narzędzi lub środków czynności mają często postać bardzo
rozbudowaną, która stoi w sprzeczności z zasadą dążenia do ekonomiczności
w komunikacji językowej. Antidotum na komunikacyjnie niewygodną, rozbudo-
waną formę bezprzymiotnikową komunikatu jest kondensacja, którą jednakże
bardzo rzadko stosuje się w przypadku fraz z narzędziem czynności. Pewnym
wyjątkiem jest zwrot *armatnie wystrzały*, który można z powodzeniem sparafra-
zować na *wystrzały z armat*, co jest kondensacją wyrażenia *wystrzały pocho-
dzące z armat*. Podobnym kondensacjom nie ulegają zwroty takie jak *piłka
nożna*, *sygnał dymny* czy *zamach bombowy*, natomiast rozbudowane parafrazy
o postaci *piłka, w którą gra się nogą* czy *zamach dokonany przy użyciu bomb*
właściwie nie występują w naturalnej komunikacji. Przykładem rzadko zdarza-
jącej się komunikacyjnej akceptowalności parafraz tego typu może być po-
niższa para zdań, która dotyczy omawianego wcześniej przykładu *armatnich
wystrzałów*:

ARMATNIE WYSTRZAŁY: WYSTRZAŁY Z ARMAT

*Czwartego listopada przedwcześnie dojrzałe węgierskie dzieci zostały obudzone przez **armatnie wystrzały**.*

*Czwartego listopada przedwcześnie dojrzałe węgierskie dzieci zostały obudzone przez **wystrzały z armat**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Zapis układów predykatowo-argumentowych uwidacznia różnice pomiędzy parami parafrastycznymi, która leży w sposobie gramatycznego ujęcia narzędzia czynności, które to występują bądź w postaci przymiotnikowego predykatu sekundarnego określającego rzeczownikowo ujętą czynność, bądź też występuje w bardziej typowej dla narzędzia czynności rzeczownikowej formie. Obydwie postacie wyrażenia dadzą się sprowadzić do wspólnej formuły bazowej, której konstytutywnym elementem będzie czasownikowo wyrażony predykat, a narzędzie czynności zajmie miejsce jednego z argumentów.

armatnie wystrzały – wystrzały z armat

PSEC: ARMATNI [WYSTRZAŁ] < PSEC: Z ARMAT [WYSTRZAŁ]

WYSTRZELIĆ [NHUM, NINSTR (ARMATA)]

8.1.5. Parafrazowanie poprzez adiektywizację materiału

Bardzo często w języku polskim materiał czynności jest wyrażany przymiotnikowo. W funkcji formantów tworzących odmateriałowe przymiotniki występują morfemy: *-any (bielizna bawełniana, drewniana łyżka)*, *-owy (kretonowa suknia)*, *-arski (wyroby wikliniarskie)*, *-ny (srebrne monety, żelazny pręt)*, *-ni (żytni chleb)*, formant paradygmataczny (*barania czapka, pieczęć cielęca*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Parafrazowanie derywatów odmateriałowych charakteryzuje się bardzo dużą komunikacyjną akceptowalnością. Naturalnie brzmią pary parafrastyczne takie jak: *drewniana łyżka – łyżka z drewna, bielizna bawełniana – bielizna z bawełny* itd. Przykładów tego typu parafraz, z różnego rodzaju formantami, które stały się częścią derywatów dostarczają liczne poniższe przykłady:

BIELIZNA BAWEŁNIANA: BIELIZNA Z BAWEŁNY

Bielizna bawełniana jest miła w dotyku i dobrze chłonie wilgoć, jednak schnie bardzo długo.

Bielizna z bawełny jest miła w dotyku i dobrze chłonie wilgoć, jednak schnie bardzo długo.

DREWNIANA ŁYŻKA: ŁYŻKA Z DREWNA

*Wielka **drewniana łyżka** nie nadaje się do słodkich deserów.*

*Wielka **łyżka z drewna** nie nadaje się do słodkich deserów.*

WYROBY WIKLINIARSKIE: WYROBY Z WIKLINY

*Pracownia wikliniarstwa wytwarza różnorakie **wyroby wiklinarskie** według gotowych wzorów oraz własnych projektów m.in. różnego rodzaju koszyki.*

*Pracownia wikliniarstwa wytwarza różnorakie **wyroby z wikliny** według gotowych wzorów oraz własnych projektów m.in. różnego rodzaju koszyki*

SREBRNE MONETY: MONETY ZE SREBRA

*Znaleziono **srebrne monety**, bransolety i naszyjniki.*

*Znaleziono **monety ze srebra**, bransolety i naszyjniki.*

PŁÓCIENNE SPODNIE: SPODNIE Z PŁÓTNA

*Najbardziej charakterystyczną częścią stroju Kliszczaków były szerokie **płócienne spodnie**, tzw. płócionki*

*Najbardziej charakterystyczną częścią stroju Kliszczaków były szerokie **spodnie z płótna**, tzw. płócionki*

PIECZEŃ CIELEĆCA: PIECZEŃ Z CIELEĆCINY

***Pieczeń cielęca** jest soczysta, gdy piecze się większą ilość mięsa (2–3 kg).*

***Pieczeń z cielęciny** jest soczysta, gdy piecze się większą ilość mięsa (2–3 kg).*

*Kiedyś jak piekło się chudą **pieczeń z cielęciny** to nadziewało się (wtykało paski słoninki), aby nie była taka sucha.*

*Kiedyś jak piekło się chudą **pieczeń cielęcą**, to nadziewało się (wtykało paski słoninki), aby nie była taka sucha.*

Pomimo istnienia tak wielu przykładów komunikacyjnie akceptowalnych parafraz tego typu, można odnaleźć w języku polskim wiele przypadków bardziej wątpliwych. Niektóre przymiotniki, zaliczane przez Krystynę Kallas do tego rodzaju derywatów, szczególnie te z przyrostkiem *-owy* nie mogą być parafrazowane wg modelu, w którym mieszczą się wszystkie powyższe przykłady, albowiem *lody śmietankowe* to nie *lody ze śmietany*, a *tort owocowy* to niekoniecznie *tort z owoców*. W przypadku *lodów śmietankowych* trudno mówić o komunikacyjnie akceptowalnej parafrazie z użyciem rzeczownika, od którego powstał derywat *śmietankowy*, gdyż frazy tej nie można parafrazować ani za pomocą wyrażenia *lody ze śmietanki*, ani *lody ze śmietanką* ani nawet *lody o smaku śmietanki*. Jeśli chodzi np. o *tort owocowy*, to również nie jest to *tort z owoców*, ewentualnie *tort z owocami* lub *o smaku owoców*.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Jak dowodzą podane poniżej przykłady, predykat sekundarny o postaci przymiotnika (np. *bawełniany*) można wyrazić również w rzeczownikowej postaci (np. *z bawełny*). Zarówno postać przymiotnikowa, jak i rzeczownikowa predykatu sekundarnego mogą zostać sprowadzone do postaci predykatów prymarnych: np. *bielizna, która jest z bawełny*; *bielizna, która jest bawełniana*. Jednakże konstrukcje, w których wyrażony przymiotnikowo lub rzeczownikowo materiał stanowi część wyrażenia predykatywnego, zazwyczaj nie mogą służyć budowie komunikacyjnie akceptowalnych wypowiedzi, trudno wyobrazić byłoby sobie komunikacyjną sytuację, w której zasadne mogłoby być użycie komunikatu o postaci np. *Potrawę należy mieszać łyżką, która jest z drewna*.

bielizna bawełniana – bielizna z bawełny

PSEC: BAWĘLNIANA [NRES (BIELIZNA)] > PSEC: z BAWĘŁNY [NRES (BIELIZNA)]

drewniana łyżka – łyżka z drewna

PSEC: DREWNIANA [NRES (ŁYŻKA)] > PSEC: z DREWNA [NRES (ŁYŻKA)]

wyroby wikliniarskie – wyroby z wikliny

PSEC: WIKLINIARSKI [NRES (WYRÓB)] > PSEC: z WIKLINY [NRES (WYRÓB)]

srebrne monety – monety ze srebra

PSEC: SREBRNA [MONETA] > PSEC: ze SREBRA [MONETA]

plócienne spodnie – spodnie z płótna

PSEC: PŁÓCIENNE [SPODNIE] > PSEC: z PŁÓTNA [SPODNIE]

pieczeń cielęca – pieczeń z cielęciny

PSEC: CIEŁĘCA [PIECZEŃ] > PSEC: z CIEŁĘCINY [PIECZEŃ]

8.1.6. Parafrazowanie poprzez adiektywizację wytworu czynności

Do zbioru cech systemu języka polskiego należy również możliwość tworzenia przymiotnikowych derywatów od nazw wytworów czynności. I tak bawełna bieliżniana (-any) to bawełna na bieliznę, płytki podłogowe (-owy) to płytki na podłogę.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Niewątpliwie znacznie rzadziej w języku polskim występują przymiotnikowe derywaty, które wywodzą się od wytworów z materiału, na który wskazuje określany rzeczownik niż derywaty, które wskazują na materiał, z którego powstał wytwór wyrażony określonym rzeczownikiem. Taki językowy stan rzeczy zdaje się zupełnie oczywisty, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że w czasach wysoko rozwiniętej gospodarki częściej mamy do czynienia z gotowymi wytworami czynności niż z materiałami, z których owe wytwory dopiero powstają, zatem nie dziwi, że częściej w języku pojawia się wyrażenie *bielizna bawełniana* niż *bawełna bieliźniana*. Jeśli chodzi o sposób parafrazowania, to przy słowotwórczych omówieniach derywatów tego typu pojawia się przyimek *na*, który umożliwia wskazanie na przeznaczenie materiału, zatem *bawełna bieliźniana* to *bawełna na bieliznę*. Jednakże tego typu derywaty, a zatem też i ich parafrazy coraz rzadziej pojawiają się w języku potocznym, pewien wyjątek to *płytki podłogowe*, które można parafrazować za pomocą wyrażenia: *płytki na podłogę*.

PŁYTKI PODŁOGOWE: PŁYTKI NA PODŁOGĘ

*Fajne te **płytki na podłogę** Dorcia wybrała, jaśniutko będzie.*

*Fajne te **płytki podłogowe** Dorcia wybrała, jaśniutko będzie.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Zarówno wyrażenie, w którym wytwór czynności jest wyrażony przymiotnikowo, jak i rzeczownikowo, mogą zostać sprowadzone do wspólnej postaci z predykatem prymarnym np. BYĆ PRZEZNACZONYM [PŁYTKI, (DO) WYKONANIE [PODŁOGA]]. W wyrażeniach bez prymarnie wyrażonego predykatu funkcję predykatu sekundarnego pełni derywat wywodzący się od nazwy wytworu czynności (np. *podłogowe*) lub pełni ją wytwór czynności wyrażony rzeczownikowo (np. *na podłogę*).

płytki podłogowe – płytki na podłogę

PSEC: PODŁOGOWE [NRES (PŁYTKI)] > PSEC: na PODŁOGĘ [NRES (PŁYTKI)]

BYĆ PRZEZNACZONYM [PŁYTKI, (DO) WYKONANIE [PODŁOGA]]

WYKONYWAĆ [PODŁOGA, PŁYTKI]

8.1.7. Parafrazowanie poprzez adiektywizację materiału genetycznego

W języku polskim istnieje grupa przymiotnikowych derywatów, które wywodzą się od nazw materiałów genetycznych. Grupa tych derywatów jest bliska derywatom odmaterialowym (*tłuszcz roślinny, klej kostny*), a w niektórych przypadkach także derywatom posesywnym. Da się dostrzec jednakże różnice.

Inaczej niż w przypadku bielizny bawełnianej, wyrobów wikliniarskich czy pieczeni cielęcej związek z materiałem jest w tych przypadkach bardziej odległy i mniej zauważany, rzadko spotkać można w językowym użyciu stwierdzenia, iż tłuszcz roślinny to tłuszcz z roślin, kość słoniowa to kość ze słonia czy nawet – mięso wołowe to mięso wołu. Natomiast jeśli chodzi o derywaty bliskie użyciom posesywnym, takie jak *krowie mleko*, *żółwie jaja*, trzeba zauważyć, że krowa nie jest posiadaczem mleka w takim posiadaczem sukienki jest siostra w wyrażeniu *siostrzana sukienka*. Posesywność jest raczej cechą, która wiązana jest z istotami ludzkimi.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Te z derywatów tej grupy, które wykazują podobieństwo do przymiotników użytych w znaczeniu posesywnym, np. *krowie mleko*, *żółwie jaja*, mogą być z powodzeniem parafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób, natomiast ta ich część, która wykazuje podobieństwo do wcześniej omówionych derywatów odmateriałowych, takich jak *drewniana łyżka*, *srebrne monety* nie daje dużych możliwości tworzenia komunikacyjnie akceptowalnych parafraz. Inaczej niż w przypadku wcześniej omówionych materiałów, materiały genetyczne są już pojęciowo zbyt odległe od ostatecznych wytworów czynności, np. zapewne *tłuszcz roślinny* w wyobrażeniu zwykłego użytkownika języka wykazuje już zbyt mały związek z rośliną, by możliwa była parafraza o postaci: *tłuszcz z rośliny*.

KROWIE MLEKO: MLEKO KROWY

Krowie mleko to nie przepis na karierę dla dziecka, ale na jego kłopoty.

Mleko krowy to nie przepis na karierę dla dziecka, ale na jego kłopoty.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W układzie predykatowo-argumentowym przymiotnikowy derywat zajmuje miejsce predykatu sekundarnego, który określa wyrażony rzeczownikowo wytwór (np. *mleko*). W przypadku sparafrazowanego derywatu miejsce predykatu sekundarnego zajmuje rzeczownik, od którego powstał derywat przymiotnikowy.

Wyrażenie z materiałem genetycznym wyrażonym przymiotnikowo, jak i też rzeczownikowo, można sprowadzić do wspólnej postaci z predykatem prymarnym, którym może być np. czasownik *pochodzić (od)*.

PSEC: KROWIE [NRES (MLEKO)] < PSEC: KROWY [NRES (MLEKO)]
POCHODZIĆ [MLEKO, (od) KROWA]

8.1.8. Parafrazowanie poprzez adiektywizację elementu zbioru

W języku polskim można odnaleźć wiele wyrażień, w których będący przymiotnikiem derywat wywodzi się od nazwy będącej konstytutywnym elementem jakiegoś zbioru, np. *bór sosnowy*, *ekipa realizatorów*, *stowarzyszenie filatelistyczne*. Ta, całkiem liczna, grupa derywatów jest tworzona za pomocą formantów: *-owy*, *-ski*, *-ny* oraz formantów paradygmatycznych.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Tak jak ukazują poniższe liczne przykłady, parafrazy derywatów tego typu odznaczają się dużą komunikacyjną akceptowalnością i wyrażenia takie jak *bór sosen*, *stado gęsi*, *oddział strzelców* mogą być komunikacyjnymi ekwiwalentami wyrażień: *bór sosnowy*, *gęsie stado*, *oddział strzelecki*. Jednakże i ta grupa derywatów wywołuje pewne wątpliwości, bo trudno jest z całą pewnością stwierdzić, że stowarzyszenie filatelistyczne to stowarzyszenie filatelistów, wszak mogą częścią takiego stowarzyszenia być i ludzie, którzy są miłośnikami filatelistyki, a nie czynnymi kolekcjonerami znaczków. Nawet jeśli takie przypadki są rzadkie, to trudno wykluczyć tę możliwość. Jednakże tego typu wątpliwe przykłady stanowią nieliczną część derywatów omawianej grupy.

BÓR SOSNOWY: BÓR SOSEN

*Wysokie wzniesienie będące pozostałością moreny czołowej porasta naturalny **bór sosnowy** z domieszką brzozy, dębu, lipy i modrzewia.*

*Wysokie wzniesienie będące pozostałością moreny czołowej porasta naturalny **bór sosen** z domieszką brzozy, dębu, lipy i modrzewia.*

EKIPA REALIZATORSKA: EKIPA REALIZATORÓW

***Ekipa realizatorska** również pracuje i wygląda na to, że przed nami jest długa noc.*

***Ekipa realizatorów** również pracuje i wygląda na to, że przed nami jest długa noc.*

ODDZIAŁ STRZELECKI: ODDZIAŁ STRZELCÓW

*W rezultacie **oddział strzelecki** postanowił zrobić kajaki i pojechać do Gdyni.*

*W rezultacie **oddział strzelców** postanowił zrobić kajaki i pojechać do Gdyni.*

STOWARZYSZENIE FILATELISTYCZNE: STOWARZYSZENIE FILATELISTÓW

*Pierwsze polskie **stowarzyszenie filatelistyczne** pod nazwą "Polski Klub Filatelistów" powstało 6 stycznia 1893 r.*

*Pierwsze polskie **stowarzyszenie filatelistów** pod nazwą "Polski Klub Filatelistów" powstało 6 stycznia 1893 r.*

GĘSIE STADO: STADO GĘSI

*I rzeczywiście, już pierwszego dnia, po drodze do rezerwatu, mieliśmy okazję podziwiać dość liczne **stado gęsi**.*

*I rzeczywiście, już pierwszego dnia, po drodze do rezerwatu, mieliśmy okazję podziwiać dość liczne **gęsie stado**.*

PSZCZELI RÓJ: RÓJ PSZCZÓŁ

*Przeciętny **pszczeli rój** liczy od pięćdziesięciu do siedemdziesięciu tysięcy osobników i produkuje rocznie od ok. 27 do 45 kg miodu.*

*Przeciętny **rój pszczół** liczy od pięćdziesięciu do siedemdziesięciu tysięcy osobników i produkuje rocznie od ok. 27 do 45 kg miodu.*

BANDA PRZESTĘPCZA: BANDA PRZESTĘPCÓW

***Banda przestępców** musiała świętować zdobycie jakiegoś większego łupu, bo pijackie wrzaski rozlegały się do późna w nocy.*

***Przestępcza banda** musiała świętować zdobycie jakiegoś większego łupu, bo pijackie wrzaski rozlegały się do późna w nocy.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Derywaty tej grupy w układzie predykatowo-argumentowym pełnią funkcję predykatów sekundarnych, które określają wyrażoną rzeczownikowo w argumentie nazwę zbioru, na którego konstytutywny element wskazuje podstawa słowotwórcza derywatu. Parafrazowanie derywatów tej grupy polega na przywróceniu nazwie elementu zbioru jej rzeczownikowej, bardziej pierwotnej postaci, która jednakże w układzie predykatowo-argumentowym również pełni funkcję predykatu sekundarnego. Obydwie postacie można sprowadzić do wspólnego układu predykatowo-argumentowego z wyrażonym predykatem prymarnym, którego miejsce może wypełnić czasownik *składać się*.

bór sosnowy – bór sosen

PSEC: SOSNOWY [BÓR] = PSEC: SOSEN [BÓR]

SKŁADAĆ SIĘ [BÓR, (Z) SOSNA]

ekipa realizatorska – ekipa realizatorów

PSEC: REALIZATORSKA [EKIPA] = PSEC: REALIZATORÓW [EKIPA]

REALIZOWAĆ [NHUM(EKIPA), NABSTR]

oddział strzelecki – oddział strzelców

PSEC: STRZELECKI [ODDZIAŁ] = PSEC: STRZELCÓW [ODDZIAŁ]

STRZELAĆ [NHUM(ODDZIAŁ), NVIV]

stowarzyszenie filatelistyczne – stowarzyszenie filatelistów

PSEC: FILATELISTYCZNE [STOWARZYSZENIE] = PSEC: FILATELISTÓW [STOWARZYSZENIE]

STOWARZYSZAĆ SIĘ [NHUM (FILATELIŚCI)]

gęsie stado – stado gęsi (formant paradygmaticzny)

PSEC: GĘSIE [STADO] = PSEC: GĘSI [STADO]

SKŁADAĆ SIĘ [STADO, (z) GĘSI]

Pszczeli rój – rój pszczół

PSEC: PSZCZELI [RÓJ] = PSEC: PSZCZÓŁ [RÓJ]

SKŁADAĆ SIĘ [STADO, (z) GĘSI]

banda przestępcza – banda przestępców

PSEC: PRZESTĘPCZA [BANDA] = PSEC: PRZESTĘPCÓW [BANDA]

SKŁADAĆ SIĘ [BANDA, (z) PRZESTĘPCY]

8.1.9. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczownika wskazującego na całość w relacji do części

W językowej rzeczywistości można spotkać także wyrażenia językowe, które wskazują na relację całości do części jakiegoś przedmiotu. Relacja przynależności nogi do stołu, samochodu do silnika czy koła do roweru może być wyrażana poprzez użycie formy dopełniaczowej rzeczownika, który wskazuje na ową całość (np. stół), będącą w posiadaniu jakiejś części (np. nogi). Ta relacja przynależności części do całości może być również wyrażona za pomocą przymiotnikowego derywatu, który charakteryzuje część tej całości, od której nazwy ów derywat jest tworzony. Tworzeniu tego typu derywatów służą przede wszystkim formanty: *-owy*, *-owski*, *-ny* i formant paradygmaticzny.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Jak pokazują poniżej przedstawione przykłady, grupa tych derywatów charakteryzuje się dużymi możliwościami tworzenia komunikacyjnie akceptowalnych parafraz. W ogromnej większości przypadków z powodzeniem można wymieniać wyrażenia zawierające derywat przymiotnikowy z tymi, w których związek jakiejś części z całością jest wyrażony za pomocą dopełniaczowej formy rzeczownika. Źródłem pewnych komplikacji w zakresie parafrazowania mogą być pojawiające się czasem zdania, w których zdanie podrzędne w wy-

powiedzeniu wielokrotnie złożonym odnosi się do tej, wyrażonej rzeczownikowo, całości przedmiotu. W takiej sytuacji nie będzie komunikacyjnie akceptowalna parafraza, w której utworzy się derywat poprzez adiektywizację rzeczownika, do którego odnosi się zdanie podrzędne, np. zdanie *19 kwietnia japońska firma NGK Corporation otworzy w Gliwicach pierwszą **halę fabryki**, która będzie produkować katalizatory do silników diesla* nie może przyjąć postaci *19 kwietnia japońska firma NGK Corporation otworzy w Gliwicach pierwszą **halę fabryczną**, która będzie produkować katalizatory do silników diesla*.

NOGA STOŁOWA: NOGA STOŁU

*Z zewnątrz produkt wygląda jak elegancka **noga stołu** wykonana z aluminium. Przy bliższym przyjrzeniu okazuje się, że noga ta ma przewód z wtyczką i należy ją podłączyć do gniazdka.*

*Z zewnątrz produkt wygląda jak elegancka **noga stołowa** wykonana z aluminium. Przy bliższym przyjrzeniu okazuje się, że noga ta ma przewód z wtyczką i należy ją podłączyć do gniazdka.*

SILNIK SAMOCHODOWY: SILNIK SAMOCHODU

***Silnik samochodowy** pracuje z temperaturą 90-100 stopni i do takich warunków są projektowane płyny chłodnicze.*

***Silnik samochodu** pracuje z temperaturą 90-100 stopni i do takich warunków są projektowane płyny chłodnicze.*

KOŁO ROWEROWE: KOŁO ROWERU

*Na każdym zakręcie tylne **koło roweru** nie biegnie dokładnie śladem przedniego lecz skraca sobie jakby drogę zataczając łuki o mniejszym promieniu.*

*Na każdym zakręcie tylne **koło rowerowe** nie biegnie dokładnie śladem przedniego lecz skraca sobie jakby drogę zataczając łuki o mniejszym promieniu.*

***Koło rowerowe** składa się z obręczy i piasty, połączonych silnie napiętymi szprychami.*

***Koło roweru** składa się z obręczy i piasty, połączonych silnie napiętymi szprychami.*

REKA OJCOWSKA: REKA OJCA

*Moim zdaniem jakby do łask wrócił pas i mocna **ręka ojca**, a nie 100 zł i Nokia na 4 urodziny, świat wróciłby na normalne tory.*

*Moim zdaniem jakby do łask wrócił pas i mocna **ojcowska ręka**, a nie 100 zł i Nokia na 4 urodziny, świat wróciłby na normalne tory.*

HALA FABRYCZNA: HALA FABRYKI

*Dawne **hale fabryki** nie mogą, z oczywistych względów, pełnić swoich dawnych funkcji.*

*Dawne **hale fabryczne** nie mogą, z oczywistych względów, pełnić swoich dawnych funkcji.*

RYBIA ŁUSKA: ŁUSKA RYBY

*Jeziro pobłyskuje w słońcu jak **łuska ryby**.*

*Jeziro pobłyskuje w słońcu jak **rybia łuska**.*

NIEDŹWIEDZIE PAZURY: PAZURY NIEDŹWIEDZIA

*Jeszcze dziś amerykańscy jubilerzy kupują **niedźwiedzie pazury** i oprawiają, zapewne nie ze względu na walory estetyczne, lecz dla swoistej magii związanej z tym przedmiotem.*

*Jeszcze dziś amerykańscy jubilerzy kupują **pazury niedźwiedzi** i oprawiają, zapewne nie ze względu na walory estetyczne, lecz dla swoistej magii związanej z tym przedmiotem.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Układy predykatowo-argumentowe wyrażen z przymiotnikowym derywatem, jak i ich – zawierające rzeczownik w dopełniaczu – parafrazy można sprowadzić do wspólnego układu predykatowo-argumentowego, w którym miejsce predykatu prymarnego może zająć czasownik *posiadać*.

noga stołowa – noga stołu

PSEC: STOŁOWA [NOGA] = PSEC: STOŁU [NOGA]

POSIADAĆ [NRES (STÓŁ), NRES-PART (NOGA)]

silnik samochodowy – silnik samochodu

PSEC: SAMOCHODOWY [SILNIK] = PSEC: SAMOCHODU [SILNIK]

POSIADAĆ [NRES (SAMOCHÓD), NRES-PART (SILNIK)]

koło rowerowe – koło roweru

PSEC: ROWEROWE [KOŁO] = PSEC: ROWERU [KOŁO]

POSIADAĆ [NRES (ROWER), NRES-PART (KOŁO)]

ręka ojcowska – ręka ojca

PSEC: OJCOWSKA [RĘKA] = PSEC: OJCA [RĘKA]

MIEĆ [NHUM (OJCIEC), NHUM-PART (RĘKA)]

hala fabryczna – hala fabryki

PSEC: FABRYCZNA [HALA] = PSEC: FABRYKI [HALA]

MIEĆ [NLOC (FABRYKA), NLOC-PART (HALA)]

rybia łuska – łuska ryby

PSEC: RYBIA [ŁUSKA] = PSEC: RYBY [ŁUSKA]

MIEĆ [NVIV (RYBA), NVIV-PART (ŁUSKA)]

niedźwiedzie pazury – pazury niedźwiedzia

PSEC: NIEDŹWIEDZIE [PAZURY] = PSEC: NIEDŹWIEDZIA [PAZURY]

MIEĆ [NVIV (NIEDŹWIEDŹ), NVIV-PART (PAZUR)]

8.1.10. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników wskazujących na część całości

Oprócz adiektywizacji rzeczowników wskazujących na całość w relacji do części nieobce są językowi polskiemu sytuacje odwrotne – gdy mamy do czynienia z adiektywizacją części jakiejś całości, która jest wyrażona w określanym przez przymiotnik rzeczowniku (*piętrowy budynek, drut kolczasty*). Derywaty tego typu są zazwyczaj tworzone za pomocą formantów: *-owy, -alny, -asty, -aty*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

O ile w przypadku derywatów, które pochodzą od nazw całości jakichś części, komunikacyjnie akceptowalne parafrazowanie można uznać za regułę, o tyle w przypadku derywatów od nazw części jakichś całości rzadko zdarzającą się możliwość tworzenia komunikacyjnie akceptowalnych parafraz słowotwórczych należy uznać raczej za wyjątek od reguły. Nie jest bowiem do zaakceptowania w komunikacji językowej, by wyrażenia takie jak: *koło zębate, piętrowy budynek, drzewo iglaste czy drzewo liściaste* mogły być zastąpione określeniami: *koło z zębami, budynek z piętrami, drzewo z igłami czy drzewo z liśćmi*. Pewien wyjątek w zakresie komunikacyjnej akceptowalności słowotwórczych parafraz derywatów tego typu może stanowić wyrażenie: *leki hormonalne*, albowiem – jak ilustrują poniższe przykłady – wyrażenie *leki z hormonami* mieści się w granicach komunikacyjnej akceptowalności.

LEKI HORMONALNE: LEKI Z HORMONAMI

Nie wychodziła się załatwić ani się napić, w końcu dostała od weterynarza leki z hormonami i po pięciu dniach nareszcie normalnie funkcjonowała.

*Nie wychodziła się załatwić ani się napić, w końcu dostała od weterynarza **leki hormonalne** i po pięciu dniach nareszcie normalnie funkcjonowała.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Zapisy układów predykatowo-argumentowych wyrażen omawianego typu nie różnią się znacząco od wcześniej omawianych przypadków adiektywizacji całości jakiejś części. I w tym przypadku obydwie postacie parafrazy można sprowadzić do układu predykatowo-argumentowego z predykatem prymarnym, którego rolę może z powodzeniem odgrywać czasownik **posiadać**.

leki hormonalne – leki z hormonami

PSEC: HORMONALNE [LEKI] = PSEC: (z) HORMONAMI [LEKI]
 POSIADAĆ [NRES (LEKI), NRES (HORMONY)]

8.1.11. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników charakteryzujących konkretnie

Częstokroć adiektywizacji ulega jakaś właściwość osoby lub rzeczy, stając się przymiotnikiem charakteryzującym konkretnie nosiciela cechy. Taką specyficzną właściwością może być np. posiadanie wąsów czy brody. W procesie adiektywizacji rzeczowników omawianej grupy powstają derywaty, dla których charakterystyczne są formanty *-aty, -asty, -awy, -ny, -isty/ -ysty*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Jednoznacznie przesądzić o komunikacyjnej akceptowalności lub nieakceptowalności derywatów tej grupy nie sposób. Można jedynie orzec, że zebrane przykłady wskazują, iż część przymiotników tego typu może być sparafrazowana, ale jest też znaczna grupa tych, których słowotwórczych parafraz nie spotka się w komunikacyjnym użyciu. Zasadniczo komunikacyjnie nieprzydatne są słowotwórcze parafrazy wyrażen takich jak *piaszczysta droga, ciernisty krzak, krwisty befsztyk, kędzierzawy chłopak, rybna rzeka, pieprzna kiełbasa*. Natomiast do parafraz bardziej przydatnych komunikacyjnie można zaliczyć te, których źródłem są derywaty takie jak *wąsaty* czy *brodaty*.

WĄSATY (CZŁOWIEK): (CZŁOWIEK) Z WĄSAMI

Wąsaty hydraulik Mario przyczynił się do gigantycznej popularności kolejnych konsol firmy Nintendo.

Hydraulik **z wąsami** Mario przyczynił się do gigantycznej popularności kolejnych konsol firmy Nintendo.

BRODATY (CZŁOWIEK): (CZŁOWIEK) Z BRODA

Podobnie jak i Ty, umawiając się z kimś nieznanym telefonicznie, mówię: dość wysoki (180), z brodą, w okularach.

Podobnie jak i Ty, umawiając się z kimś nieznanym telefonicznie, mówię: dość wysoki (180), brodaty, w okularach.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Układy predykatowo-argumentowe wyrażeń z predykatem sekundarnym wyrażonym przymiotnikowo, jak i ich zawierające rzeczownik w narzędniku parafrazy, można sprowadzić do wspólnego układu predykatowo-argumentowego, w którym miejsce predykatu prymarnego może zająć czasownik *mieć* lub *posiadać*.

wąsaty człowiek – człowiek z wąsami

PSEC: WĄS[Y][CZŁOWIEK] = PSEC: (z) WĄSAMI [CZŁOWIEK]

MIEĆ [NHUM, NRES (WĄSY)]

brodaty człowiek – człowiek z brodą

PSEC: BRODATY[LEKI] = PSEC: (z) BRODĄ [CZŁOWIEK]

MIEĆ [NHUM, NRES (BRODA)]

8.1.12. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników charakteryzujących abstrakcyjnie

Kolejną z cech polskiego systemu słowotwórczego jest możliwość tworzenia przymiotnikowych derywatów, które charakteryzują abstrakcyjnie określany rzeczownik. Derywaty tego typu są najczęściej tworzone za pomocą formantów: *-owy*, *-ny*, *-iczny/-yczny*, *-alny*, *-iwy/-ywy*, *-liwy*, *-isty/-ysty*, *-awy* i wywodzą się z reguły od nazw przymiotów, np. takich jak: *honor*, *ambicja*, *siła*, *spokój*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Bardzo wiele derywatów tego rodzaju nie można słowotwórczo parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, ponieważ trudno byłoby uznać za typowe dla komunikacji wyrażenia takie jak *pomysł pełen geniuszu* (zamiast *genialny pomysł*), *zeznanie pełne fałszu* (zamiast *fałszywe zeznanie*), *młodzieniec pełen bojaźni* (zamiast *bojaźliwy młodzieniec*), *pełne treści wypracowanie* (zamiast *treściwe wypracowanie*). Pewnymi znacznie bardziej akceptowalnymi wyjątkami od reguły nieakceptowalności parafraz tej grupy mogą być wyrażenia

człowiek pełen energii (zamiast energiczny człowiek) czy człowiek pełen ambicji (zamiast człowiek ambitny).

ENERGICZNY(CZŁOWIEK): (CZŁOWIEK) PEŁEN ENERGII

*Ten młody, **energiczny człowiek**, obieżyświat, obywatel świata, władający kilkoma językami, wpadł w tarapaty, wygrywając w karty tajemniczy medalion.*

*Ten młody, **pełen energii człowiek**, obieżyświat, obywatel świata, władający kilkoma językami, wpadł w tarapaty wygrywając w karty tajemniczy medalion.*

AMBITNY(CZŁOWIEK): (CZŁOWIEK) PEŁEN AMBICJI

*Młody, **ambitny człowiek**, chce coś osiągnąć. Uczy się, pracuje, rozwija.*

*Młody, **pełen ambicji człowiek**, chce coś osiągnąć. Uczy się, pracuje, rozwija.*

B. Przemiany w układy predykatowo-argumentowych

energiczny człowiek – człowiek pełen energii

PSEC: ENERGICZNY [CZŁOWIEK] > PSEC: (PEŁEN) ENERGII [CZŁOWIEK]

MIEĆ [NHUM, NABSTR (ENERGIA)]

ambitny człowiek – człowiek pełen ambicji

PSEC: AMBITNY[CZŁOWIEK] > PSEC: (PEŁEN) AMBICJI [CZŁOWIEK]

MIEĆ [NHUM, NABSTR (AMBICJA)]

Zarówno wyrażenie, w którym cecha jest wyrażona przymiotnikowo, jak i rzeczownikowo, mogą zostać sprowadzone do wspólnej postaci z predykatem prymarnym np. MIEĆ [CZŁOWIEK, AMBICJE].

8.1.13. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczownikowych wyrażeń porównawczych

Niejednokrotnie w języku polskim źródłem derywatów stawały się wyrażenia porównawcze, które przybrały postać przymiotników dzięki formantom *-owaty* (*pałąkowate nogi*), *-aty* (*popielaty materiał*), *-asty* (*sumiaste wąsy*), *-isty* (*puszysty koc*), *-owy* (*perłowe zęby*), *-ski*, *-arski*, *-ejski* (*prostackie zachowanie, rajskie życie dantejskie sceny*), *-ny*, *-iczny/-yczny* (*piwne oczy, aksamitna skóra*), *-niczy* (*pończoszniczy śnieg*), *-any* (*słomiane wąsy*), *-awy* (*krwawe łzy*), *-ni* (*bratnie porozumienie*), formant paradygmatyczny (*orli wzrok, żółwi krok*).

A. Komunikacyjność słowotwórczej parafrazy

Wiele derywatów pochodzących od wyrażen porównawczych nie może być słowotwórczo sparafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób, np. *puszysty koc, popielaty materiał*. Istnieją w tej grupie jednakże i takie przymiotniki, które mogą być sparafrazowane:

AKSAMITNA SKÓRA: SKÓRA JAK AKSAMIT
*Twój mały alergik też może mieć **skórę jak aksamit!***
*Twój mały alergik też może mieć **aksamitną skórę!***

B. Przemiany w układy predykatowo-argumentowych

Aksamitna skóra – skóra jak aksamit
 PSEC: AKSAMITNA [SKÓRA] > PSEC: JAK AKSAMIT [SKÓRA]

8.1.14. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników zakresowych

Niezwykle interesującą grupę derywatów przymiotnikowych stanowią te, które wymagają dopełnienia informacyjnego rzeczownika znaczącego to samo, co źródło derywatu, ale na wyższym poziomie uszczegółowienia (np. *zabytek – obiekt zabytkowy, niziny – obszary nizinne*). Derywaty tego rodzaju tworzone są za pomocą formantów: *-owy (zabytkowy), -ski, -arski (śląski); -ny, -alny, -iczny/-yczny, -arny (nizinny); -any (różany); -iczny (cukierniczny)*, formant paradygmatyczny (*samozwańczy*).

Przymiotnik służy zawężeniu zakresu znaczeniowego rzeczownika, który określa.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Jak ukazują poniższe przykłady, parafrazy derywatów tej grupy charakteryzują się bardzo dużą komunikacyjną akceptowalnością.

OBIEKT ZABYTKOWY: ZABYTEK
*Jako **obiekt zabytkowy** na terenie wiejskim będzie mógł być dodatkowym atutem dla mieszkańców wsi, na przykład w dziedzinie turystyki.*
*Jako **zabytek** na terenie wiejskim będzie mógł być dodatkowym atutem dla mieszkańców wsi, na przykład w dziedzinie turystyki.*

SYTUACJA PATOWA: PAT
*Chwilę na stole panuje **sytuacja patowa**, z której korzysta mój przeciwnik, zagrywając 2 opportunity.*

*Chwilę na stole panuje **pat**, z którego korzysta mój przeciwnik, zagrywając 2 opportunity.*

*Zdawałby się, że mamy do czynienia z **sytuacją patową**, ale przełamanie lodów jest możliwe poprzez odpowiednią strukturyzację umowy.*

*Zdawałby się, że mamy do czynienia z **patem**, ale przełamanie lodów jest możliwe poprzez odpowiednią strukturyzację umowy.*

POMIESZCZENIE MAGAZYNOWE: MAGAZYN

*Budynek dwukondygnacyjny zabudowany jest na parterze halą nadającą się na **pomieszczenie magazynowe**.*

*Budynek dwukondygnacyjny zabudowany jest na parterze halą nadającą się na **magazyn**.*

REGION ŚLĄSKI: ŚLĄSK

***Region śląski** wcale nie jest obszarem o wyjątkowych problemach.*

***Śląsk** wcale nie jest obszarem o wyjątkowych problemach.*

OBSZARY NIZINNE: NIZINY

*Duża różnorodność rzeźby terenu województwa śląskiego, którego granice obejmują zarówno pasma górskie, jak również wyżyny i **obszary nizinne**.*

*Duża różnorodność rzeźby terenu województwa śląskiego, którego granice obejmują zarówno pasma górskie, jak również wyżyny i **niziny**.*

ODMOWNA ODPOWIEDŹ: ODMOWA

*Ewentualną **odmowną odpowiedź** skarży się do Rektora, a potem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego.*

*Ewentualną **odmowę** skarży się do Rektora, a potem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego.*

PROWOKACYJNE ZACHOWANIE: PROWOKACJA

*Widzieliśmy twoje faule i **prowokacyjne zachowanie** wobec koszykarzy Śląska.*

*Widzieliśmy twoje faule i **prowokacje** wobec koszykarzy Śląska.*

ZABOBONNE WIERZENIA: ZABOBONY

*W XVII w. w jednych diecezjach ogni świętojańskich zakazywano, w innych natomiast próbowano je „chrzcic”, odrzucając **zabobonne wierzenia** i magicznie rozumiane praktyki towarzyszące, a upowszechniając ich interpretację symboliczną.*

*W XVII w. w jednych diecezjach ogni świętojańskich zakazywano, w innych natomiast próbowano je „chrzcic”, odrzucając **zabobony** i magicznie rozumiane praktyki towarzyszące, a upowszechniając ich interpretację symboliczną.*

STAN AGONALNY: AGONIA

Pojawia się **stan agonalny** i zupełnie nowy system leczenia się z ran.

Pojawia się **agonia** i zupełnie nowy system leczenia się z ran.

Ania przezwyciężyła sepsę, **stan agonalny**, ale nie może się przebudzić.

Ania przezwyciężyła sepsę, **agonię**, ale nie może się przebudzić.

SKANDALICZNY WYPADEK: SKANDAL

Nowelizację tej ustawy wymusiło życie, **skandaliczny wypadek** usunięcia polskiego godła z siedziby starostwa strzeleckiego w woj. opolskim.

Nowelizację tej ustawy wymusiło życie, **skandal** usunięcia polskiego godła z siedziby starostwa strzeleckiego w woj. opolskim.

PRZEMYSŁ CUKIERNICZY: CUKIERNICTWO

Wyroby dostarczane przez **przemysł cukierniczy** dzielą się na kilka segmentów.

Wyroby dostarczane przez **cukiernictwo** dzielą się na kilka segmentów.

Przemysł cukierniczy rozwijał się bardzo dynamicznie.

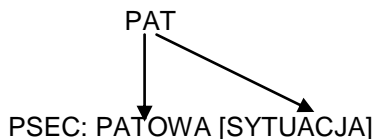
Cukiernictwo rozwijało się bardzo dynamicznie.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

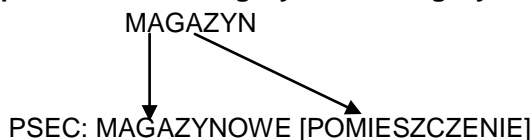
zabytkowy obiekt – zabytek

sytuacja patowa – pat

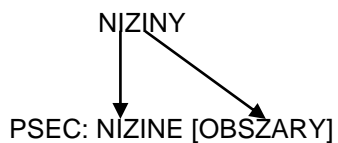
pomieszczenie magazynowe – magazyn

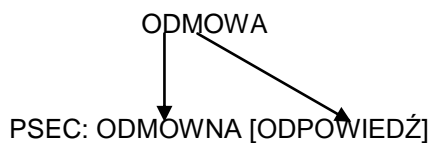
region śląski – Śląsk

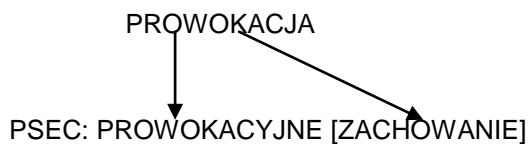
nizinne obszary – niziny

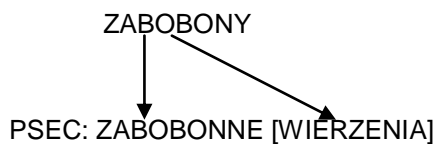
odmowna odpowiedź – odmowa

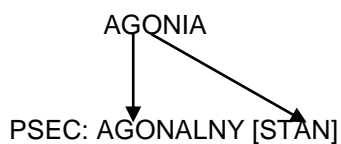
prowokacyjne zachowanie – prowokacja

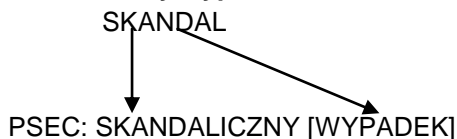
zabobonne wierzenia – zabobony

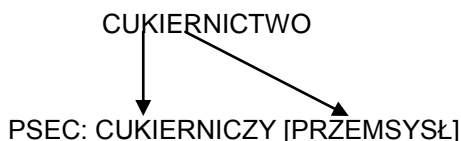
stan agonalny – agonia

skandaliczny wypadek – skandal

przemysł cukierniczy – cukiernictwo

8.1.15. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników limitujących

W języku polskim istnieją przymiotniki, których zadaniem jest ograniczenie znaczenia semantycznego rzeczownika, który jest przez te przymiotniki określany, np. przymiotnikowy derywat *przyrodnicza* w połączeniu z rzeczownikiem *wiedza*, zawęża znaczeniowy zakres tejże do *wiedzy z zakresu przyrody*. Szczególnie predysponowane do tworzenia tego typu derywatów są formanty: *-owy (naukowy)*, *-ny (lingwistyczny)*, *-niczy (przyrodniczy)*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Zasadniczo słowotwórcze parafrazy derywatów tego typu należałoby uznać za komunikacyjnie nieakceptowalne, gdyż w większości kontekstów nie mogłoby np. wyrażenie *zakłady przemysłowe* zostać zastąpione przez parafrazę *zakłady związane z przemysłem* czy też *zakłady dotyczące przemysłu*. Również określenia takie jak *kontrowersje z zakresu lingwistyki* czy *badania dotyczące nauki* nie wydają się wystarczająco dobrymi parafrazami wyrażen *kontrowersje lingwistyczne* czy *badania naukowe*.

8.1.16. Parafrazowanie poprzez adiektywizację lokalizatorów

Często adiektywizacji podlegają nazwy miejsc, w których dokonuje się czynność. Adiektywizacji tego typu służy szeroka gama formantów, z których przede wszystkim wymienić należy morfemy: *-owy (leczenie uzdrowiskowe)*, *-ski (górskie powietrze, londyńskie zoo, masakra bostońska)*, *-ny*, *-iczny/-yczny*, *-owny*, *-alny (ruch uliczny, polne kwiaty, boczna droga, żegluga oceaniczna, powierzchniowa rana)*, *-ni (zachodnie obyczaje, wschodnie wpływy, wierzchnia odzież)*, *-any (kawiarniana atmosfera)*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Bardzo wiele derywatów tej grupy może zostać sparafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób, gdyż – jak pokazują niżej zamieszczone przykłady – *leczenie uzdrowiskowe* to *leczenie w uzdrowisku*, *londyńskie zoo* to *zoo w Londynie*, *ruch uliczny* – *ruch na ulicach*, *kawiarniany stolik* – *stolik w kawiarni*. Istnieje jednakże wiele przymiotników tego typu, które nie jest łatwo sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób. Pozostaje kwestią głęboko wątpliwą, czy *pies z podwórza* lub *pies, który mieszka na podwórzu* to brzmiąca naturalnie parafraza wyrażenia *pies podwórzowy*. Podobne wątpliwości budzi słowotwórcza parafraza określenia *żegluga oceaniczna*, niemożliwe do naturalnie brzmiącego sparafrazowania wydaje się też określenie *boczne drogi*, a także *górskie powietrze* w zdaniu *Wreszcie jednak chłodne górskie powietrze zapędziło nas z powrotem do środka*.

LECZENIE UZDROWISKOWE: LECZENIE W UZDROWISKU

Skierowanie na **leczenie uzdrowiskowe** ubezpieczonym wystawia lekarz posiadający podpisaną umowę z NFZ.

Skierowanie na **leczenie w uzdrowiskach** ubezpieczonym wystawia lekarz posiadający podpisaną umowę z NFZ.

LONDYŃSKIE ZOO: ZOO W LONDYNIE

Przed rozpoczęciem pracy na planie aktor przeczytał wiele książek poświęconych zachowaniu tych zwierząt, regularnie odwiedzał **londyńskie zoo**.

Przed rozpoczęciem pracy na planie aktor przeczytał wiele książek poświęconych zachowaniu tych zwierząt, regularnie odwiedzał **zoo w Londynie**.

KAWIARNIANY STOLIK: STOLIK W KAWIARNI

Przy **kawiarnianym stoliku** pochody filiżanek herbat i kaw, szelest świeżych papierowych serwetek.

Przy **stoliku w kawiarni** pochody filiżanek herbat i kaw, szelest świeżych papierowych serwetek.

W centrum zainteresowania żurnalistów znajdował się niewielki **kawiarniany stolik**, przy którym siedziały powszechnie znane w mieście osoby.

W centrum zainteresowania żurnalistów znajdował się niewielki **stolik w kawiarni**, przy którym siedziały powszechnie znane w mieście osoby.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Jak ukazuje poniższy przykład przemian w układach predykatowo-argumentowych, w procesie tego rodzaju parafrazowania formalnej przemianie ulega

postać operatora lokalizacji, który jest wyrażony w postaci przymiotnika bądź rzeczownika. Tego rodzaju zmiana postaci operatora jest możliwa tylko wówczas, gdy predykat wyrażony jest w nieizomorficznej rzeczownikowej postaci, gdyż w przypadku predykatu wyrażonego czasownikowo operator lokalizacji nie może przyjąć już postaci przymiotnikowej.

Wyrażenia, będące swoimi wzajemnymi parafrazami, (np. *leczenie uzdrowiskowe* – *leczenie w uzdrowisku*) można sprowadzić do wspólnej pierwotnej postaci bazowej, na którą będą składać się: predykat wyrażony czasownikowo, argumenty, operator lokalizacji wyrażony rzeczownikowo.

leczenie uzdrowiskowe – leczenie w uzdrowisku

OP-LOC: UZDROWISKOWE > N-PRED: LECZENIE
= OP-LOC: W UZDROWISKU > N-PRED: LECZENIE

OP-LOC: W UZDROWISKU > PRED: LECZYĆ [KTOŚ, KOGOŚ]

Od wyżej przedstawionego przykładu różnią się niżej przedstawione układy predykatowo-argumentowe, w których rzeczownikowo lub przymiotnikowo wyrażony lokalizator jest określeniem argumentu, natomiast predykat nie jest w żaden sposób wyrażony „na powierzchni”, odbiorca rekonstruuje pełny układ predykatowo-argumentowy w procesie interpretacji wypowiedzi.

londyńskie zoo – zoo w Londynie

OP-LOC: LONDYŃSKIE > NLOC [ZOO]
= OP-LOC: W LONDYNIE > NLOC [ZOO]

OP-LOC: W LONDYNIE > NLOC: [ZOO]

kawiarniany stół – stół w kawiarni

OP-LOC: KAWIARNIANY > NRES [STÓLIK]
= OP-LOC: W KAWIARNI > NRES [STÓLIK]

OP-LOC: W KAWIARNI > NRES: [STÓLIK]

8.1.17. Parafrazowanie poprzez adiektywizację określeń temporalnych

Adiektywizacji w języku polskim podlegają także rozmaite określenia temporalne, które wskazują na okres czasu, z jakim wiąże się dane zdarzenie lub wykonywanie danej czynności. Derywaty tego typu tworzone są przy pomocy formantów: *-owy* (*bał sylwestrowy, zimowy sen*), *-ny*, *-alny* (*niedzielny spacer, roczna dzierżawa, wakacyjny odpoczynek, potrawy wigilijne*), *-ni* (*sobotnie wydarzenia, letnia sukienka*), a także poprzez derywację prefiksalnie-sufiksalnie: *pre...ski* (*prekolumbijska sztuka*), *post...ny* (*postmodernistyczna sztuka*), *inter...ny* (*interstydialne procesy*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Wiele derywatów tego typu może być parafrazowanych słowotwórczo w komunikacyjnie akceptowalny sposób w większości kontekstów, np. *roczna dzierżawa* to *dzierżawa na rok*, *bal sylwestrowy* to *bal w sylwestra*, *postmodernistyczna sztuka* to *sztuka postmodernizmu*, chociaż oczywiście istnieją konteksty, w których trudna do zaakceptowania byłaby taka wymiana, np. nie byłaby ona możliwa w zdaniu: *Audio Art jest eksperymentalną i postmodernistyczną sztuką przełomu wieków*. Jednym z derywatów, którego słowotwórcza parafraza wydaje się mało możliwa do użycia w naturalnej komunikacji językowej jest przymiotnik *zimowy*, np. w zdaniu *Letarg niedźwiedzia, czyli **sen zimowy** trwa od listopada do końca marca* niezręcznie by było zastąpić *sen zimowy* wyrażeniem *sen zimą*.

BAL SYLWESTROWY: BAL W SYLWESTRA

Zapraszamy na **bal sylwestrowy** do restauracji Euforia.

Zapraszamy na **sylwester** do restauracji Euforia.

Przy jednym stole podczas **balu sylwestrowego** nieprzypadkowo siedzieli obok siebie.

Przy jednym stole podczas **sylwestra** nieprzypadkowo siedzieli obok siebie.

NIEDZIELNY SPACER: SPACER W NIEDZIEŁĘ

Niedzielny spacer po lesie.

Spacer w niedzielę po lesie.

ROCZNA DZIERŻAWA: DZIERŻAWA NA ROK

Roczna dzierżawa to koszt około 1000 PLN.

Dzierżawa przez rok to koszt około 1000 PLN.

SOBOTNIE WYDARZENIA: WYDARZENIA Z SOBOTY

Sobotnie wydarzenia pokazały, że Łukaszenka gotowy jest do działań represyjnych, co powinno spotkać się ze stosowną oceną ze strony Rosji.

Wydarzenia z soboty pokazały, że Łukaszenka gotowy jest do działań represyjnych, co powinno spotkać się ze stosowną oceną ze strony Rosji.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Niżej przedstawione przykłady dowodzą, że jeżeli czynność wyrażona jest rzeczownikowo, to wówczas operator czasu może zostać wyrażony przymiotnikowo lub rzeczownikowo. Możliwość ta jest źródłem wielu komunikacyjnie akceptowalnych parafraz. Dowodem na synonimiczność wyrażen takich jak *niedzielny spacer* – *spacer w niedzielę* jest możliwość sprowadzenia ich do wspólnej postaci bazowej, na którą składa się predykat wyrażony czasownikowo

(*spacerować*), argument (KTOŚ) oraz wyrażony rzeczownikowo operator czasu (*w niedzielę*).

bal sylwestrowy – bal w sylwestra

OP-TEMP: SYLWESTROWY > N-PRED: BAL
= OP-TEMP: W SYLWESTRA > N-PRED: BAL

OP-TEMP: W SYLWESTRA > PRED: BALOWAĆ [KTOŚ]

niedzielny spacer – spacer w niedzielę

OP-TEMP: NIEDZIELNY > N-PRED: SPACER
= OP-TEMP: W NIEDZIELE > N-PRED: SPACER

OP-TEMP: W NIEDZIELE > PRED: SPACEROWAĆ [KTOŚ]

roczna dzierżawa – dzierżawa przez rok

OP-TEMP: ROCZNA > N-PRED: DZIERŻAWA
= OP-TEMP: PRZEZ ROK > N-PRED: DZIERŻAWA

OP-TEMP: PRZEZ ROK > PRED: DZIERŻAWIĆ [KTOŚ, COŚ]

sobotnie wydarzenia – wydarzenia z soboty

OP-TEMP: SOBOTNIE > N-PRED: WYDARZENIE
= OP-TEMP: Z SOBOTY > N-PRED: WYDARZENIE

OP-TEMP: W SOBOTĘ > PRED: WYDARZYĆ SIĘ [COŚ]

8.1.18. Parafrazowanie poprzez adiektywizację rzeczowników oznaczających czynności, procesy i stany

Przeznaczenie wyrażonych rzeczownikiem rzeczy, np. maszyn może być wskazane poprzez drugi rzeczownik (np. *maszyna do żniw*, *aparat do reanimacji*) lub też poprzez określenie przymiotnikowe (np. *maszyna żniwna*, *aparat reanimacyjny*). Derywaty przymiotnikowe powstają w tym przypadku dzięki przyłączeniu do podstawy słowotwórczej formantów: *-ny/-iczny/-owny* (*maszyna do żniw*, *aparat reanimacyjny*), *-czy* (*lokal wyborczy*), *-iwy/-ywy* (*obelżywe zachowanie*), *-liwy* (*pieszczotliwy gest*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Wiele derywatów tego typu można parafrazować słowotwórczo w komunikacyjnie akceptowalny sposób, co ilustrują poniższe przykłady:

MASZYNA ŻNIWNA: MASZYNA DO ŻNIW

*Przedmiotem wynalazku jest rolnicza **maszyna żniwna** z co najmniej jednym urządzeniem adaptacyjnym do przyjmowania przystawki.*

*Przedmiotem wynalazku jest rolnicza **maszyna do żniw** z co najmniej jednym urządzeniem adaptacyjnym do przyjmowania przystawki.*

APARAT REANIMACYJNY: APARAT DO REANIMACJI

*Aby nic nikomu się nie stało, nad zdrowiem pasażerów będzie czuwał lekarz, który będzie miał do dyspozycji **aparat reanimacyjny**.*

*Aby nic nikomu się nie stało, nad zdrowiem pasażerów będzie czuwał lekarz, który będzie miał do dyspozycji **aparat do reanimacji**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Poniższe przykłady układów predykatowo-argumentowych stanowią jeszcze jeden z wielu przykładów na to, iż często w komunikacji przymiotnikowa postać predykatu sekundarnego może zostać zastąpiona formą rzeczownikową.

Ponieważ predykaty sekundarne omawianej grupy są derywatami od nazw czynności, to można je sprowadzić do postaci predykatu prymarnego. Układ predykatowo-argumentowy z czynnością wyrażoną czasownikowo będzie bazowy wobec obydwu form z predykacją sekundarną.

maszyna żniwna – maszyna do żniw

P-SEC: ŻNIWNA > MASZYNA = P-SEC: DO ŻNIW > MASZYNA

P-PRIM: ŻAĆ [KTOŚ, COŚ, MASZYNA]

aparat reanimacyjny – aparat do reanimacji

P-SEC: REANIMACYJNY > APARAT = P-SEC: DO REANIMACJI > APARAT

P-PRIM: REANIMOWAĆ [KTOŚ, KOGOŚ, APARAT]

8.2. Parafrazowanie poprzez adiektywizację wyrażen przyimkowych

Adiektywizacji w języku polskim podlegają także wyrażenia przyimkowe. Jak pisze Krystyna Kallas, derywaty motywowane są przez wyrażenia zawierające różne przyimki, ale przeważają przyimki lokatywne, np. *nadmorski*, temporalne, np. *przedwojenny* i negacyjny przyimek *bez* (*bezkarny*).

8.2.1. Parafrazowanie poprzez adiektywizację przyimkowych wyrażeń lokatywnych

Częstokroć adiektywizacji podlegają także w języku polskim przyimkowe wyrażenia lokatywne, dzięki czemu powstają wzajemnie wymienne pary parafrastyczne, np. *przygraniczny* – *przy granicy*, *zamorski* – *za morzem* itp.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Jak ukazują poniższe przykłady wiele derywatów pochodzących od przyimkowych wyrażeń lokatywnych można sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób. Nie dotyczy to jednakże np. derywatu *międzykontynentalny*, którego w większości kontekstów nie można by było zastąpić konstrukcją *między kontynentami*.

NAZIEMNY: NA ZIEMI

*Czymże jest mój żywot **naziemny** wobec twej błękitnej doskonałości?*

*Czymże jest mój żywot **na ziemi** wobec twej błękitnej doskonałości?*

PRZYGRANICZNY: PRZY GRANICY

*Handel **przygraniczny** – choć może nie tak spektakularny – pozostaje jednak ważny.*

*Handel **przy granicy** – choć może nie tak spektakularny – pozostaje jednak ważny.*

ZAMORSKI: ZA MORZEM

*Pałac zmonopolizował też zapewne **zamorski** handel, którym zajmowali się tylko nieliczni niezależni kupcy.*

*Pałac zmonopolizował też zapewne handel **za morzem**, którym zajmowali się tylko nieliczni niezależni kupcy.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Wyrażenia przyimkowe, które w wielu przypadkach ulegają procesowi adiektywizacji, bardzo często w układzie predykatowo-argumentowym pełnią funkcję operatora lokalizacji. Zachodząca w procesie tego rodzaju parafrazowania przemiana polega jedynie na zmianie formy operatora lokalizacji. Operatory lokalizacji mogą być wyrażone przymiotnikowo jedynie wtedy, gdy predykat ma postać rzeczownika (np. *handel przygraniczny*)

żywot naziemny – żywot na ziemi

OP-LOC: NAZIEMNY > N-PRED: ŻYWOT

= OP-LOC: NA ZIEMI > N-PRED: ŻYWOT

OP-LOC: NA ZIEMI > PRED: ŻYĆ [KTOŚ]

przygraniczny – przy granicy

OP-LOC: PRZYGRANICZNY > N-PRED: HANDEL

= OP-LOC: PRZY GRANICY > N-PRED: HANDEL

OP-LOC: NA ZIEMI > PRED: HANDLOWAĆ [KTOŚ, CZYMŚ]

zamorski – za morzem

OP-LOC: ZAMORSKI > N-PRED: HANDEL

= OP-LOC: ZA MORZEM > N-PRED: HANDEL

OP-LOC: ZA MORZEM > PRED: HANDLOWAĆ [KTOŚ, CZYMŚ]

8.2.2. Parafrazowanie poprzez adiektywizację przymikowych wyrażen temporalnych

Adiektywizacji w języku polskim częstokroć ulegają przymikowe wyrażenie temporalne, co również skutkuje obecnością w systemie języka synonimicznych konstrukcji, które mogą służyć parafrazowaniu.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty pochodzące od temporalnych wyrażen przymikowych mogą być słowotwórczo sparafrazowane poprzez użycie rzeczownika, od którego się wywodzą oraz odpowiedniego przymyka, np. *przedwojenny* – *przed wojny*, itp.

PRZEDWOJENNY: SPRZED WOJNY

*Roman Rybarski to **przedwojenny** narodowiec, który jest świadectwem różnorodności spojrzenia na politykę gospodarczą endeków.*

*Roman Rybarski to narodowiec **przed wojny**, który jest świadectwem różnorodności spojrzenia na politykę gospodarczą endeków.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przemiana w układzie predykatowo-argumentowym polega – przy parafrazowaniu tego typu – na zmianie formy operatora czasu, który może być wyrażeniem przymikowym lub mieć postać przymiotnika. Przymiotnikowe wyrażenie operatora temporalnego jest możliwe tylko wtedy, gdy predykat ma postać rzeczownika (np. *przedwojenny handel*, *powojenne życie*) lub gdy nie jest wyrażony wcale i odbiorca komunikatu rekonstruuje go w procesie interpretacji (np. *przedwojenny profesor*).

Wspólną postacią bazową tego rodzaju wyrażen synonimicznych jest wykład predykatowo-argumentowy z wyrażonym na powierzchni predykatem w postaci czasownika oraz operatorem temporalnym w formie wyrażenia przyimkowego.

przedwojenny: sprzed wojny

OP-TEMP: PRZEDWOJENNY > (niewyrażony PRED: ŻYĆ) [NARODOWIEC]

= OP-TEMP: SPRZED WOJNY > (niewyrażony PRED: ŻYĆ) [NARODOWIEC]

OP-TEMP: PRZED WOJNĄ > PRED: ŻYĆ [NARODOWIEC]

8.2.3. Parafrazowanie poprzez adiektywizację wyrażen przyimkowych negacyjnych

Procesowi adiektywizacji ulegają w języku polskim także wyrażenia przyimkowe o charakterze negacyjnym, np. *bez litości – bezlitosny*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Nie wszystkie derywaty tego rodzaju można parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób. Byłoby to niezwykle trudne, np. w przypadku derywatu *bezkarny*, którego nie można by było zastąpić wyrażeniem *bez kary*, m.in. w zdaniu *Oprawca jest **bezkarny**, mimo że od lat żyjemy w niepodległej Polsce*. W wielu kontekstach nie powiodłaby się też próba słowotwórczej parafrazy wyrazu *beźmięśny*. Zupełnie niemożliwe zdaje się też słowotwórcze sparafrazowanie w komunikacyjnie akceptowalny sposób derywatu *bezcenny*. W tej grupie derywatów, które dadzą się sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, należy przymiotnik *bezlitosny*.

BEZLITOSNY: BEZ LITOŚCI

*Jeśli przegrają, **bezlitosny** Czarny Władca zapanuje nad całym światem.*

*Jeśli przegrają, Czarny Władca **bez litości** zapanuje nad całym światem.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Źródłem tego rodzaju parafraz jest możliwość adiektywizacji także takich wyrażen przyimkowych, w których przyimek pełni funkcję operatora negacji. Obydwie formy można sprowadzić do postaci, w której operator negacji jest przyłączony do predykatu prymarnego *mieć*, a rzeczownik *litość* zajmuje miejsce argumentu drugiego. Jednym z aksjomatów gramatyki komunikacyjnej jest przekonanie, że możliwość sprowadzenia wyrażen do wspólnej postaci bazowej

(wspólnego układu predykatowo-argumentowego) jest dowodem ich synonimiczności.

bezlitosny – bez litości

P-SEC: BEZLITOSNY [KTOŚ] = P-SEC: BEZ LITOŚCI [KTOŚ]

OP-NEG: NIE > P-PRIM: MIEĆ [KTOŚ, LITOŚĆ]

8.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów do przymiotnika

Derywacja przymiotników odprzymiotnikowych opiera się na prefiksacji lub sufiksacji, zatem głównym mechanizmem słowotwórczego parafrazowania odprzymiotnikowych przymiotników jest wyrażenie w inny sposób afiksu, który stworzył derywat.

8.3.1. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów negacji do przymiotnika

Przymiotniki takie jak *niegłupi*, *niebrzydki*, *bezbarwny*, *amoralny*, *irracjonalny*, *antyseptyczny* na drodze derywacji zostały utworzone poprzez inkorporację do przymiotnika operatorów negacji o postaci przedrostków: *bez-*, *nie-*, *a-*, *ir-*, *anty-*. Można tego typu prefiksy sparafrazować poprzez użycie operatora negacji będącego samodzielnym wyrazem lub poprzez zastąpienie morfemem o identycznej funkcji.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Głównym sposobem komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania jest w tej grupie derywatów wymiana morfemów synonimicznych, która w tym przypadku jako sposób parafrazowania sprawdza się lepiej niż stosowanie opisowych konstrukcji. *Amoralny* to tyle co *niemoralny*, a derywat *niemoralny* znaczy to samo, co *taki, który nie jest moralny*, ale takiej parafrazy nie dałoby się zastosować, np. w zdaniu *Uważam, że serial jest głęboko **niemoralny***. Natomiast przymiotnik *asymetryczny* można sparafrazować za pomocą wymiany przedrostka *a-* na *nie-*, ale można w tym celu zastosować konstrukcje o postaci: *[taki], który nie jest symetryczny*. Niezręcznie brzmiałaby taka opisowa parafraza derywatu *nietrzeźwy* w zdaniu *Nietrzeźwy warszawiak staranował wiatę*, natomiast byłaby akceptowalna w przypadku zdania *Gościu niebrzydki, niebiedny i niegłupi – to fakt*. Właściwie zupełnie niemożliwe do komunikacyjnie akceptowalnego słowotwórczego parafrazowania wydają się derywaty z prefiksem *bez-*, np. zdanie ***Lakier bezbarwny** najlepiej nanosić pędzlem* nie mogłoby zostać zastąpione parafrazą o postaci: ***Lakier bez barwy** najlepiej nanosić pędzlem*.

AMORALNY: NIEMORALNY

*Uważam, że serial jest głęboko **amoralny**.*

*Uważam, że serial jest głęboko **niemoralny**.*

ASYMETRYCZNY: NIESYMETRYCZNY

*Jak można zrobić **asymetryczny** układ kolumn na stronie startowej?*

*Jak można zrobić **niesymetryczny** układ kolumn na stronie startowej?*

NIEBRZYDKI: NIE JEST BRZYDKI,

NIEBIEDNY: NIE JEST BIEDNY,

NIEGŁUPI: NIE JEST GŁUPI

*Gościu **niebrzydki**, **niebiedny** i **niegłupi** – to fakt.*

*Gościu **nie jest brzydki**, **nie jest biedny** i **nie jest głupi** – to fakt.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przemiany przy parafrazowaniu tego rodzaju polegają na wymianie prefiksów o identycznej (negacyjnej) funkcji (np. *amoralny* – *niemoralny*) lub poprzez zastąpienie operatora o postaci morfemu konstrukcją opisową, która zazwyczaj jest realizacją bazowego układu predykatowo-argumentowego (*niegłupi* – *nie jest głupi*).

amoralny – niemoralny

P-SEC: AMORALNY [KTOŚ] = P-SEC: NIEMORALNY [KTOŚ]

OP-NEG: NIE > P-PRIM: być moralnym [KTOŚ/COŚ]

asymetryczny – niesymetryczny

P-SEC: ASYMETRYCZNY [COŚ] = P-SEC: NIESYMETRYCZNY [COŚ]

OP-NEG: NIE > P-PRIM: BYĆ SYMETRYCZNYM [COŚ]

niebrzydki – nie jest brzydki

P-SEC: NIEBRZYDKI [KTOŚ/COŚ] = OP-NEG: NIE > P-PRIM: BYĆ BRZYDKIM [KTOŚ/COŚ]

OP-NEG: NIE > P-PRIM: BYĆ BRZYDKIM [KTOŚ/COŚ]

niebiedny – nie jest biedny

P-SEC: NIEBIEDNY [KTOŚ] = OP-NEG: NIE > P-PRIM: BYĆ BIEDNYM [KTOŚ]

OP-NEG: NIE > P-PRIM: BYĆ BIEDNYM [KTOŚ]

niegłupi – nie jest głupi

P-SEC: NIEGŁUPI [KTOŚ] = OP-NEG: NIE > P-PRIM: BYĆ GŁUPIM [KTOŚ]

OP-NEG: NIE > P-PRIM: BYĆ GŁUPIM [KTOŚ]

8.3.2. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów gradacji do przymiotnika

W języku polskim funkcję operatorów gradacji mogą pełnić odpowiednie sufiksy, które występują w związku z przymiotnikami, lub też samodzielne wyrazy, predysponowane do pełnienia takiej roli, takie jak: *bardziej*, *najbardziej*, *trochę*, *nieco*, *bardzo*. W języku polskim do sufiksów pełniących rolę operatorów gradacji można zaliczyć morfemy takie jak: *-szy* (*prostszy*), *naj-* (*najbialszy*), *-awy* (*brudnawy*), *przy-* (*przyciasny*), *niedo-* (*niedorozwinięty*), *pod-* (*podświadomy*), *-owity* (*słabowity*), *nad-* (*nadopiekuńczy*), *przed-* (*przedwczesny*), *hiper-* (*hiperpoprawny*), *prze-* (*przedziwny*), *pra-* (*prastary*), *ekstra-* (*ekstramocny*), *super-* (*supernowoczesny*), *ultra-* (*ultranowoczesny*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty stopnia względnego w łatwy i regularny sposób parafrazują się przy pomocy operatorów *bardziej* i *najbardziej*. Natomiast derywaty stopnia bezwzględnego parafrazowane są za pomocą różnych operatorów – w zależności od rodzaju afiksu i tego, czy oznacza on intensyfikację cechy czy też jej osłabienie. Formant *-awy*, np. w derywacie *brudnawy* można parafrazować jako *trochę brudny*, a *przygłuchy*, *przyciężki*, *przyciasny* to inaczej *nieco głuchy*, *nieco ciężki* i *nieco ciasny*, *nadopiekuńczy* to *zbyt opiekuńczy*, *przedwczesny* – *zbyt wczesny*. Niektóre derywaty tego typu, np. *słabowity*, *niedokrwesty* wydają się bardzo trudne lub wręcz niemożliwe do komunikacyjnie akceptowalnego słowotwórczego sparafrazowania.

Derywaty stopnia względnego

PROSZY: BARDZIEJ PROSTY

System podatkowy powinien być **prostszy**.

System podatkowy powinien być **bardziej prosty**.

SŁODSZY: BARDZIEJ SŁODKI

A dlaczego jeden kawałek mięsa jest **słodszy** od drugiego?

A dlaczego jeden kawałek mięsa jest **bardziej słodki** od drugiego?

NAJBIELSZY: NAJBARDZIEJ BIAŁY

Najjaśniejszy, **najbielszy** papier do druku atramentowego HP zapewniający zawsze wyraźny, ostry czarny tekst i wspaniałe kolory.

Najjaśniejszy, **najbardziej biały** papier do druku atramentowego HP zapewniający zawsze wyraźny, ostry czarny tekst i wspaniałe kolory.

Derywaty stopnia bezwzględne

BRUDNAWY: TROCHĘ BRUDNY

Może się myśle, ale wydaje mi się, że kiedyś miała różowutki brzuszek, a teraz zrobił się taki **brudnawy**. Ale brudny nie jest.

Może się myśle, ale wydaje mi się, że kiedyś miała różowutki brzuszek, a teraz zrobił się taki **trochę brudny**. Ale brudny nie jest.

PRZYCIASNY: NIECO CIASNY

Sztywny, wbity w **przyciasny** fraczek, przypomina kukiełkę, w której działają tylko paluszki i wykrojone z tysej czaszce oczka.

Sztywny, wbity w **nieco ciasny** fraczek, przypomina kukiełkę, w której działają tylko paluszki i wykrojone z tysej czaszce oczka.

NADOPIEKUŃCZY: ZBYT OPIEKUŃCZY

Ponieważ ciągle był **nadopiekuńczy**, powstały konflikty między nim i gronem uczniów i uczennic.

Ponieważ ciągle był **zbyt opiekuńczy**, powstały konflikty między nim i gronem uczniów i uczennic.

PRZEDWCZESNY: ZBYT WCZESNY

Zasady ustalania jednorazowego odszkodowania za **przedwczesny** wyrąb drzewostanu.

Zasady ustalania jednorazowego odszkodowania za **zbyt wczesny** wyrąb drzewostanu.

HIPERPOPRAWNY: PRZESADNIE POPRAWNY

To **hiperpoprawny** polonistycznie profesor.

To **przesadnie poprawny** polonistycznie profesor.

PRZEDZIWNY: BARDZO DZIWNY

W **przedziwny** i pełny magii sposób doszło do koniunkcji sfer, a owa muzyka została tą magią przesycona.

W **bardzo dziwny** i pełny magii sposób doszło do koniunkcji sfer, a owa muzyka została tą magią przesycona.

PRASTARY: BARDZO STARY

Dowodem na to jest **prastary** sposób na pozbycie się czkawki.

Dowodem na to jest **bardzo stary** sposób na pozbycie się czkawki.

ARCYCIEKAWY: BARDZO CIEKAWY

Mam nadzieję, że prokurator badający od wczoraj sprawę oświadczenia Cimoszewicza zauważy ten **arcyciekawy** fragment.

Mam nadzieję, że prokurator badający od wczoraj sprawę oświadczenia Cimoszewicza zauważy ten **bardzo ciekawy** fragment.

EKSTRAMOCNY: BARDZO MOCNY

Żel modelujący **ekstramocny** o nowej, specjalnie wzmocnionej formule zawiera witaminę B5, filtr UV oraz dużą ilość polimerów utrwalających fryzurę.

Żel modelujący **bardzo mocny** o nowej, specjalnie wzmocnionej formule zawiera witaminę B5, filtr UV oraz dużą ilość polimerów utrwalających fryzurę.

SUPERNOWOCZESNY: BARDZO NOWOCZESNY

Gwarancją profesjonalnego efektu jest **supernowoczesny** przetwornik CCD Super HAD z filtrem 4 barw oraz procesor Real Imaging.

Gwarancją profesjonalnego efektu jest **bardzo nowoczesny** przetwornik CCD Super HAD z filtrem 4 barw oraz procesor Real Imaging.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Różnica we wzajemnie wymienialnych parach synonimicznych tego typu polega na sposobie wyrażenia operatora gradacji, który w układzie predykatowo-argumentowym może mieć postać afiksu lub też być odrębnym wyrazem, który modyfikuje znaczenia słów z którymi wchodzi w syntaktyczne związki.

słodszy – bardziej słodki

SŁODKI [NRES] + OPERATOR GRADACJI (BARDZIEJ)

SŁÓD-SZY [NRES]

P-SEC: SŁODSZY [COŚ] = P-SEC: BARDZIEJ SŁODKI [COŚ]

P-PRIM: być słodszy/bardziej słodkim [COŚ]

najbielszy – najbardziej biały

BIAŁY [NRES] + OPERATOR GRADACJI (NAJBARDZIEJ)

NAJ-BIEL-SZY [NRES]

P-SEC: NAJBIELSZY [COŚ] = P-SEC: NAJBARDZIEJ BIAŁY [COŚ]

P-PRIM: być najbielszym/najbardziej białym [COŚ]

brudnawy – trochę brudny

BRUDNY [NRES]+OPERATOR GRADACJI (TROCHEŃ)

BRUDN-AWY [NRES]

P-SEC: BRUDNAWY [COŚ] = P-SEC: TROCHEŃ BRUDNY [COŚ]

P-PRIM: być brudnawym/trochę brudnym [COŚ]

przyciasny – nieco ciasny

CIASNY [NRES] + OPERATOR GRADACJI (NIECO)

PRZY-CIASNY [NRES]

P-SEC: PRZYCIASNY [COŚ] = P-SEC: NIECO CIASNY [COŚ]

P-PRIM: być przyciasnym/nieco ciasnym [COŚ]

nadopiekuńczy – zbyt opiekuńczy

OPIEKUŃCZY [NHUM] + OPERATOR GRADACJI (ZBYT)

NAD-OPIEKUŃCZY [NHUM]

P-SEC: NADOPIEKUŃCZY [KTOŚ] = P-SEC: ZBYT OPIEKUŃCZY [KTOŚ]

P-PRIM: być nadopiekuńczym/zbyt opiekuńczym [KTOŚ]

przedwczesny – zbyt wczesny

WCZESNY [NABSTR]+OPERATOR GRADACJI (ZBYT)

PRZED-WCZESNY [NABSTR]

P-SEC: PRZEDWCZESNY [COŚ] = P-SEC: ZBYT WCZESNY [COŚ]

P-PRIM: być przedwczesnym/zbyt wczesnym [COŚ]

hiperpoprawny – przesadnie poprawny

POPRAWNY [NABSTR] + OPERATOR GRADACJI (PRZESADNIE)

HIPER-POPRAWNY [NABSTR]

P-SEC: HIPERPOPRAWNY [COŚ] = P-SEC: PRZESADNIE POPRAWNY [COŚ]

P-PRIM: być hiperpoprawnym/przesadnie poprawnym [KTOŚ]

przedziwny – bardzo dziwny

DZIWNY [NHUM/NRES/NABSTR] + OPERATOR GRADACJI (BARDZO)

PRZE-DZIWNY [NHUM/NRES/NABSTR]

P-SEC: PRZEDZIWNY [KTOŚ/COŚ] = P-SEC: BARDZO DZIWNY [KTOŚ/COŚ]

P-PRIM: być przedziwnym/bardzo dziwnym [KTOŚ/COŚ]

prastary – bardzo stary

STARY [NHUM/NRES] + OPERATOR GRADACJI (BARDZO)

PRA-STARY [NHUM/NRES]

P-SEC: PRASTARY [KTOŚ/COŚ] = P-SEC: BARDZO STARY [KTOŚ/COŚ]

P-PRIM: być prastarym/bardzo starym [KTOŚ/COŚ]

arcyciekawy – bardzo ciekawy

CIEKAWY [NRES]+OPERATOR GRADACJI (BARDZO)

ARCY-CIEKAWY [NRES]

P-SEC: ARCYCIEKAWY [COŚ] = P-SEC: BARDZO CIEKAWY [COŚ]

P-PRIM: być arcyciekawym/bardzo ciekawym [COŚ]

ekstramocny – bardzo mocny

MOCNY [NRES] + OPERATOR GRADACJI (BARDZO)

EKSTRA-MOCNY [NRES]

P-SEC: EKSTRAMOCNY [COŚ] = P-SEC: BARDZO MOCNY [COŚ]

P-PRIM: być ekstramocnym/bardzo mocnym [COŚ]

supernowoczesny – bardzo nowoczesny

NOWOCZESNY [NHUM/NRES] + OPERATOR GRADACJI (BARDZO)

SUPER-NOWOCZESNY [NHUM/NRES]

P-SEC: SUPERNOWOCZESNY [KTOŚ/COŚ] = P-SEC: BARDZO NOWOCZESNY [KTOŚ/COŚ]

P-PRIM: być supernowoczesnym/bardzo nowoczesnym [KTOŚ/COŚ]

8.4. Parafrazowanie poprzez adiektywizację przysłówków

Wiele przysłówków w drodze derywacji zyskało także swoją przymiotnikową formę. Derywaty tego typu powstały przy użyciu formantów: *-owy* (*natychmiastowy, darmowy, cotygodniowy, wrywkowy*), *-ny* (*wewnętrzny, poprzeczny, ranny, opaczny, nadaremny, wzajemny, powolny, coroczny, coniedzielny, wielokrotny*), *-(ej)szy* (*wczorajszy, onegdajsze (śniegi), niedysiejszy*), *-ni* (*zbytni, dożywotni*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Wiele derywatów tego typu może być parafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób w większości kontekstów, co ilustrują poniższe przykłady:

NATYCHMIASTOWY: NATYCHMIAST

Możliwy **natychmiastowy** odbiór.

Odbiór możliwy **natychmiast**.

RANNE: RANO

Często chadzałem na **ranne** przechadzki.

Często chadzałem na przechadzki **rano**.

NADAREMNY: NADAREMNO

Rotzko postanowił w duchu nie robić żadnej uwagi swemu panu, gdyż wiedział, że byłby to trud **nadaremny**.

Rotzko postanowił w duchu nie robić żadnej uwagi swemu panu, gdyż wiedział, że trudziłby się **nadaremno**.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przysłówki w układach predykatowo-argumentowych zazwyczaj pełnią funkcję metapredykatów lub operatorów (np. operatora czasu). W obydwu przypadkach często można przysłówki zastąpić przymiotnikami, które mogą spełniać identyczną funkcję. Forma przymiotnikowa wymaga jednak rzeczownikowo ujętej czynności. Wspólny bazowy układ predykatowo-argumentowy zawiera przysłówek w roli metapredykatu prymarnego lub operatora i czynność wyrażoną czasownikowo.

natychmiastowy – natychmiast

OP-TEMP: NATYCHMIASTOWY > N-PRED: ODBIÓR

= OP-TEMP: NATYCHMIAST > N-PRED: ODBIÓR

OP-LOC: NATYCHMIAST > PRED: ODEBRAĆ [KTOŚ, KOGOŚ]

ranny – rano

OP-TEMP: RANNA > N-PRED: PRZECHADZKA

= OP-TEMP: RANO > N-PRED: PRZECHADZKA

OP-LOC: RANO > PRED: PRZECHADZAĆ SIĘ [KTOŚ]

nadaremny – nadaremno

P-SEC: NADAREMNY > N-PRED: TRUD

= MP-PRIM: NADAREMNO > PRED: TRUDZIĆ SIĘ

MP-PRIM: NADAREMNO > PRED: TRUDZIĆ SIĘ [KTOŚ]

8.5. Parafrazowanie poprzez adiektywizację złożenia

Wśród przymiotników będących derywatami spotkać można i takie formy, które zostały utworzone w drodze adiektywizacji jednego z wyrazów stanowiących składową część złożenia. Tą zadiektywizowaną częścią złożenia może być rzeczownik: *węgorzokształtny*, *czteromasztowy*, liczebnik: *półmilionowy*, *wielotysięczny*, czasownik: *bakteriobójczy*, *krwiożerczy*, *glebotwórczy*, *dwudzielny*, *małomówny*. Częścią złożenia często staje się także przymiotnik, który może połączyć z innym przymiotnikiem, np. *późnoromański*, *wczesnofeudalny*, *starofrancuski*, *pólotwarty*, *dwuwypukły*, *ciemnoczerwony*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Przymiotniki złożone nie są grupą derywatów, które są jednolite pod względem możliwości tworzenia akceptowalnych parafraz słowotwórczych. Wiele z nich stało się częścią języka specjalistycznego, np. *blaszkoskrzelny*, *żywo-rodny* i w szczególności te właśnie derywaty nie wydają się możliwe do naturalnie brzmiącego sparafrazowania. Również wiele przymiotników złożonych, charakterystycznych dla dyskursu potocznego, nie jest dobrym źródłem parafraz, które mogłyby znaleźć zastosowanie w codziennej komunikacji językowej (np. *dalekosiężny*), aczkolwiek można znaleźć i takie, które mogą zostać z powodzeniem sparafrazowane (*późnoromański styl*). W szczególności złożenia powstałe z dwóch przymiotników ulegają akceptowalnemu parafrazowaniu w stosunkowo wielu przypadkach, np. *okres wczesnofeudalny* – *wczesny okres feudalny*, *styl późnoromański* – *późny styl romański*. Parafrazowaniu mogą ulegać także niektóre złożenia liczebników, np. *czteromasztowy* – *z czterema masztami*, ale także i złożenia różnych innych części mowy: *dwuwypukły* – *obustronnie wypukły*, *ciemnoczerwony* – *ciemny czerwony*.

CZTEROMASZTOWY: Z CZTEREMA MASZTAMI

*Jest to jeden z największych, pływających obecnie po morzach i oceanach żaglowców – rosyjski **czteromasztowy** bark szkolny KRUZENSZTERN.*

*Jest to jeden z największych, pływających obecnie po morzach i oceanach żaglowców – rosyjski bark szkolny z **czterema masztami** KRUZENSZTERN.*

PIĘCIĄCENTYMETROWY: NA PIĘĆ CENTYMETRÓW

*Dozwolone jest umieszczenie logo lub liter na barierkach, lecz muszą one posiadać **pięciocentymetrowy** biały margines do krawędzi zewnętrznej.*

*Dozwolone jest umieszczenie logo lub liter na barierkach, lecz muszą one posiadać biały margines do krawędzi zewnętrznej **na pięć centymetrów**.*

STYL PÓŻNOROMAŃSKI: PÓŻNY STYL ROMAŃSKI

*To zespół kościelno-klasztorny Dominikanów reprezentujący **styl późno-romański** z elementami wczesnego gotyku.*

*To zespół kościelno-klasztorny Dominikanów reprezentujący **późny styl romański** z elementami wczesnego gotyku.*

OKRES WCZESNOFEUDALNY: WCZESNY OKRES FEUDALNY

*Powstanie wsi Częstochowy szacuje się na okres **wczesnofeudalny**, czyli u kresu XI wieku.*

*Powstanie wsi Częstochowy szacuje się **na wczesny okres feudalny**, czyli u kresu XI wieku.*

STAROFRANCUSKI: STARY FRANCUSKI

*Ten **starofrancuski** anonimowy utwór ma formę poetycką.*

*Ten **stary francuski** anonimowy utwór ma formę poetycką.*

*Pieśni z wypraw krzyżowych i Pieśń o Rolandzie – **starofrancuski** epos z XI wieku zabrzmi w nowym, kongenialnym polskim przekładzie Jacka Kowalskiego.*

*Pieśni z wypraw krzyżowych i Pieśń o Rolandzie – **stary francuski** epos z XI wieku zabrzmi w nowym, kongenialnym polskim przekładzie Jacka Kowalskiego*

CIEMNOCZERWONY: CIEMNY CZERWONY

*Po oddaniu tlenu kolor krwi zmienia się na **ciemnoczerwony** (taką krew nazywamy żylną).*

*Po oddaniu tlenu kolor krwi zmienia się na **ciemny czerwony** (taką krew nazywamy żylną).*

***Ciemny czerwony** kojarzony jest z żywotnością, potęgą, gniewem, przywództwem, odwagą.*

***Ciemnoczerwony** kojarzony jest z żywotnością, potęgą, gniewem, przywództwem, odwagą.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Adiektywizacja złożzeń pociąga za sobą skomplikowane przemiany w układach predykatowo-argumentowych, których schemat różni się w zależności od tego, z jakich części mowy powstało dane złożenie. Np. na przymiotnik *czteromasztowy* złożył się liczebnik o funkcji operatora ilości oraz rzeczownik *maszt* zajmujący miejsce argumentu. Parafrazowanie poprzez adiektywizację powoduje, że operator ilości zostaje inkorporowany do zadiektywizowanego rzeczownika, który przyjmuje rolę predykatu sekundarnego w układzie predykatowo-argumentowym. Obydwie formy można sprowadzić do wspólnej postaci bazowej, w której w miejscu predykatu prymarnego znaleźć się może czasow-

nik *mieć*, miejsce argumentu pierwszego może zająć dowolny obiekt, posiadający cztery maszty, operator ilości będzie mieć postać liczebnika i będzie określał znaczenie rzeczownika *maszty*, który zajmie miejsce argumentu trzeciego.

Adiektywizacji może ulec także złożenie dwóch liczebników, które pełnią funkcję operatorów ilości. Po uprzymiotnikowieniu takie złożenie nadal pełni rolę operatora ilości. Wydaje się, że jednak najczęściej źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz są takie złożenia, na które składają się dwa przymiotniki, z których jeden pełni funkcję predykatu sekundarnego, a drugi jest operatorem precyzującym jego znaczenie, np. późnoromański (OP-CZASU: późny + P-SEC: romański).

czteromasztowy – z czterema masztami

P-SEC: CZTEROMASZTOWY

= OP-ILOŚCI: CZTERY + N: MASZT

PRED: MIEĆ [COŚ, OP-ILOŚCI: CZTERY > N: MASZTY]

pięciocentymetrowy – na pięć centymetrów

OP-ILOŚCI: PIĘCIOCENTYMETROWY

= OP-ILOŚCI: PIĘĆ + OP-ILOŚCI: CENTYMETR

PRED: MIEĆ [COŚ, OP-ILOŚCI: PIĘĆ + OP-ILOŚCI: CENTYMETR]

styl późnoromański – późny styl romański

P-SEC: PÓŻNOROMAŃSKI

= OP-CZASU: PÓŻNY + P-SEC: ROMAŃSKI

OP-CZASU: PÓŻNY > P-SEC: ROMAŃSKI [STYL]

okres wczesnofeudalny – wczesny okres feudalny

P-SEC: WCZESNOFEUDALNY

= OP-CZASU: WCZESNY + P-SEC: FEUDALNY

OP-CZASU: WCZESNY > P-SEC: FEUDALNY [STYL]

starofrancuski – stary francuski

P-SEC: STAROFRANCUSKI

= OP-CZASU: STARY + P-SEC: FRANCUSKI

OP-CZASU: STARY > P-SEC: FRANCUSKI [COŚ]

ciemnoczerwony – ciemny czerwony

P-SEC: CIEMNOCZERWONY

= OP-INTENSYFIKACJI: CIEMNY + P-SEC: CZARNY

OP-INTENSYFIKACJI: CIEMNY > P-SEC: CZERWONY [COŚ]

8.6. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasowników

Wśród przymiotników odczasownikowych można wyróżnić takie, które określają sprawcę czynności (*nudny nauczyciel*), obiekt (*pieczone mięso*), środek lub narzędzie czynności (*papier ścierny, obraźliwe słowa*). Niektóre odczasownikowe przymiotniki określają rzeczowniki występujące w roli lokatywnej lub temporalnej (*okres twórczy, sala jadalna*), nazywające skutek lub przyczynę czynności (*rana szarpana*), a także wskazujące na czynność (*mowa powitalna*). Część derywatów odczasownikowych to także przymiotniki potencjalne (*łamliwe kości*), habitualne (*pamiętliwy*), kwantytatywne lub oceniające (*dokuczliwy wiatr*).

8.6.1. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasowników (gdy określany rzeczownik pełni funkcję subiekta czynności)

W języku polskim istnieje także wiele przymiotników, które powstały w wyniku procesu ich derywacji od nazw czynności. Tego rodzaju przymiotniki powstały przy pomocy formantów: *-ny* (*wędrowne ptaki, nudny nauczyciel, tkanka łączna*), *-liwy* (*troskliwa matka*), *-czy, -awczy, -niczy* (*pies gończy, środki zapobiegawcze, statek holowniczy*), *-ski, -alski* (*zwycięski wódz, zapominalski chłopiec*), *-ki* (*łepka substancja, giętka gałązka, sypki cukier [tu są obiektami]*), *-ni* (*odpowiednia sukienka*) *-iwy, -awy* (*mściwy człowiek, kulawy koń*), *-isty* (*porywisty wiatr*), *-ity* (*smakowite jedzenie*), *-ący* (*kłujący zarost, świecące kula, łzawiące oczy*), *-ony* (*zaginiony łód, zasłużony emeryt, zdziwiony chłopak*), *-any* (*wyspany*), *-ty*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Zasadniczo słowotwórcze parafrazy derywatów tego typu odznaczają się słabą komunikacyjną akceptowalnością. Zdanie **Środki zapobiegawcze** można stosować w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania nie mogłoby zostać zastąpione przez wypowiedzenie **Środki, które zapobiegają** można stosować w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Również *troskliwa matka* nie mogłaby zostać zastąpiona przez *matkę, która się troszczy* w zdaniu: *Można wspomnieć o dobrej, czulej matce, pani Stawskiej, bohaterce "Lalki" Prusa, o **troskliwej matce**, jaką była Hanka z "Chłopów" Reymonta.*

I w tej grupie istnieją jednakże pewne derywaty, których słowotwórcze parafrazy są – przynajmniej w niektórych kontekstach – komunikacyjnie akceptowalne.

WYSPANE DZIECKO: DZIECKO, KTÓRE SIĘ WYSPAŁO

Wyspane dziecko to szczęśliwe dziecko.

Dziecko, które się wyspało to szczęśliwe dziecko.

ZWYCIĘSKI WÓDZ: WÓDZ, KTÓRY ZWYCIĘŻYŁ/ZWYCIĘŻA

Zwycięski wódz miał dużą szansę (choć nie pewność), że nawet w przypadku jego konfliktu z władzami republiki, jego legiony staną po jego stronie.

Wódz, który zwyciężył miał dużą szansę (choć nie pewność), że nawet w przypadku jego konfliktu z władzami republiki, jego legiony staną po jego stronie.

Jednym z wiarygodnych powodów jest teza S. Wrony i J. Gila, że ten wielokrotnie **zwycięski wódz** wierzył w przepowiednie.

Jednym z wiarygodnych powodów jest teza S. Wrony i J. Gila, że ten **wódz, który wielokrotnie zwyciężał** wierzył w przepowiednie.

Niekiedy są to przedstawienia osób dobrze nam znanych ze źródeł historycznych, jak np. **zwycięski wódz** spod Maratonu (490r. p.n.e.) strateg Miltiades.

Niekiedy są to przedstawienia osób dobrze nam znanych ze źródeł historycznych, jak np. **wódz, który zwyciężył** pod Maratonem (490r. p.n.e.) strateg Miltiades.

UŚMIECHNIĘTE DZIECKO: DZIECKO, KTÓRE SIĘ UŚMIECHA

Kiedy jednak spojrzy się na **uśmiechnięte dziecko**, widać jak wiele cudów może się dokonać w skromnym pomieszczeniu.

Kiedy jednak spojrzy się na **dziecko, które się uśmiecha**, widać jak wiele cudów może się dokonać w skromnym pomieszczeniu.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przy tego typu parafrazowaniu przemiana w układzie predykatowo-argumentowym polega na transformacji predykatu prymarnego w predykat sekundarny, która dokonuje się poprzez adiektywizację czasownika.

wyspane dziecko – dziecko, które się wyspało

P-SEC: WYSPANE [DZIECKO] = PRED: WYSPAĆ SIĘ [DZIECKO]

PRED: WYSPAĆ SIĘ [DZIECKO]

zwycięski wódz – wódz, który zwyciężył/zwycięża

P-SEC: ZWYCIĘSKI [WÓDZ] = PRED: ZWYCIĘŻAĆ [WÓDZ]

PRED: ZWYCIĘŻAĆ [WÓDZ]

uśmiechnięte dziecko – dziecko, które się uśmiecha

P-SEC: UŚMIECHNIĘTE [DZIECKO]

= PRED: UŚMIECHAĆ SIĘ [DZIECKO]

PRED: UŚMIECHAĆ SIĘ [DZIECKO]

8.6.2. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik pełni funkcję obiektu czynności)

Niektóre przymiotniki powstały od czasowników, które oznaczają czynność dokonywaną na jakimś obiekcie. Powstałe w taki sposób przymiotniki stanowią określenia rzeczowników stanowiących obiekt czynności. Tego typu adiektywizacji posłużyły formanty: *-ny* (*uprawne pole, uchwytne różnice*); *-ony* (*pieczone mięso*), *-any* (*szanowany obywatel, zaniedbany dzieciak*); *-ty* (*najęty pracownik*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Tak jak i w większości tych przypadków, w których adiektywizacji ulega czasownik, i w tej grupie większość słowotwórczych parafraz nie można uznać za w pełni komunikacyjnie akceptowalne. Nie wydaje się, by np. w zdaniu *Antonie Van Leeuwenhoek zmarł otoczony czułą opieką córki, jako **szanowany obywatel** w roku 1723* było możliwe zastąpienie wyrażenia *szanowany obywatel* przez *obywatel, którego szanują*. Tak samo w zdaniu *Wiedziela że srebniak to zbyt dużo, ale **zaniedbany dzieciak** wyglądał na niedożywnego* parafraza *dzieciak, którego zaniedbują* nie byłaby naturalnie brzmiącym ekwiwalentem wyrażenia *zaniedbany dzieciak*. Istnieją jednakże wyjątki od tej reguły, albowiem w poniższym przykładzie *trudno uchwytne różnice* mogą zostać zastąpione przez *różnice, które trudno uchwycić*:

*W ten sposób odślania trudno **uchwytne różnice** między nauczaniem Kościoła, a złudzeniami niektórych odłamów myśli liberalnej.*

*W ten sposób odślania **różnice, które trudno uchwycić**, a które istnieją między nauczaniem Kościoła, a złudzeniami niektórych odłamów myśli liberalnej.*

8.6.3. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik nazywa narzędzie lub środek czynności)

Istnieje w języku polskim grupa przymiotników wywodzących się od nazw czynności, które wymagają narzędzi lub środków, za pomocą których mogą być wykonywane. Przymiotniki tego typu niejednokrotnie stanowią określenia narzędzi, za pomocą których są wykonywane.

Derywaty tego rodzaju powstają dzięki formantom: *-czy* (*piec ogrzewczy*); *-ny* (*papier ścierny*); *-liwy* (*obraźliwe słowa*), *-ący* (*środki łagodzące*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Zasadniczo nie można uznawać słowotwórczych parafraz derywatów tego rodzaju za komunikacyjnie akceptowalne. Parafrazy takie jak *piec, który ogrzewa*, *papier, który ściera*; *środki, które łagodzą* brzmią w nienaturalny sposób i trudno byłoby je spotkać w codziennej komunikacji językowej.

8.6.4. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik występuje w roli lokatywnej lub temporalnej)

Istnieją w języku polskim i takie przymiotniki, które wywodzą się od nazw czynności, których wykonywanie można wiązać z określonym miejscem lub okresem czasu. Derywowane od takich czasowników nazwy przymiotników stają się określeniami rzeczowników oznaczających miejsce lub czas. Tworzeniu takich derywatów służą formanty: *-czy*, *-niczy* (*dom wychowawczy*, *kanał holowniczy*); *-ki* (*grząski grunt*), *-ni* (*pokój przechodni*); *-alny* (*sala jadalna*, *pokój sypialny*); *-ący* (*miejsce siedzące*); *-czy* (*okres twórczy*, *sezon badawczy*); *-isty*, *-ysty* (*mżysty dzień*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

W znaczącej większości przypadków słowotwórcze parafrazy derywatów tego typu nie są odpowiednie do zastosowania w naturalnym dyskursie potocznym. Trudno sobie wyobrazić sytuację komunikacyjną, w której sformułowanie *grząski grunt* mogłoby z powodzeniem zostać zastąpione przez *grunt, w którym się grzęźnie*. Podobnie ma się sytuacja z wieloma innymi derywatami tego typu, aczkolwiek np. derywat *sypialny* może zastąpiony zostać przez omówienie o postaci: *w którym się sypia* w poniższym zdaniu:

Od momentu dostawienia do niej nowej sofy, po rozłożeniu znajdujących się tu teraz dwóch łóżek, nie da się po prostu ukryć, że jest to pokój, w którym się sypia.

8.6.5. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określany rzeczownik nazywa skutek lub przyczynę czynności)

Wiele czynności wywołuje w rzeczywistości istotne dla niej skutki. Gdy skutki te przyjmują postać rzeczownikową, to często określa je przymiotnik, który – w wyniku derywacji – powstał od nazwy czasownika, która oznacza czynność wywołującą skutek nazwany w określanym rzeczowniku. Powstanie tego typu derywatów umożliwiły formanty: *-ty (rana cięta)*; *-any (rana szarpana)*; *-ny (cechy dziedziczne)*; *-czy (wiersze naśladowcze)*.

Często także istnieje w języku sytuacja odwrotna – czasowniki wiążą się z przyczynami, które nazywa rzeczownik określany przez przymiotnik będący derywatem od czasownika nazywającego czynność związaną z daną przyczyną. Takie derywaty powstają przy pomocy formantów: *-ny (bakterie gnilne)*; *-ki (cierpkie jagody)*, *-ący (gazy łzawiące)*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Wiele przymiotników tej grupy nie może być sparafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób, tak będzie np. w przypadku wyrażen *rana cięta*, *rana szarpana*, *leki wykrztuśne*. Jednakże istnieje grupa derywatów tego typu, które można sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, co ilustrują poniższe przykłady:

CECHY DZIEDZICZNE: CECHY, KTÓRE SIĘ DZIEDZICZY

*Zarówno pochodzenie, jak i wychowanie mają wpływ na późniejsze losy psa i zapewne jak u ludzi są **cechy, które się dziedziczy** i cechy nabyte.*

*Zarówno pochodzenie, jak i wychowanie mają wpływ na późniejsze losy psa i zapewne jak u ludzi są **cechy dziedziczne** i cechy nabyte.*

BAKTERIE GNILNE: BAKTERIE, KTÓRE POWODUJĄ GNICIE

*Natrysk wchłania wodę, rozpuszcza także tłuszcze i zabija **bakterie gnilne**.*

*Natrysk wchłania wodę, rozpuszcza także tłuszcze i zabija **bakterie, które powodują gnicie**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasowników będzie pociągać za sobą inne przemiany w układach predykatowo-argumentowych, gdy określany rzeczownik nazywa skutek, a inne – gdy przyczynę czynności. W drugim przypadku czasownik pełniący rolę predykatu prymarnego staje się predykatem sekundarnym. Gdy natomiast określany rzeczownik wskazuje na przyczynę czynności, wówczas mechanizm parafrazy może być znacznie bardziej skomplikowany. Np. w przypadku konstrukcji *bakterie, które powodują gnicie* adiek-

tywizacji nie ulega predykat prymarny tej konstrukcji, ale predykat zagnieżdżony *gnicie*, który tutaj pełni funkcję argumentu: POWODOWAĆ [BAKTERIE, GNICIE]. Będąc argumentem, rzeczownik *gnicie* jest jednocześnie nieizomorficznym predykatem, który otwiera nowy układ predykatowo-argumentowy: GNIĆ [COŚ]

cechy dziedziczne – cechy, które się dziedziczy

P-SEC: DZIEDZICZNE [CECHY]

= PRED: DZIEDZICZYĆ [KTOŚ, CECHY]

PRED: DZIEDZICZYĆ [KTOŚ, CECHY]

bakterie gnilne – bakterie, które powodują gnicie

P-SEC: GNILNE [BAKTERIE]

= PRED: POWODOWAĆ [BAKTERIE, GNIĆ [COŚ]]

PRED: POWODOWAĆ [BAKTERIE, GNIĆ [COŚ]]

8.6.6. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy określanej rzeczownik nazywa czynność)

Niejednokrotnie jednej czynności dokonuje się poprzez wykonywanie innej, np. *mowa powitalna*, czyli *powitanie poprzez mowę*. Od nazw niektórych czynności, które dzieją się poprzez inne, tworzone są przymiotniki przy pomocy formantów: *-liwy* (*przenikliwy chłód*), *-czy* (*praca twórcza*); *-alny* (*mowa powitalna*, *blagalne spojrzenie*); *-acyjny* (*marsz protestacyjny*); *-ny* (*skoczny taniec*); *-ły* (*wytrwała praca*); *-ący* (*kulejący chód*). Tak utworzone przymiotniki stają się określeniami rzeczowników oznaczających czynności.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Większość derywatów tego rodzaju byłoby niezwykle trudno sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób. W przypadku niektórych wyrażений wydaje się to zupełnie niemożliwe, jest tak np. w przypadku wyrażenia *ruch skrętny*, co dobrze można sobie uświadomić, usiłując sparafrazować zdanie ***Ruch skrętny w trakcie ćwiczeń wpływa na uelastycznienie bioder i talii.*** Oczywiście istnieją w tej grupie przypadki, w których możliwe zdaje się słowotwórcze sparafrazowanie derywatu w taki sposób, aby całość komunikatu brzmiała akceptowalnie. Przymiotnik *powitalny* może zostać zastąpiony przez wyrażenie *na powitanie*.

MOWA POWITALNA: MOWA NA POWITANIE

Mowę powitalną wygłosił przewodniczący zarządu DATEV, prof. Dieter Kempf, który wraz z wybitnymi ekspertami wziął również udział w dyskusji panelowej.

Mowę na powitanie wygłosił przewodniczący zarządu DATEV, prof. Dieter Kempf, który wraz z wybitnymi ekspertami wziął również udział w dyskusji panelowej.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Tego rodzaju parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika niezwykle kondensuje układy predykatowo-argumentowe. Predykat *powitać* po przemianie w przymiotnik staje się predykatem sekundarnym, który otwiera już miejsce tylko dla jednego argumentu, który wywodzi się także od czasownika, ale dzięki swojej rzeczownikowej postaci nie wymaga dopełniania informacyjnego argumentami.

mowa powitalna – mowa na powitanie

P-SEC: POWITALNA [MOWA]

= P-SEC: NA POWITANIE [MOWA]

PRED: MÓWIĆ [KTOŚ, COŚ] aby PRED: POWITAĆ [KTOŚ, KOGOŚ]

8.6.7. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy powstaje przymiotnik potencjalny)

Część przymiotników, które pochodzą od czasowników, wskazuje na pewną potencjalną możliwość, która staje się właściwością rzeczownika określonego przez ten właśnie przymiotnik, np. w wyrażeniu *materiał palny* derywat *palny* jest pochodną czasownika *palić* i wskazuje na potencjalną możliwość, która jest niejako właściwością określanego rzeczownika, czyli materiału. Derywaty tego rodzaju tworzone są za pomocą formantów: *-ny* (*materiał palny*, *przenośne radio*, *wymierne korzyści*), *-liwy* (*łamliwe kości*), *-ki* (*chwytkie palce*), *-alny* (*nieosiągalny cel*), *-any* (*niezdecydowany*), *-ony* (*niezastąpiony*), *-ty* (*niepojęty*), *-ty* (*niedościgły*), *-ny* (*nieuchwytny*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Pod względem możliwości dokonywania akceptowalnych słowotwórczych parafraz ta grupa derywatów nie jest jednolita. Wiele przymiotników tego rodzaju nie może stać się źródłem komunikacyjnie użytecznych parafraz, tak będzie m.in. w przypadku derywatów *przenośne* (*radio*) czy *rozsuwany* (*stół*).

Wśród przymiotników potencjalnych istnieją i takie derywaty, które mogą być źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz:

NIEOSIĄGALNY: KTÓREGO NIE MOŻNA OSIĄGNAĆ

*Wyznacz sobie cel, który jest **nieosiągalny** ... i osiągnij go.*

*Wyznacz sobie cel, którego **nie można osiągnąć** ... i osiągnij go.*

NIEZDECYDOWANY: KTÓRY NIE MOŻE SIĘ ZDECYDOWAĆ

*Taką sytuację funduje nam ciągle **niezdecydowany** na odejście rząd tymczasowy Marka Belki.*

*Taką sytuację funduje nam ciągle rząd tymczasowy Marka Belki, **który nie może się zdecydować na odejście.***

*Trzy tygodnie do wyborów – co trzeci wyborca jeszcze **niezdecydowany.***

*Trzy tygodnie do wyborów – co trzeci wyborca jeszcze **nie może się zdecydować.***

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Jak ukazują poniższe przykłady przemian w układach predykatowo-argumentowych tego rodzaju adiektywizacja również znacząco kondensuje znaczenie konstrukcji, gdyż predykat sekundarny, który wymaga dopełnienia jednym argumentem, zastępuje rozbudowaną konstrukcję, na którą składa się operator negacji: *nie*, predykat *móc*, który otwiera miejsce dla dwóch argumentów: **MÓC** [KTOŚ, COŚ]. Miejsce argumentu drugiego wypełnia predykat *zdecydować się*, który otwiera następny układ predykatowo-argumentowy: **ZDECYDOWAĆ SIĘ** [KTOŚ, NA COŚ]. Konstrukcja bazowa ma więc postać: OP-NEG: NIE > PRED: MÓC [KTOŚ, ZDECYDOWAĆ SIĘ [COŚ]]

nieosiągalny – którego nie można osiągnąć

P-SEC: NIEOSIĄGALNY [COŚ]

= OP-NEG: NIE > PRED: MÓC [KTOŚ, OSIĄGNAĆ [COŚ]]

OP-NEG > PRED: MÓC [KTOŚ, OSIĄGNAĆ [COŚ]]

niezdecydowany – który nie może się zdecydować

P-SEC: NIEZDECYDOWANY [KTOŚ]

= OP-NEG: NIE > PRED: MÓC [KTOŚ, ZDECYDOWAĆ SIĘ [COŚ]]

OP-NEG: NIE > PRED: MÓC [KTOŚ, ZDECYDOWAĆ SIĘ [COŚ]]

8.6.8. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy powstaje przymiotnik habitualny)

Istnieje w języku polskim grupa odczasownikowych przymiotników, które nazywają posiadaną cechę, np. *zapobiegliwy*, *marudny*, *pracowity*. Derywaty tego typu tworzone są przy pomocy formantów: *-liwy* (*powściągliwy*, *zapobiegliwy*, *pamiętliwy*), *-ny* (*domyślny*, *marudny*), *-ity* (*chorowity*, *pracowity*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Część derywatów tej kategorii, np. przymiotnik *powściągliwy* nie może zostać słowotwórczo sparafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób. Istnieją jednakże i takie przymiotniki w tej grupie, których parafrazy wydają się możliwe do zaakceptowania w codziennej komunikacji, np. *chorowite dziecko* to *dziecko, które często choruje*.

CHOROWITE DZIECKO: DZIECKO, KTÓRE CZĘSTO CHORUJE

*Jeżeli kobieta **ma chorowite dziecko**, zwykle to ona, a nie ojciec ponosi zawodowe konsekwencje.*

*Jeżeli kobieta **ma dziecko, które często choruje** zwykle to ona, a nie ojciec ponosi zawodowe konsekwencje.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

chorowite dziecko – dziecko, które często choruje

P-SEC: CHOROWITE [DZIECKO]

= OP-KROTNOŚCI: CZĘSTO > PRED: CHOROWAĆ [DZIECKO]

OP-KROTNOŚCI: CZĘSTO > PRED: CHOROWAĆ [DZIECKO]

Parafrazowanie poprzez adiektywizację tego rodzaju predykatu powoduje, że funkcję niezależnego operatora krotności *często* przejmuje, służący także adiektywizacji czasownika, formant: *-ity*.

8.6.9. Parafrazowanie poprzez adiektywizację czasownika (gdy powstaje przymiotnik kwantytatywny lub oceniający)

Niektóre odczasownikowe przymiotniki stanowią operatory o charakterze *emotywno-oceniającym*, np. *dokuczliwy* (*wiatr*), *życzliwy* (*kolega*), *wytrzymały* (*piechur*). Jak pisze Krystyna Kallas, derywaty tego typu tworzone są za pomocą formantów: *-ny* (*płodna gleba*), *-ły* (*wytrzymały piechur*), *-ity* (*chorowite dziecko*, *pracowity chłopiec*), *-liwy* (*dokuczliwy wiatr*) *-ny* (*widny pokój*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Niewątpliwie znaczącą większość derywatów tego typu należy uznać za niemożliwe do słowotwórczego sparafrazowania w komunikacyjnie akceptowalny sposób, np. wyrażenia *dokuczliwy wiatr* nie można by było w komunikacji zastąpić sformułowaniem *wiatr, który dokucza*, tym bardziej trudno byłoby sparafrazować wyrażenie *plodna gleba*.

9.0. Parafrazowanie poprzez substancywizację

Jak piszą A. Awdiejew i G. Habrajska, „substancywizacja polega na zastępowaniu układów predykatowo-argumentowych lub różnego rodzaju innych typów reprezentacji przez derywowane rzeczowniki”. Istnienie dużej liczby rzeczowników, które powstały z innych części mowy jest źródłem wielu słowotwórczych parafraz, które występują w codziennej komunikacji językowej.

9.1. Parafrazowanie poprzez substancywizację czasowników

Substancywizacja czasowników jest źródłem bardzo wielu derywatów, które mogą być nazwami czynności (*upadek, bieganie*), sprawcy czynności (*sprzedawca, uzdrowiciel*), obiektu czynności (*mrożonka, zguba*), wytworu czynności (*wydzielina, wymysł*), środka czynności (*odkurzacz, skraplacz*), miejsca czynności (*prasownia, smażalnia*) czy czasu czynności (*roztopy żniwa*).

Wiele derywatów, które należą do powyższych typów, może być w komunikacyjnym użyciu zastąpiona swoimi słowotwórczymi parafrazami. Możliwość ta znacząco powiększa komunikacyjne zasoby języka polskiego.

9.1.1. Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności, procesów i stanów (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę czynności, procesu lub stanu)

Jak piszą R. Grzegorzyczkova i J. Puzynina, *podstwowymi wykładnikami czystej transpozycji są w polszczyźnie formanty -anie, -enie, -cie*. Dzięki nim mogą powstać rzeczownikowe nazwy czynności od większości czasowników. Ponadto tworzeniu tego typu derywatów służą formanty: *-acja (izolacja), -a (narada), -ka (zwózka), -anina (bieganina), -ek (upadek), -ot (grzmot), -stwo/-two (znanstwo, dowództwo), -unek (ratunek), -y/-i (łowy), -cja (redakcja) -anka (tapanka), -awka (mżawka), -ba (prośba), -iny (przeprosiny), -ki (wykopki), -nictwo (rozdawnictwo), -ota (tęsknota), -ada (defilada), -ata (aprobata), -aż (kolportaż), -encja (ingerencja), -sja (transmisja), -ycja (inwestycja), -zja (perswazja), -aństwo (pijaństwo), -eż (grabież), -ęga (włóczęga), -aczka (tułaczka), -atyka (pijatyka), -actwo (szperactwo), -twa (gonitwa), -nia (kłótnia), a także formant zerowy (*bieg, więź*).*

Ponadto, jeśli chodzi o rzeczownikowe nazwy czynności, to funkcjonuje w tych derywatach szereg morfemów synonimicznych, które są bogatym źródłem parafraz.

We wszystkich wypadkach tej słowotwórczej synonimii punktem odniesienia są szczególnie produktywne formacje zakończone na *-nie* (*-anie*, *-enie*), które są tworzone niemal od wszystkich czasowników.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Szczególnie dużą komunikacyjną akceptowalnością odznaczają się w tej grupie parafrazy, które powstają w efekcie wymiany formantów synonimicznych w rzeczownikowych nazwach zdarzeń:

ORANIE: ORKA

*Najwięcej wysiłku wymagało **oranie** pola.*

*Najwięcej wysiłku wymagała **orka** pola.*

*Podczas drugiego etapu uczestnicy zawodów na najlepszego oracza musieli dokończyć **oranie** pola.*

*Podczas drugiego etapu uczestnicy zawodów na najlepszego oracza musieli dokończyć **orkę** pola.*

Wiele polskich derywatów zakończonych na *-ka* niezależnie od aspektu motywującego go czasownika tworzy współrzędne podwójne szeregi synonimiczne z perfektywnymi i imperfektywnymi rzeczownikami zakończonymi na *-nie*.

PRZEPROWADZKA: PRZEPROWADZENIE SIĘ/PRZEPROWADZANIE SIĘ
*W lutym 2000 roku dynamiczny rozwój Uczelni wymusił **przeprowadzenie się** do nowej obszernej siedziby przy ulicy Bema 65.*

*W lutym 2000 roku dynamiczny rozwój Uczelni wymusił **przeprowadzkę** do nowej obszernej siedziby przy ulicy Bema 65.*

*Pochopne **przeprowadzanie się** na wieś nie jest wskazane.*

*Pochopna **przeprowadzka** na wieś nie jest wskazana.*

Formant *-ka* jest nacechowany potocznością lub środowiskowością – to ogranicza jego występowanie. Szersze możliwości synonimotwórcze wykazuje w polszczyźnie model NPRED + nie – NPRED + ∅ :

ZAKUPIENIE: ZAKUP

*Czy kosztem kwalifikowalnym jest **zakupienie** sprzętu używanego tylko w Polsce, czy może też być zakupiony za granicą?*

Czy kosztem kwalifikowalnym jest **zakup** sprzętu używanego tylko w Polsce, czy może też być zakupiony za granicą?

Zarząd wyraził zgodę na: **zakupienie** 30szt.

Zarząd wyraził zgodę na: **zakup** 30szt.

Jak pisze Roman Kaliszan szeregi synonimiczne od nazw czynności zakończone na *-nie*, \emptyset powstają zarówno od czasowników prefigowanych (*wypiekanie* – *wypiek*) i nieprefigowanych (*bełkotanie* – *bełkot*). W pierwszym przypadku formacje z sufiksem zerowym niemal regularnie wchodzą w układy synonimiczne jednocześnie z dwiema różnopostaciowymi formacjami zakończonymi na *-nie* (*przewóz* – *przewiezenie*, *przewóz* – *przewożenie*)

PRZEWÓZ: PRZEWIEZIENIE/PRZEWOŻENIE

Zwykle podaje choremu silne leki przeciwbólowe, tlen do oddychania i ordynuje natychmiastowe **przewiezenie** do szpitala.

Zwykle podaje choremu silne leki przeciwbólowe, tlen do oddychania i ordynuje natychmiastowy **przewóz** do szpitala.

Niezbędne jest zezwolenie na **przewożenie** przez granicę państwa określonych roślin i zwierząt.

Niezbędne jest zezwolenie na **przewóz** przez granicę państwa określonych roślin i zwierząt.

W drugim przypadku, który jest reprezentowany zdecydowanie mniejszą liczbą układów synonimicznych, najczęściej są to derywaty od czasowników akustycznych.

STUKOTANIE: STUKOT

Z oddali dochodziło **stukotanie** parowego silnika we młynie.

Z oddali dochodził **stukot** parowego silnika we młynie.

BEŁKOTANIE: BEŁKOT

W tym samym czasie dało usłyszeć się **bełkotanie** dochodzące zza krzaków.

W tym samym czasie dało usłyszeć się **bełkot** dochodzący zza krzaków.

BULGOTANIE: BULGOT

Bulgotanie, jakie emituje taka rurka, powoduje doznania porównywalne z mistycznymi.

Bulgot, jaki emituje taka rurka, powoduje doznania porównywalne z mistycznymi.

Najliczniejszy typ polskiej synonimii słowotwórczej w ogóle stanowi relacja współtematycznych rzeczowników na *-nie* i *-acja* (*-cja*, *-encja*):

PIEŁĘGNOWANIE: PIEŁĘGNACJA

Pielęgnowanie gleby polega na jej spulchnianiu za pomocą narzędzi ręcznych (motyki) lub mechanicznych (opielacze, brona talerzowa).

Pielęgnacja gleby polega na jej spulchnianiu za pomocą narzędzi ręcznych (motyki) lub mechanicznych (opielacze, brona talerzowa).

Pielęgnacja skóry chorego dziecka obowiązuje zarówno w okresie ostrego stanu zapalnego, jak i w stadium przewlekłym choroby.

Pielęgnowanie skóry chorego dziecka obowiązuje zarówno w okresie ostrego stanu zapalnego, jak i w stadium przewlekłym choroby.

IDENTYFIKOWANIE: IDENTYFIKACJA

Identyfikowanie obiektów powietrznych powinno być wsparte nowoczesną techniką.

Identyfikacja obiektów powietrznych powinna być wsparta nowoczesną techniką.

Osobno można wyróżnić parafrazowanie będące wynikiem wymiany formantów w wyrażeniach, które pochodzą od form o różnych aspektach:

OPUBLIKOWANIE: PUBLIKACJA

Przepraszam, ile będę czekać na **opublikowanie** ciekawostek?

Przepraszam, ile będę czekać na **publikację** ciekawostek?

Opublikowanie tego typu tekstu uważam za skandal.

Publikację tego typu tekstu uważam za skandal.

ZLIKWIDOWANIE: LIKWIDACJA

Wyniki głosowania pozwalają mu na **zlikwidowanie** tej placówki bez dodatkowej zgody kuratorium.

Wyniki głosowania pozwalają mu na **likwidację** tej placówki bez dodatkowej zgody kuratorium.

Przedmiotem zamówienia jest **likwidacja** składowisk odpadów niebezpiecznych zawierających rtęć, (miejsca nielegalnego składowania stłuczki szklanej).
Przedmiotem zamówienia jest **zlikwidowanie** składowisk odpadów niebezpiecznych zawierających rtęć, (miejsca nielegalnego składowania stłuczki szklanej).

ZAINSTALOWANIE: INSTALACJA

*Dodatkowo aplikacja pozwala na **zainstalowanie** uaktualnień do niektórych programów.*

*Dodatkowo aplikacja pozwala na **instalację** uaktualnień do niektórych programów.*

*Firma Microsoft zaleca **zainstalowanie** aktualizacji pakietu Office XP za pośrednictwem witryny Office Update.*

*Firma Microsoft zaleca **instalację** aktualizacji pakietu Office XP za pośrednictwem witryny Office Update.*

*Jej **instalacja** i wdrożenie w firmie jest przy tym bardzo proste.*

*Jej **zainstalowanie** i wdrożenie w firmie jest przy tym bardzo proste.*

USTABILIZOWANIE: STABILIZACJA

*Wdrożenie w SIMPLE SA SIMPLE-SYSTEM V umożliwiło spółce **ustabilizowanie** poziomu organizacji oraz wzrost efektywności podstawowego systemu informacyjnego.*

*Wdrożenie w SIMPLE SA SIMPLE-SYSTEM V umożliwiło spółce **stabilizację** poziomu organizacji oraz wzrost efektywności podstawowego systemu informacyjnego.*

WYELIMINOWANIE: ELIMINACJA

*Turnieje juniorów stają się ostatnią szansą na wychwycenie i **wyeliminowanie** błędów.*

*Turnieje juniorów stają się ostatnią szansą na wychwycenie i **eliminację** błędów.*

*Celem tej reguły nie jest **eliminacja**, lecz raczej minimalizacja ryzyka wynikającego z reorganizacji.*

*Celem tej reguły nie jest **wyeliminowanie**, lecz raczej minimalizacja ryzyka wynikającego z reorganizacji.*

Duże możliwości parafrazowania daje również możliwość wzajemnej wymiany formantów *-nie* i *-stwo* (*-two*, *-ctwo*, *-nictwo*, *-arstwo*):

UCZESTNICZENIE: UCZESTNICTWO

*Obok przedmiotów obowiązkowych młodzież może rozwijać swoje uzdolnienia poprzez **uczestniczenie** w zajęciach pozalekcyjnych.*

*Obok przedmiotów obowiązkowych młodzież może rozwijać swoje uzdolnienia poprzez **uczestnictwo** w zajęciach pozalekcyjnych.*

*Możliwe jest **uczestniczenie** tylko w części szkolenia obejmującej urządzenie, którymi serwisant jest zainteresowany.*

Możliwe jest **uczestnictwo** tylko w części szkolenia obejmującej urządzenie, którymi serwisant jest zainteresowany.

Bardziej ograniczone możliwości parafrazowania daje współoddziaływanie typów *-anie* i *-nina*, albowiem formant *-anina* wnosi z reguły dodatkowe znaczenie emotywno-oceniające.

Nie jest więc możliwe swobodne wymienianie formacji: *bieganie* – *bieganina*, albowiem *bieganie* nie jest nacechowane aksjologicznie. Zdanie: *Tak, tak, **bieganie** nadal jest sportem niewymagającym prawie żadnych inwestycji w sprzęt* nie może być zastąpione przez wypowiedź: *Tak, tak, **bieganina** nadal jest sportem niewymagającym prawie żadnych inwestycji w sprzęt*.

Natomiast model parafrazowania sprawdzi się w przypadku rzeczownika *paplanie*, który jest wyraźnie nacechowany pejoratywnie.

PAPLANIE: PAPLANINA

*Pani Burmistrz jest beznadziejna, to **paplanie**, że wszystko jest ok., to jest kpina !!*

*Pani Burmistrz jest beznadziejna, ta **paplanina**, że wszystko jest ok., to jest kpina !!*

Źródłem komunikacyjne akceptowalnych parafraz jest także możliwość wzajemnej wymiany formantów *-nie* i *-unek*, *-anie* i *-aż*, *-enie* i *-aż*, *-enie* i *-iny/yny*:

PRZEŁADOWYWANIE: PRZEŁADUNEK

*Na tym nabrzeżu odbywa się m.in. **przeładunek** jęczmienia.*

*Na tym nabrzeżu odbywa się m.in. **przeładowywanie** jęczmienia.*

DEMONTOWANIE: DEMONTAŻ

*Zastosowanie specjalnych ćwierćobrotowych śrub pozwala na łatwe **demontowanie** standardowego zestawu soczewek.*

*Zastosowanie specjalnych ćwierćobrotowych śrub pozwala na łatwy **demontaż** standardowego zestawu soczewek.*

***Demontaż** ze spakowaniem do worka jest znacznie krótszy i zabiera od 5 do 10 minut.*

***Demontowanie** ze spakowaniem do worka jest znacznie krótsze i zabiera od 5 do 10 minut.*

SŁUŻENIE: SŁUŻBA

***Służenie** Bogu w ludziach jest największym szczęściem.*

***Służba** Bogu w ludziach jest największym szczęściem.*

NARODZENIE SIĘ: NARODZINY

Narodzenie się dziecka jest wielkim wydarzeniem w każdej rodzinie.

Narodziny dziecka są wielkim wydarzeniem w każdej rodzinie.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Parafrazowanie poprzez wzajemną wymianę formantów synonimicznych nie pociąga za sobą głębszych przemian w układach predykatowo-argumentowych.

oranie – orka

NPRED- + -NIE (ORANIE) = NPRED- + -KA (ORKA)

NPRED: ORANIE ← PPRIM: ORAĆ [ROLNIK, ZIEMIA]

NPRED: ORKA ← PPRIM: ORAĆ [ROLNIK, ZIEMIA]

przeprowadzenie się/przeprowadzanie się – przeprowadzka

NPRED- + -NIE (PRZEPROWADZENIE SIĘ\PRZEPROWADZANIE SIĘ)
= NPRED- + -KA (PRZEPROWADZKA)

NPRED: PRZEPROWADZKA ← PPRIM: PRZEPROWADZAĆ SIĘ

[KTOŚ, GDZIEŚ]/ PPRIM: PRZEPROWADZIĆ SIĘ [KTOŚ, GDZIEŚ]

NPRED: PRZEPROWADZANIE SIĘ ← PPRIM: PRZEPROWADZAĆ SIĘ
[KTOŚ, GDZIEŚ]

NPRED: PRZEPROWADZENIE SIĘ ← PPRIM: PRZEPROWADZIĆ SIĘ
[KTOŚ, GDZIEŚ]

zakupienie – zakup

NPRED + NIE (ZAKUPIENIE) = NPRED + ∅ (ZAKUP)

NPRED: ZAKUPIENIE ← PPRIM: ZAKUPIĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: ZAKUP ← PPRIM: ZAKUPIĆ [KTOŚ, COŚ]

przewiezienie/przewożenie – przewóz

NPRED + NIE (PRZEWIEZIENIE/PRZEWOŻENIE) = NPRED+∅ (PRZEWÓZ)

NPRED: PRZEWÓZ ← PPRIM: PRZEWOZIĆ [KTOŚ, COŚ]

\PPRIM: PRZEWIEŻĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: PRZEWOŻENIE ← PPRIM: PRZEWOZIĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: PRZEWIEZIENIE ← PPRIM: PRZEWIEŻĆ [KTOŚ, COŚ]

stukotanie – stukot

NPRED + NIE (STUKOTANIE) = NPRED + ∅ (STUKOT)

NPRED: STUKOTANIE ← PPRIM: STUKAĆ [KTOŚ]

NPRED: STUKOT ← PPRIM: STUKAĆ [KTOŚ]

bełkotanie – bełkot

NPRED + NIE (BEŁKOTANIE) = NPRED + ∅ (BEŁKOT)

NPRED: BEŁKOTANIE ← PPRIM: BEŁKOTAĆ [KTOŚ]

NPRED: BEŁKOT ← PPRIM: BEŁKOTAĆ [KTOŚ]

bulgotanie – bulgot

NPRED + NIE (BULGOTANIE) = NPRED + ∅ (BULGOT)

NPRED: BULGOTANIE ← PPRIM: BULGOTAĆ [COŚ]

NPRED: BULGOT ← PPRIM: BULGOTAĆ [COŚ]

pielęgnowanie – pielęgnacja

NPRED + NIE (PIEŁĘGNOWANIE) = NPRED + ACJA (PIEŁĘGNACJA)

NPRED: PIEŁĘGNOWANIE ← PPRIM: PIEŁĘGNOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: PIEŁĘGNACJA ← PPRIM: PIEŁĘGNOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

identyfikowanie – identyfikacja

NPRED + NIE (IDENTYFIKOWANIE) = NPRED + ACJA (IDENTYFIKACJA)

NPRED: IDENTYFIKOWANIE ← PPRIM: IDENTYFIKOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: IDENTYFIKACJA ← PPRIM: IDENTYFIKOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

opublikowanie – publikacja

NPRED + NIE (OPUBLIKOWANIE) = NPRED + ACJA (PUBLIKACJA)

NPRED: OPUBLIKOWANIE ← PPRIM: PUBLIKOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: PUBLIKACJA ← PPRIM: PUBLIKOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

zlikwidowanie – likwidacja

NPRED + NIE (ZLIKWIDOWANIE) = NPRED + ACJA (LIKWIDACJA)

NPRED: ZLIKWIDOWANIE ← PPRIM: LIKWIDOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: LIKWIDACJA ← PPRIM: LIKWIDOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

zainstalowanie – instalacja

NPRED + NIE (ZAINSTALOWANIE) = NPRED + ACJA (INSTALACJA)

NPRED: ZAINSTALOWANIE ← PPRIM: INSTALOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: INSTALACJA ← PPRIM: INSTALOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

ustabilizowanie – stabilizacja

NPRED + NIE (USTABILIZOWANIE) = NPRED + ACJA (STABILIZACJA)

NPRED: USTABILIZOWANIE ← PPRIM: STABILIZOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: STABILIZACJA ← PPRIM: STABILIZOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

wyeliminowanie – eliminacja

NPRED + NIE (WYELIMINOWANIE) = NPRED + ACJA (ELIMINACJA)

NPRED: WYELIMINOWANIE ← PPRIM: ELIMINOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: ELIMINACJA ← PPRIM: ELIMINOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

uczestniczenie – uczestnictwo

NPRED + NIE (UCZESTNICZENIE) = NPRED + CTWO (UCZESTNICTWO)

NPRED: UCZESTNICZENIE ← PPRIM: UCZESTNICZYĆ [KTOŚ, (w) CZYMŚ]

NPRED: UCZESTNICTWO ← PPRIM: UCZESTNICZYĆ [KTOŚ, (w) CZYMŚ]

paplanie – paplanina

NPRED + NIE (PAPALANIE) = NPRED + NINA (PAPLANINA)

NPRED: PAPLANIE ← PPRIM: PAPLAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: PAPLANINA ← PPRIM: PAPLAĆ [KTOŚ, COŚ]

przeładowywanie – przeładunek

NPRED + NIE (PRZEŁADOWYWANIE) = NPRED + UNEK (PRZEŁADUNEK)

NPRED: PRZEŁADOWYWANIE ← PPRIM: PRZEŁADOWYWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: PRZEŁADUNEK ← PPRIM: PRZEŁADOWYWAĆ [KTOŚ, COŚ]

demontowanie – demontaż

NPRED + ANIE (DEMONTOWANIE) = NPRED + AŻ (DEMONTAŻ)

NPRED: DEMONTOWANIE ← PPRIM: DEMONTOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

NPRED: DEMONTAŻ ← PPRIM: DEMONTOWAĆ [KTOŚ, COŚ]

służenie – służba

NPRED + ENIE (SŁUŻENIE) = NPRED + BA (SŁUŻBA)

NPRED: SŁUŻENIE ← PPRIM: SŁUŻYĆ [KTOŚ, KOMUŚ]

NPRED: SŁUŻBA ← PPRIM: SŁUŻYĆ [KTOŚ, KOMUŚ]

narodzenie się – narodziny

NPRED + ENIE (NARODZENIE) = NPRED + INY/YNY (NARODZINY)

NPRED: NARODZENIE ← PPRIM: NARODZIĆ [KTOŚ]

NPRED: NARODZINY ← PPRIM: NARODZIĆ [KTOŚ]

9.1.2. Parafrazowanie poprzez substantywizację nazw czynności, procesów i stanów (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę osobową)

W języku polskim bardzo wiele nazw osobowych (szczególnie nazw zawodów) zostało utworzonych od czasownikowo wyrażonych czynności, procesów lub stanów. W tego typu derywacji istotną rolę odgrywają formanty: *-acz* (*gracz, włamywacz*), *-ca* (*znawca, kierowca, mówca, sprzedawca, odkrywca*), *-iciel* (*pocieszyciel, poręczyciel, uzdrowiciel, założyciel*), *-ator* (*administrator, wizyta-*

tor, adorator, organizator, komentator), -arz (malarz, murarz, pielęgniarz, pisarz, szklarz), -nik (kierownik, pracownik, ratownik, rysownik, wyznacznik, wskaźnik), -ak (świstak, pijak, pływak, śpiewak, żebrak), -ec (goniec, kupiec, strzelec, wędrowiec, ryjec, kolec, szybowiec), -aczka (sprzątaczką, praczką), derywaty z formantami paradygmatycznymi (reżyser, pielgrzym, pilot, obsługa, ochrona, sługa), -er (hipnotyzer, kontroler, monter, trener, eksporter, importer, selekcjoner), -ant (dyskutant, debitant, emigrant, imigrant), -ent (konkurent, producent, recenzent, referent, oponent, recenzent).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Większość słowotwórczych parafraz derywatów tego typu jest beużyteczna w zwykłej komunikacji językowej. *Włamywacz* to w słowotwórczej parafrazie *ten, kto się włamuje*, ale przy użyciu tego wyrażenia nie można sparafrazować np. zdania **Policja złapała włamywacza, który ukradł z jednej z komórek wiertarkę i inne przedmioty na kwotę około 200 zł.** Nie można również za pomocą czasownika *żebrac* sparafrazować zdania **Zdrowy żebrak jest szczęśliwszy niż chory król** ani zdania **Przez 5 lat byłem emigrantem w USA** nie da się sparafrazować za pomocą czasownika *emigrować* w taki sposób, by zdanie brzmiało w sposób naturalny.

W niektórych przypadkach istnieje jednak możliwość sparafrazowania nazw wykonawców czynności przy pomocy czasowników, od których one powstały. Dzieje się tak w przypadku, w którym rzeczownikowy derywat jest częścią wyrażenia predykatywnego, np. *Kolumb był odkrywcą Ameryki* może zostać zastąpione przez zdanie *Kolumb odkrył Amerykę*. Można podać również wiele innych przykładów tego typu, np.:

ORGANIZOWAĆ: BYĆ ORGANIZATOREM

Poznań **organizatorem** Wioślarskich Mistrzostw Świata w 2009 roku.

Poznań **organizuje** Wioślarskie Mistrzostwa Świata w 2009 roku.

EKSPORTOWAĆ: BYĆ EKSPORTEREM

Przecież jeszcze niedawno Polska była **eksporterem** energii, a nie martwiła się o dywersyfikację dostaw!!!

Przecież jeszcze niedawno Polska **eksportowała** energię, a nie martwiła się o dywersyfikację dostaw!!!

RECENZOWAĆ: BYĆ RECENZENTEM

Po mianowaniu na stanowisko profesora **recenzował** dwie prace doktorskie.

Po mianowaniu na stanowisko profesora **był recenzentem** dwóch prac doktorskich.

Źródłem komunikacyjnie akceptowalnych słowotwórczych parafraz w tej grupie derywatów jest również istnienie formantów synonimicznych:

CIEMIĘŻYCIEL: CIEMIĘŻCA

*Gdyby nas sprzedano tylko jako niewolników i niewolnice, milczałabym, chociaż nie wynagrodzi nigdy **ciemieżyciel** szkody królowi.*

*Gdyby nas sprzedano tylko jako niewolników i niewolnice, milczałabym, chociaż nie wynagrodzi nigdy **ciemieżca** szkody królowi.*

*Ale już na przykład wschodni **ciemieżca** kłamliwie się wypierał dokonanej podstępnie 55 lat temu zbrodni na wielotysięcznej rzeszy oficerów polskich.*

*Ale już na przykład wschodni **ciemieżyciel** kłamliwie się wypierał dokonanej podstępnie 55 lat temu zbrodni na wielotysięcznej rzeszy oficerów polskich.*

WYBAWICIEL: WYBAWCA

*Tyś wspomógł mój i **wybauca**: nie zwlekaj, o Panie!*

*Tyś wspomógł mój i **wybauiciel**: nie zwlekaj, o Panie!*

WĘDROWNIK: WĘDROWIEC

*Prawdziwy **wędrownik** wie, że nawet najdłuższą, najtrudniejszą wędrowkę zaczyna się od postawienia pierwszego kroku.*

*Prawdziwy **wędrowiec** wie, że nawet najdłuższą, najtrudniejszą wędrowkę zaczyna się od postawienia pierwszego kroku.*

Liczącą się grupą synonimii rzeczownikowej są także nazwy zawodów:

WIERTACZ: WIERTNIK

*Przy pomocy tych urządzeń obsługiwanych przez dwóch robotników, **wiertacz** spuszczały był na dno studni.*

*Przy pomocy tych urządzeń obsługiwanych przez dwóch robotników, **wiertnik** spuszczały był na dno studni.*

SPAWACZ: SPAWALNIK

*Poszukuję pracy jako **spawalnik***

*Poszukuję pracy jako **spawacz***

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W przypadku gdy parafrazowanie słowotwórcze wiąże się z wymianą formantów synonimicznych nie pociąga to za sobą znaczących przemian w układach predykatowo-argumentowych. Natomiast gdy parafrazowanie tej

grupy derywatów polega na zmianie sposobu predykcji (*być recenzentem – recenzować, być eksporterem – eksportować, być organizatorem – organizować, być uzdrowicielem – uzdrawiać*), to wówczas pociąga to za sobą także zmianę przypadku gramatycznego argumentu drugiego.

być recenzentem – recenzować

PPRIM: BYĆ RECENZENTEM [NHUM, NRES (gen.)]

= PPRIM: RECENZOWAĆ [NHUM, NRES (acc.)]

być eksporterem – eksportować

PPRIM: BYĆ EKSPORTEREM [NHUM, NRES (gen.)]

= PPRIM: EKSPORTOWAĆ [NHUM, NRES (acc.)]

być organizatorem – organizować

PPRIM: BYĆ ORGANIZATOREM [NHUM, NRES (gen.)] = PPRIM: OR-

GANIZOWAĆ [NHUM, NRES (acc.)]

być uzdrowicielem – uzdrawiać

PPRIM: BYĆ UZDROWICIELEM [NHUM, NRES (gen.)]

= PPRIM: UZDRAWIAĆ [NHUM, NRES (acc.)]

Przemiany w zakresie synonimów słowotwórczych

ciemieżyciel – ciemieżca

NHUM + **ICIEL/YCIEL** (CIEMIEŻYCIEL) = NHUM + **CA** (CIEMIEŻCA)

CIEMIEŻYC [CIEMIEŻYCIEL, KOGOŚ] ⇔ CIEMIEŻYC [CIEMIEŻCA, KOGOŚ]

wybawiciel – wybawca

NHUM + **ICIEL/YCIEL** (WYBAWICIEL) = NHUM+**CA** (WYBAWCA)

WYBAWIAĆ[WYBAWICIEL, KOGOŚ] ⇔ WYBAWIAĆ [WYBAWCA, KOGOŚ]

wędrownik wędrowiec

NHUM + **NIK** (WĘDROWNIK) = NHUM + **EC** (WĘDROWIEC)

WĘDROWAĆ [WĘDROWNIK] ⇔ WĘDROWAĆ [WĘDROWIEC]

wiertacz – wiertnik

NHUM-ZAW + **ACZ** (WIERTACZ) = NHUM-ZAW + **NIK** (WIERTNIK)

WIERCIEĆ [WIERTACZ, OTWÓR] ⇔ WIERCIEĆ [WIERTNIK, OTWÓR]

spawacz – spawalnik

NHUM-ZAW + **ACZ** (SPAWACZ) = NHUM-ZAW + **ALNIK** (SPAVALNIK)

SPAWAĆ [SPAWA**ACZ**, METAL] ⇔ SPAWAĆ [SPAWA**ALNIK**, METAL]

9.1.3. Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę obiektu czynności)

Często w procesie substancywizacji czasownikowo wyrażonych nazw czynności powstają nazwy obiektów tychże czynności. Dzięki formantom *-anie*, *-enie*, *-cie* powstały derywaty *marzenie*, *zamierzenie* itp. Za pomocą morfemów *-ka*, *-anka*, *-onka*, *-ajka* utworzono formy takie jak *mrożonka*, *układanka*, *wychowanka*, *zalewajka*. Derywaty tej grupy są tworzone także za pomocą formantów takich jak *-aniec*, *-eniec* (*posłaniec*, *skazaniec*, *zesłaniec*), *-nik* (*chodnik*) *-ek*, *-anek* (*dodatek*, *zarobek*), *-iwo* (*paliwo*). W przypadku rzeczowników takich jak *dzierżawa*, *zguba*, *zasiew*, *zbiór* środkiem derywacji stały się zmiany paradygmatów.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Znacząca większość derywatów tej grupy na tyle utraciła bezpośredni semantyczny związek ze swą podstawą słowotwórczą, że komunikacyjnie akceptowalna słowotwórcza parafraza wydaje się w tym przypadku zupełnie niemożliwa, np. *paliwo* nie może w zwykłej komunikacji językowej zostać zastąpione przez słowotwórczą parafrazę o postaci *to, co się pali*, podobnie będzie m.in. z derywatami *chodnik*, *zalewajka* itp. Istnieje jednak pewna ilość derywatów tej grupy, które można, przynajmniej w niektórych kontekstach, sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, np. derywat *marzenie* w zdaniu: *Moim marzeniem jest wyjechać za ocean* może zostać zastąpiony przez wyrażenie *marzę o tym, aby* i wypowiedź przyjmie wtedy postać: **Marzę o tym, aby wyjechać za ocean**. Inne przykłady można przytoczyć np. dla derywatu *zamierzenie*:

ZAMIERZENIE: TO, CO ZAMIERZYŁ

*Jeżeli wpaja im się nauki ludzkie zamiast Słowa Bożego, to nie będą wierzyć w Boga ani w **Jego zamierzenie**.*

*Jeżeli wpaja im się nauki ludzkie zamiast Słowa Bożego, to nie będą wierzyć w Boga ani w **to, co zamierzył**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Ten typ parafrazowania pociąga za sobą głębokie zmiany w strukturze komunikatu. Rzeczownik *zamierzenie* pełni w układzie predykatowo-argumentowym funkcje argumentu, zatem gdy zostanie przywrócony do formy czasow-

nika, od której się wywodzi, nie może w prosty sposób zostać przez niego zastąpiony. Komunikacyjnie akceptowalna parafraza słowotwórcza może w tym przypadku polegać na zastąpieniu konkretnego odczasownikowego rzeczownika (np. *zamierzenie*) zaimkiem *to*, którego znaczenie musi zostać jednak wprowadzone poprzez zdanie podrzędne z wyrażonym czasownikiem od którego wywodzi się derywat zastąpiony przez *to*.

NPRED: ZAMIERZENIE = PRED: ZAMIERZYĆ [KTOŚ, COŚ]

PRED: WIERZYĆ [KTOŚ, ZAMIERZENIE]

= PRED: WIERZYĆ [KTOŚ, (w) TO, CO PRED: ZAMIERZYĆ [KTOŚ, COŚ]

9.1.4. Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności i procesów (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę wytworu czynności lub procesu)

Oczywisty jest fakt, że bardzo wiele nazw wytworów czynności ma swe źródło w nazwach czynności, których to wytwory są nazywane przez rzeczowniki tej grupy. Do tego typu derywatów należą wyrazy takie jak *wydzielina*, *wydalina*, *wymysł* czy *skrót*, a typowe dla tej grupy formanty to *-ina*, *-iny*, *-ki*, ale często derywaty tego rodzaju tworzy się również poprzez zmianę paradygmatu.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Rzeczowniki nazywające wytwory czynności, zazwyczaj nie dają się parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób przy użyciu czasowników, od których powstały. Nie ulega wątpliwości, że w codziennej komunikacji językowej derywat *spaliny* najprawdopodobniej nigdy nie zostanie zastąpiony przez wyrażenie np. *to, co powstaje, gdy spala się paliwo*.

9.1.5. Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę narzędzia czynności)

Czasownikowe nazwy czynności bardzo często stają się również źródłami nazw narzędzi. Tak jest w przypadku derywatów takich jak *przecinarka*, *przycinacz*, *nawilżacz*, *odkurzacz*, *rozpylacz*, *opiekacz*, *skraplacz*, *wieszak*, *trzepak*, *leżak*, *zderzak*, *grzejnik*, *rzutnik*, *nadajnik*, *włącznik*, *zbiornik*, *gaśnica*. Szczególnie predysponowane do pełnienia roli formantów tworzących derywaty tego typu są morfemy: *-arka*, *-acz*, *-ak*, *-nik*, *-nica*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Słowotwórcze parafrazy odczasownikowych nazw narzędzi są zasadniczo komunikacyjnie nieakceptowalne, albowiem nie brzmią naturalnie wyrażenia

urządzenie, którym się grzeje czy *urządzenie, którym się odkurza*. W tej grupie derywatów można zaobserwować stopniowalność komunikacyjnej nieakceptowalności słowotwórczych parafraz, bo wydaje się, że parafrazy wyrazów takich jak *rzutnik* czy *zderzak* będą jeszcze bardziej nieakceptowalne niż te wymienione wyżej.

9.1.6. Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę miejsca czynności)

Od nazw czynności powstają również nazwy miejsc, w których dane czynności się wykonuje. Za pomocą formantów *-nia*, *-alnia*, *-arnia* zostały utworzone nazwy takich miejsc jak *pracownia*, *sterowania*, *rozlewnia*, *prasownia*, *przymierzalnia*, *smażalnia*, *sypialnia*, *zjeżdżalnia*, *poczekalnia*; format *-isko* posłużył utworzeniu takich rzeczowników jak *schronisko* czy *lądowisko*, natomiast formanty *-nica*, *-nik* pozwoliły utworzyć nazwy takie jak: *mównica*, *strzelnica*, *karmnik* itp.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty tego typu można słowotwórczo parafrazować za pomocą wyrażenia: *...miejsce, w którym...*, jednakże mówienie *miejsce, w którym się przymierza* zamiast *przymierzalnia* czy *miejsce, w którym się smaży* zamiast *smażalnia* nie brzmiałoby w sposób naturalny, dlatego słowotwórcze parafrazy derywatów tego typu należy uznać za komunikacyjnie nieakceptowalne.

9.1.7. Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw czynności (gdy otrzymany rzeczownik stanowi nazwę czasu/okresu czynności)

Niewielka część rzeczowników odczasownikowych nazywa okresy czasu, w których miejsce ma dana czynność; należą do nich derywaty takie jak: *roztopy*, *żniwa*, *okupacja*, *święto*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Słowotwórcze parafrazy tego typu należy uznać za komunikacyjnie nieakceptowalne, gdyż trudno byłoby uznać, że naturalnie brzmiącą parafrazą zdania *Rozpoczęły się żniwa* byłoby wypowiedzenie: *Rozpoczął się czas, w którym się żnie*.

9.2. Parafrazowanie poprzez substancywizację przymiotników

Wśród derywatów, które powstały wskutek substancywizacji przymiotników można wyróżnić rzeczowniki nazywające cechy abstrakcyjne (*powab*, *spryt*),

nosicieli cech (*obludnik, niezdara*), a także zjawiska charakteryzujące się obecnością jakiejś cechy (*żółtaczką, sinica*).

9.2.1. Parafrazowanie poprzez substancywizację nazw cech abstrakcyjnych

W języku polskim istnieje dość liczna grupa odprzymiotnikowych derywatów, które nazywają cechy abstrakcyjne. Derywaty te są zazwyczaj tworzone dzięki formantom *-ość, -stwo*, a także poprzez zmianę paradygmatu. Przykładami rzeczowników tego typu mogą być m.in. derywaty: *łamliwość, ograniczoność, niechlujstwo, brąz, beż, błękit, luz, luksus, powab, spryt, przepych, purpura, potęga, pycha, nuda, swoboda, tandeta* itp.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Jeśli chodzi o tę grupę derywatów, to jest ona dość niejednolita w zakresie komunikacyjnej akceptowalności słowotwórczych parafraz. Bardzo dobrze i wg jednolitego modelu parafrazują się rzeczownikowe nazwy kolorów, np. zdanie *Pótkę malujemy brązem* może być z powodzeniem zastąpione przez komunikat *Pótkę malujemy kolorem brązowym*, natomiast parafrazą wypowiedzenia *W czerni jej nie do twarzy* może być zdanie *W kolorze czarnym jej nie do twarzy*. Nie wszystkie jednak derywaty tej grupy mogą być parafrazowane wg tak prostego modelu. Np. w zdaniu *Łamliwość kości jest różnie nasiloną w zależności od postaci choroby* rzeczownik *łamliwość* byłby niezwykle trudny do sparafrazowania w komunikacyjnie akceptowalny sposób. Jeśli jednak derywat występuje w miejscu jednego z dalszych argumentów i ma postać biernika, nieco łatwiej jest go parafrazować, np. zdanie *Bauman wskazuje na ograniczoność świata konsumpcji* można zastąpić przez wypowiedź *Bauman wskazuje na to, że świat konsumpcji jest ograniczony*.

Bauman wskazuje na ograniczoność świata konsumpcji.

Bauman wskazuje na to, że świat konsumpcji jest ograniczony.

Potem bardzo długo znosiła twoje niechlujstwo, wstając po nocach i trzęsąc się ze strachu nad każdą gorączką.

Potem bardzo długo znosiła to, że jesteś niechlujny, wstając po nocach i trzęsąc się ze strachu nad każdą gorączką.

Możliwości komunikacyjnie akceptowalnego słowotwórczego parafrazowania tego typu derywatów pogłębia istnienie formantów synonimicznych:

INFANTYLNOŚĆ: INFANTYLIZM

Dlatego widząc brak organizacji i poczucia odpowiedzialności kolegów, jest oburzony i stara się uświadomić im ich infantylność.

*Dlatego widząc brak organizacji i poczucia odpowiedzialności kolegów, jest oburzony i stara się uświadomić im ich **infantyizm**.*

***Infantyizm** współczesnych ludzi Zachodu różni się znacznie od infantyli-
zmu rozpowszechnionego wcześniej.*

***Infantylność** współczesnych ludzi Zachodu różni się znacznie od infantyli-
zmu rozpowszechnionego wcześniej.*

AUTENTYCZNOŚĆ: AUTENTYZM

***Autentyczność** sprawdzanego banknotu sygnalizowana jest zapaleniem
się diody odpowiedniej dla nominału oraz sygnałem dźwiękowym.*

***Autentyzm** sprawdzanego banknotu sygnalizowana jest zapaleniem się
diody odpowiedniej dla nominału oraz sygnałem dźwiękowym.*

*Duchowni powinni **autentyzm** i moc wiary okazywać przez głębokie życie
duchowe.*

*Duchowni powinni **autentyczność** i moc wiary okazywać przez głębokie
życie duchowe.*

BEZKRYTYCZNOŚĆ: BEZKRYTYCYZM

*Cechuje go bezwzględność, **bezkrytyczność**, a przede wszystkim obłuda.*

*Cechuje go bezwzględność, **bezkrytycyzm**, a przede wszystkim obłuda.*

*Naśladownictwo i **bezkrytycyzm** to złe cechy, tak jak zresztą zadufanie
w sobie.*

*Naśladownictwo i **bezkrytyczność** to złe cechy, tak jak zresztą zadufanie
w sobie.*

DOGMATYCZNOŚĆ: DOGMATYZM

*Zdaniem badaczy przyczyną tego konfliktu było "nadmierne zinstytucjona-
lizowanie myśli kościelnej" i daleko idąca **dogmatyczność**.*

*Zdaniem badaczy przyczyną tego konfliktu było "nadmierne zinstytucjona-
lizowanie myśli kościelnej" i daleko idący **dogmatyzm**.*

*Widać więc, że osoby, które cechuje **dogmatyzm**, czyli naukowa nierze-
telność, zasługują na miano zbrodniarzy.*

*Widać więc, że osoby, które cechuje **dogmatyczność**, czyli naukowa nie-
rzetelność, zasługują na miano zbrodniarzy.*

DYNAMICZNOŚĆ: DYNAMIZM

*W sensie bardziej ogólnym agresywność wskazuje na **dynamizm** naszej
osobowości.*

*W sensie bardziej ogólnym agresywność wskazuje na **dynamiczność** na-
szej osobowości.*

Podobna **dynamiczność** kompozycji i dramatyzm nastroju cechuje pejzaże z 1638–40 (Krajobraz z miłosiernym Samarytaninem 1638). Podobny **dynamizm** kompozycji i dramatyzm nastroju cechuje pejzaże z 1638–40 (Krajobraz z miłosiernym Samarytaninem 1638).

Dynamizm obrazu oznacza to, że obraz jest uchwyceniem chwili, ale w innym sensie niż było to później w impresjonizmie.

Dynamiczność obrazu oznacza to, że obraz jest uchwyceniem chwili, ale w innym sensie niż było to później w impresjonizmie.

ELITARNOŚĆ: ELITARYZM

Zgadzam się Tobą, że zdecydowanie spadła **elitarność** nurtu, jakim jest black metal.

Zgadzam się Tobą, że zdecydowanie spadł **elitaryzm** nurtu, jakim jest black metal.

Jesteśmy wydawnictwem elitarnym, ale ten **elitaryzm** wynika przede wszystkim z literatury, jaką proponujemy naszym czytelnikom.

Jesteśmy wydawnictwem elitarnym, ale ta **elitarność** wynika przede wszystkim z literatury, jaką proponujemy naszym czytelnikom.

FLEGMATYCZNOŚĆ: FLEGMATYZM

Jego cechuje wręcz angielska **flegmatyczność**.

Jego cechuje wręcz angielska **flegmatyzm**.

Kryje się za tym plebejska **flegmatyczność**, obojętność wobec obcych Szwejkowi spraw i jego niczym niezmacony spokój.

Kryje się za tym plebejski **flegmatyzm**, obojętność wobec obcych Szwejkowi spraw i jego niczym niezmacony spokój.

HEROICZNOŚĆ: HEROIZM

Przez nawiązania do historii starożytnej (Rzymianin, Leonidas) podkreślona została dodatkowo **heroiczność** wydarzeń z poleskiego lasu.

Przez nawiązania do historii starożytnej (Rzymianin, Leonidas) podkreślony został dodatkowo **heroizm** wydarzeń z poleskiego lasu.

Połączenie znajdujących się w gablotach mundurów powstańczych, uzbrojenia, zarówno zdobycznego, jak również wyprodukowanego w kraju czy otrzymanego drogą zrzutów pozwala wczuć się i zrozumieć **heroiczność** postaw Polaków.

Połączenie znajdujących się w gablotach mundurów powstańczych, uzbrojenia, zarówno zdobycznego, jak również wyprodukowanego w kraju czy otrzymanego drogą zrzutów pozwala wczuć się i zrozumieć **heroizm** postaw Polaków.

PATETYCZNOŚĆ: PATETYZM

*Wściekłość ustępuje miejsce subtelnym melodiom, a teatralna **patetyczność** niespodziewanie przeistacza się w szaleńczy pościg.*

*Wściekłość ustępuje miejsce subtelnym melodiom, a teatralny **patetyzm** niespodziewanie przeistacza się w szaleńczy pościg.*

*Nie da się zaprzeczyć, że ciężkość i uroczysty **patetyzm** filmu robią wrażenie.*

*Nie da się zaprzeczyć, że ciężkość i uroczysty **patetyczność** filmu robią wrażenie.*

SZARZYŻNA: SZAROŚĆ (model: NABSTR + OŚĆ + NABSTR + IZNA/YZNA)

*W moim przypadku to zła pogoda psuje humor - zmusza do refleksji nad **szarzyżną** życia codziennego.*

*W moim przypadku to zła pogoda psuje humor - zmusza do refleksji nad **szarością** życia codziennego.*

BIAŁOŚĆ: BIEL

*Czy widział pan kiedy bielszą **białość** od króliczej sierści?*

*Czy widział pan kiedy bielszą **biel** od króliczej sierści?*

NIEDBAŁOŚĆ: NIEDBALSTWO

***Niedbalstwo** lekarzy doprowadziło do śmierci dziecka.*

***Niedbałość** lekarzy doprowadziła do śmierci dziecka.*

*Jeżeli do wypadku doszło z winy umyślnej pracownika, to po co mu jeszcze przypisywać rażące **niedbalstwo**??*

*Jeżeli do wypadku doszło z winy umyślnej pracownika, to po co mu jeszcze przypisywać rażącą **niedbałość**??*

*Lenistwu towarzyszy zazwyczaj **niedbałość**, a **niedbałość** jest w największej części spowodowana bezmyślnością.*

*Lenistwu towarzyszy zazwyczaj **niedbalstwo**, a **niedbalstwo** jest w największej części spowodowana bezmyślnością.*

*Wśród błędów projektowych na pierwsze miejsce wybija się **niedbałość** wynikająca z pośpiechu – twierdzi prof. Runkiewicz.*

*Wśród błędów projektowych na pierwsze miejsce wybija się **niedbalstwo** wynikająca z pośpiechu – twierdzi prof. Runkiewicz.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumenowych

Tego rodzaju parafrazowanie polega na prostej wymianie formantów synonimicznych i nie powoduje głębszych przemian w układach predykatowo-argumentowych.

infantylność – infantyizm

NABSTR+OŚĆ (INFANTYLNOŚĆ) = NABSTR+IZM (INFANTYLIZM)

NABSTR: INFANTYLNOŚĆ←PSEC: INFANTYLNÝ [KTOŚ]

NABSTR: INFANTYLIZM←PSEC: INFANTYLNÝ [KTOŚ]

autentyczność – autentyzm

NABSTR+OŚĆ (AUTENTYCZNOŚĆ) = NABSTR+YZM (AUTENTYZM)

NABSTR: AUTENTYCZNOŚĆ←PSEC: AUTENTYCZNY [KTOŚ/COŚ]

NABSTR: AUTENTYZM←PSEC: AUTENTYCZNY [KTOŚ/COŚ]

bezkrytyczność – bezkrytycyzm

NABSTR+OŚĆ (BEZKRYTYCZNOŚĆ) = NABSTR+YZM (BEZKRYTYCYZM)

NABSTR: BEZKRYTYCZNOŚĆ←PSEC: BEZKRYTYCZNY [KTOŚ]

NABSTR: BEZKRYTYCYZM←PSEC: BEZKRYTYCZNY [KTOŚ]

dogmatyczność – dogmatyzm

NABSTR+OŚĆ (DOGMATYCZNOŚĆ) = NABSTR+YZM (DOGMATYZM)

NABSTR: DOGMATYCZNOŚĆ←PSEC: DOGMATYCZNY [COŚ]

NABSTR: DOGMATYZM←PSEC: DOGMATYCZNY [COŚ]

dynamiczność – dynamizm

NABSTR+OŚĆ (DYNAMICZNOŚĆ) = NABSTR+YZM (DYNAMIZM)

NABSTR: DYNAMICZNOŚĆ←PSEC: DYNAMICZNY [COŚ]

NABSTR: DYNAMIZM←PSEC: DYNAMICZNY [COŚ]

elitarność – elitaryzm

NABSTR+OŚĆ (ELITARNOŚĆ) = NABSTR+YZM (ELITARYZM)

NABSTR: ELITARNOŚĆ←PSEC: ELITARNÝ [COŚ]

NABSTR: ELITARYZM←PSEC: ELITARNÝ [COŚ]

flegmatyczność – flegmatyzm

NABSTR+OŚĆ (FLEGMATYCZNOŚĆ) = NABSTR+YZM (FLEGMATYZM)

NABSTR: FLEGMATYCZNOŚĆ←PSEC: FLEGMATYCZNY [KTOŚ]

NABSTR: FLEGMATYZM←PSEC: FLEGMATYCZNY [KTOŚ]

heroiczność – heroizm

NABSTR+OŚĆ (HEROICZNOŚĆ) = NABSTR+YZM (HEROIZM)

NABSTR: HEROICZNOŚĆ←PSEC: HEROICZNY [KTOŚ/COŚ]

NABSTR: HEROIZM←PSEC: HEROICZNY [KTOŚ/COŚ]

patetyczność – patetyzm

NABSTR+OŚĆ (PATETYCZNOŚĆ) = NABSTR+YZM (PATETYZM)

NABSTR: PATETYCZNOŚĆ←PSEC: PATETYCZNY [COŚ]

NABSTR: PATETYZM←PSEC: PATETYCZNY [COŚ]

szarzyzna – szarość

NABSTR+OŚĆ (SZAROŚĆ) = NABSTR+YZNA (SZARYZNA)

NABSTR: SZAROŚĆ←PSEC: SZARY [COŚ]

NABSTR: SZARYZNA←PSEC: SZARY [COŚ]

białość – biel

NABSTR+OŚĆ (BIAŁOŚĆ) = NABSTR+Ø (BIEL)

NABSTR: BIAŁOŚĆ←PSEC: BIAŁY [COŚ]

NABSTR: BIEL←PSEC: BIAŁY [COŚ]

niedbałość: niedbalstwo

NABSTR+OŚĆ (NIEDBAŁOŚĆ) = NABSTR+STWO (NIEDBALSTWO)

NABSTR: NIEDBAŁOŚĆ← PSEC: NIEDBAŁY [KTOŚ]

NABSTR: NIEDBALSTWO← PSEC: NIEDBAŁY [KTOŚ]

9.2.2. Parafrazowanie poprzez substantywizację nazw cech (gdy otrzymany rzeczownik nazywa nosiciela cechy)

Od wielu przymiotników w języku polskim powstały nazwy nosicieli cech, np. *starzec*, *obłudnik*, *niezdara* itp. Tego typu derywacji służy bardzo szeroki repertuar formantów: *-ka*, *-ec* (*wyścigówka*, *starzec*), *-ak*, *-ik* (*szttywniak*, *rozpustnik*), *-izna* (*zielenizna*, *starzyzna*), *-ica* (*samotnica*, *niewdzięcznica*, *obłudnica*), *-ik* (*niewdzięcznik*), *-ek* (*burek*, *tysek*, *siwek*, *głupek*), *-uch*, *-iś/a* (*delikatniś*), *-och* (*tłuszcioch*), *-acha* (*przeciętniacha*), *-al* (*brzydal*), *-as* (*golas*), *-ko* (*ziółko*), *-a m.łż* (*niezdara*, *ohyda*), *-ina* (*cieśnina*), *-eń* (*złocień*), a także zmiana paradygmatu.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Część derywatów tej grupy można słowotwórczo parafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób, albowiem *wyścigówka* to samochód *wyścigowy*, *starzec* to *człowiek stary*. Jednakże większość derywatów oznaczających nosicieli cech nie jest tak jednoznacznie prosta w słowotwórczym parafrazowaniu.

Istnieje bowiem poważna wątpliwość, czy zdanie *Colin po prostu jest **brzydalem** i boi się porażki* mogłoby być zastąpione przez *Colin po prostu jest **brzydki** i boi się porażki* oraz czy wypowiedzenie *Wiedziałam że jesteś **OBŁUDNICĄ!*** to jest to samo co *Wiedziałam że jesteś **OBŁUDNA!***

WYŚCIGÓWKA: SAMOCHÓD WYŚCIGOWY

*Kiedy później pomykałem **wyścigówką** wzdłuż owego Hudsonu, zapomniałem o wszystkim.*

*Kiedy później pomykałem **samochodem wyścigowym** wzdłuż owego Hudsonu, zapomniałem o wszystkim.*

STARZEC: STARY CZŁOWIEK

***Starzec** pragnął jak najwięcej dowiedzieć się o Polsce, usłyszeć słowa kochanego, ojczystego i tak długo niesłyszanego języka.*

***Stary człowiek** pragnął jak najwięcej dowiedzieć się o Polsce, usłyszeć słowa kochanego, ojczystego i tak długo niesłyszanego języka.*

SZTYWNIAK: SZTYWNY CZŁOWIEK

***Sztywniak** z ciebie musi być, skoro się nie wygłupiasz.*

***Sztywny człowiek** z ciebie musi być, skoro się nie wygłupiasz.*

CHIŃSZCZYŻNA: CHIŃSKIE JEDZENIE

*Kto zamawiał **chińszczyznę**?*

*Kto zamawiał **chińskie jedzenie**?*

NIEWDZIĘCZNIK: [CZŁOWIEK] NIEWDZIĘCZNY

*Sprawia on, że czuję, jakim byłem **niewdzięcznikiem** w stosunku do Ciebie za całą dobroć i kłopoty, jakie ze mną miałaś, gdy byłem dzieckiem.*

*Sprawia on, że czuję, jaki byłem **niewdzięczny** w stosunku do Ciebie za całą dobroć i kłopoty, jakie ze mną miałaś, gdy byłem dzieckiem.*

DELKATNIŚ: [CZŁOWIEK] DELIKATNY

*Można powiedzieć, że różnica zachowań płynie stąd, że ja jestem **delikatnisiem**, a oni nie.*

*Można powiedzieć, że różnica zachowań płynie stąd, że ja jestem **delikatny**, a oni nie.*

PRZECIĘTNIACHA: [CZŁOWIEK] PRZECIĘTNY

*Wiedział, że jest **przeciętniachą** i że w życiu niczego szczególnego nie osiągnie. Popijał codziennie piwko, zamykał się w swoim świątku i czuł się szczęśliwy.*

*Wiedział, że jest **przeciętny** i że w życiu niczego szczególnego nie osiągnie. Popijał codziennie piwko, zamykał się w swoim świątku i czuł się szczęśliwy.*

BRZYDAL: [CZŁOWIEK] BRZYDKI

*Colin po prostu jest **brzydalem** i boi się porażki.*

*Colin po prostu jest **brzydki** i boi się porażki.*

NIEZDARA: [CZŁOWIEK] NIEZDARNY

*Jak będziesz o sobie mówić, że jesteś **niezdarą**, to nią się w końcu stಾನiesz.*

*Jak będziesz o sobie mówić, że jesteś **niezdarny**, to taki się w końcu stಾನiesz.*

Możliwości słowotwórczego parafrazowania tego typu derywatów znacząco poszerza istnienie formantów synonimicznych. Przy tym typie słowotwórczego parafrazowania niezwykle istotną rolę pełni synonimia stanowiąca wynik współoddziaływania sufiksacji i substancywizacji.

MALEC: MAŁY

***Mały** spojrzął ze zrozumieniem (chyba udawanym) na mamusię.*

***Malec** spojrzął ze zrozumieniem (chyba udawanym) na mamusię.*

*Przed każdym wyjściem z domu na te zajęcia **malec** płakał, krzyczał, złościł się. Ale tym razem nic nie wywalczył. Musiał się uczyć! ...*

*Przed każdym wyjściem z domu na te zajęcia **mały** płakał, krzyczał, złościł się. Ale tym razem nic nie wywalczył. Musiał się uczyć! ...*

ŚLEPIEC: ŚLEPY

*Nióśł **ślepy** kulawego, dobrze im się działo.*

*Nióśł **ślepiec** kulawego, dobrze im się działo.*

***Ślepiec** usiadł pod murami świątyni.*

***Ślepy** usiadł pod murami świątyni.*

BRODACZ: BRODATY

***Brodacz** lekko się uśmiechnął.*

***Brodaty** lekko się uśmiechnął.*

GARBUS: GARBATY

***Garbus** uśmiechał się dość rzadko, ale to akurat nikogo nie dziwiło.*

***Garbaty** uśmiechał się dość rzadko, ale to akurat nikogo nie dziwiło.*

CHUDZIELEC: CHUDZINA

***Chudzielec** z krzywymi nogami. A nie żadna laseczka, ot co!*

***Chudzina** z krzywymi nogami. A nie żadna laseczka, ot co!*

*Taka z ciebie **chudzina**, takie nic z obłoków, że mi będziesz dobranym towarzyszem skoków.*

*Taki z ciebie **chudzielec**, takie nic z obłoków, że mi będziesz dobranym towarzyszem skoków.*

W takie dwu- i wielocłonowe relacje synonimiczne najczęściej wchodzi nazwy wartościujące lub w jakiś sposób charakteryzujące osoby na podstawie ich cech fizycznych lub psychicznych. Zdecydowanie słabiej reprezentowana jest synonimia atrybutywów osobowych opartych na innych typach cech:

BOGACZ: BOGATY

*No, prawie jak w bajce, bo w bajce biedny jest dobry, a **bogaty** zły, a potem biedak zdobywa bogactwo, a **bogaty** idzie na żebrzy.*

*No, prawie jak w bajce, bo w bajce biedny jest dobry, a **bogacz** zły, a potem biedak zdobywa bogactwo, a **bogacz** idzie na żebrzy.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumenowych

Parafrazowanie derywatów tej grupy polega na wymianie formantów synonimicznych (*brodacz-brodaty*) albo wiąże się z możliwością wzajemnego zastępowania w komunikacie derywatu odprzymiotnikowego z konstrukcją składającą się z predykatu sekundarnego i argumentu.

wyścigówka – samochód wyścigowy

N: WYŚCIGÓWKA = PSEC: WYŚCIGOWY [SAMOCHÓD]

starzec – stary człowiek

N: STARZEC = PSEC: STARY [CZŁOWIEK]

sztyniak – sztywny człowiek

N: SZTYWNIAK = PSEC: SZTYWNY [CZŁOWIEK]

chińszczyzna – chińskie jedzenie

N: CHIŃSZCZYŻNA = PSEC: CHIŃSKIE [JEDZENIE]

niewdzięcznik – [człowiek] niewdzięczny

N: NIEWDZIĘCZNIK = PSEC: NIEWDZIĘCZNY [CZŁOWIEK]

delikatniś – [człowiek] delikatny

N: DELIKATNIŚ = PSEC: DELIKATNY [CZŁOWIEK]

przeciętniacha – [człowiek] przeciętny

N: PRZECIĘTNIACHA = PSEC: PRZECIĘTNY [CZŁOWIEK]

brzydali: [człowiek] brzydki

N: BRZYDAL = PSEC: BRZYDKI [CZŁOWIEK]

niezdara: [człowiek] niezdarny

N: NIEZDARA = PSEC: NIEZDARNY [CZŁOWIEK]

malec – mały

MAŁY [MALEC] ⇔ MAŁY [MAŁY]

mał-EC → PSEC: MAŁY [KTOŚ]

mał-Y → PSEC: MAŁY [KTOŚ]

ślepiec – ślepy

ŚLEPY [ŚLEPIEC] ⇔ ŚLEPY [ŚLEPY]

ślepi-EC → PSEC: ŚLEPY [KTOŚ]

ślepi-Y → PSEC: ŚLEPY [KTOŚ]

starzec – stary

STARY [STARZEC] ⇔ STARY [STARY]

starz-EC → PSEC: STARY [KTOŚ]

stary-Y → PSEC: STARY [KTOŚ]

chudzielec – chudzina

CHUDY [CHUDZIELEC] ⇔ CHUDA [CHUDZINA]

chudzi-ELEC → PSEC: CHUDY [KTOŚ]

chudz-INA → PSEC: CHUDY [KTOŚ]

brodacz – brodaty

MIEĆ [BRODACZ, BRODA] ⇔ MIEĆ [BRODATY, BRODA]

garbus – garbaty

MIEĆ [GARBUS, GARB] ⇔ MIEĆ [GARBATY, GARB]

9.2.3. Parafrazowanie poprzez substantywizację nazw cech (gdy otrzymany rzeczownik nazywa zjawisko charakteryzujące się obecnością cechy)

Nazwy niektórych chorób, dolegliwości fizycznych w języku polskim powstały od przymiotnikowych nazw cech, które należą do objawów danych chorób, np. *żółtaczką*, *sinicą*, *krzywicą*.

B. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty takie jak *żółtaczką*, *sinicą* czy *krzywicą* nie są podatne na komunikacyjnie akceptowalne słowotwórcze parafrazowanie, gdyż słowotwórcza parafraza wyrazu np. *żółtaczką*, która mogłaby mieć postać wyrażenia *choroba charakteryzująca się występowaniem żółtego koloru skóry* nie mogłaby w spo-

sób naturalny zaistnieć np. w zdaniu *Papież Zachariasz w liście do Bonifacego, arcybiskupa Moguncji, stwierdza, że chorzy na żółtaczkę powinni być izolowani, ponieważ jest to choroba zakaźna.*

9.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów do rzeczownika

W języku polskim bardzo wiele rzeczowników zostało utworzonych od innych rzeczowników, dzięki morfemom pełniącym funkcję operatorów i modyfikującym znaczenie podstawy słowotwórczej w różny sposób, np. zgrubienia i zdrobnienia powstają przy pomocy operatorów augmentatywności i deminutywności, takich jak np. *-uszko (jabłuszko)*. Operatory agentyzacji umożliwiają natomiast tworzenie nazw osób od nazw rzeczy, regionów itp. Poniższe podrozdziały ukazują wielość operatorów, które pozwalają z jednych rzeczowników tworzyć inne.

9.3.1. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora żeńskości lub męskości do rzeczownika

Większość żeńskich nazw zawodowych (*chemiczka*), gatunkowych (*lwica*) czy narodowych (*Amerykanka*) zostało w języku polskim derywowana od nazw męskich. Tego typu derywacji służą zazwyczaj operatory w postaci formantów: *-ka (trenerka)*, *-i(y)ni (członkini)*, *-ica (lwica)*, *-a (kuma)*. Rzadkiej derywacji nazw żeńskich od męskich służy formant *-or (gwiazdor)* lub końcówka zerowa (*kur*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Słowotwórcze parafrazy derywatów należących do tej grupy są w znaczącej większości przypadków bezużyteczne w codziennej komunikacji językowej. Nikt nie użyje wyrażenia *malarz, który jest kobietą* zamiast słowa *malarka*. Również określenia takie jak *samiec kaczk* zamiast *kaczor* pojawiają się komunikacji bardzo rzadko, zbyt rzadko, by stać się regułą komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania.

9.3.2. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów deminutywności i augmentatywności do rzeczownika

Kolejną cechą systemu języka polskiego jest istnienie operatorów deminutywności, których zadaniem jest wprowadzanie dodatkowej informacji o małej wielkości desygnatu, na który wskazuje podstawa słowotwórcza derywatu. Szczególnie predysponowane do pełnienia funkcji operatorów deminutywności są formanty: *-ek, -ik (nożyk, fartuszek)*; *-ka (wanienka)*; *-ko (wiaderko)*; *-uszek (dzbanuszek)*; *-iszek (braciszek)*; *-uszko (jabłuszko)*; *-uszka (kaczuszka)*; *-i(y)czka*

(*siostrzyczka*). Większość z wymienionych formantów może także pełnić funkcję interakcyjnych operatorów emotywnych, które sygnalizują pozytywne emocje nadawcy. Ta polifunkcjonalność operatorów może sprawiać kłopot w przypadku automatycznego parafrazowania tekstów. Czasem można to jednoznacznie rozstrzygnąć – niektóre przedmioty nie mogą być małe (*słoneczko*), niektóre nie powinny budzić emocji (*wiaderko*).

Nieco podobnie ma się sprawa z operatorami augmentatywności, których zadaniem jest informowanie o wykraczającej ponad przeciętność dużej wielkości desygnatu, a które często informują także o pejoratywnym stosunku nadawcy komunikatu do desygnatu, który obdarza tego rodzaju operatorem. Charakterystyczne dla augmentatywności formanty to: *-sko*, *-isko* (*kocisko*, *ptaszysko*), *-ydló* (*ptaszzydło*), *-al* (*nochal*), *-uch* (*paluch*), alternacje ujemne (*ogór*, *szpila*, *grucha*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

O ile słowotwórcze parafrazy derywatów tego typu brzmią w sposób o wiele bardziej naturalny niż parafrazy derywatów omówionych w rozdziale 9.3.1., o tyle nie w każdym przypadku nadają się do zastosowania w komunikacyjnym użyciu. Istnieje jednak pewna ilość derywatów, w szczególności tych z operatorami deminutywności, które w większości kontekstów mogą być zastąpione parafrazą słowotwórczą. Bardziej kłopotliwe jest stworzenie akceptowalnej parafrazy derywatu z operatorem augmentatywności niż deminutywności. Być może jest tak po części z powodu, iż niemal zawsze morfemy charakterystyczne dla językowych zgrubień łączą w sobie jednocześnie funkcję operatorów emotywnych, które służą w tym przypadku wyrażaniu negatywnych emocji. Dążenie do eufemizacji w języku, a także opór przed nadmiernym nagromadzeniem określeń może powodować, że trudno by było w komunikacyjnym użyciu spotkać zdanie *Czarny wielki wstrętny kot warknął gniewnie* zamiast komunikatu *Czarne **kocisko** warknęło gniewnie*.

NOŻYK: MAŁY NÓŻ

*Brelok do kluczy z **nożykiem** i otwieraczem.*

*Brelok do kluczy z **małym nożem** i otwieraczem.*

DZBANEK: DZBANUSZEK

*Tego niedzielnego popołudnia zaciągnąłem się co prawda tylko sześć razy (poza tym piłem herbatę o smaku owoców leśnych, podaną w **dzbanuszku**).*

*Tego niedzielnego popołudnia zaciągnąłem się co prawda tylko sześć razy (poza tym piłem herbatę o smaku owoców leśnych, podaną w **małym dzbanku**).*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W tego typu parafrazowaniu przemiana w układzie predykatowo-argumentowym polega na możliwości wzajemnej wymiany formalnie niezależnego operatora deminutywności lub augmentatywności z wyspecjalizowanym w pełni takiej funkcji formantem, który zostaje przyłączony do rzeczownika.

nożyk – mały nóż

N: NOŻYK = PSEC: MAŁY[NÓŻ]

dzbanuszek – mały dzbanek

N: DZBANUSZEK = PSEC: MAŁY[DZBANEK]

9.3.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora emotywnego do rzeczownika

W języku polskim funkcjonuje bardzo duża grupa operatorów emotywnych o postaci morfemów słowotwórczych. Wyrażaniu negatywnych emocji i ocen służą w języku polskim formanty: *-isko* (*psisko*), *-sztyl* (*babsztyl*), *-yga* (*dziadyga*), *-al* (*synal*), *-us* (*zdzierus*), *-ica* (*pannica*), *-ina* (*sukienczyna*), *-idło* czy też formanty alternacyjne, z którymi mamy do czynienia np. w derywacie *dyr*. W wyrażaniu pozytywnych ocen i emocji przydatny jest szeroki wachlarz słowotwórczych morfemów, wśród których najczęściej spotkać można formanty: *-ek*, *-ka*, *-ko*, *-eczek*, *-eczka*, *-eczko* (*łóżeczko*), *-ś*, *-sia*, *-sio* (*brzuś*, *brzusio*, *rąsia*), *-iś* (*koniś*), *-uś*, *-usia*, *-usia* (*synuś*, *babusia*, *wnusio*), *-cia*, *-cio* (*babcia*, *wujcio*), *-unia*, *-unio* (*rączunia*, *mężunio*), *-uchna* (*buziuchna*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Komunikacyjnie akceptowalne słowotwórcze parafrazowanie derywatów tego typu nastęrcza trudności. Trudności te wywołuje m.in. komunikacyjna polifunkcyjność morfemów, która powoduje, że niejednokrotnie trudno jest jednoznacznie określić i nazwać tę emocję, którą ma wyrażać dany operator, a w przypadkach gdy nawet emocja jest prosta do nazwania, to jej tak eksplcytne wyrażenie może wywołać efekt nienaturalności komunikatu. Jeśli formant *-eczko* będzie w derywacie *łóżeczko* operatorem emotywnym, to trudno jest rozstrzygnąć, jaką nazwą emocji można go zastąpić, by była ona adekwatna i by parafraza brzmiała naturalnie. Może istnieć wątpliwość, czy zdanie *Idę do łóżeczka* mogłoby zostać zastąpione przez wyrażenie *Idę do kochanego łóżka*.

9.3.4. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora młodości

Za pomocą derywatów *-ę*, *-ątko* i *-ak* derywowane są w języku polskim nazwy istot młodych od nazw osobników dorosłych, np. *Cyganiątko*, *kocię*, *kurczak*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty tego rodzaju zazwyczaj mogą zostać sparafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób przy pomocy przymiotnika *mały*, co ilustrują poniższe przykłady:

CYGANIĄTKO: MAŁY CYGAN

***Cyganiątko** siadało nieraz obok świętego męża i słuchało z rozgorzałymi oczyma, w których zapalały się płomyki, jak opowiadał o ziemi, którą kochał.*

***Mały Cygan** siadał nieraz obok świętego męża i słuchał z rozgorzałymi oczyma, w których zapalały się płomyki, jak opowiadał o ziemi, którą kochał.*

KOCIEŃ: MAŁY KOT

*Chcesz mieć zdrowe, zadbane **kocię**? Weź kotka od weterynarzy!:) Obecnie mamy do oddania trzy ok. 3-miesięczne śliczne kociaki.*

*Chcesz mieć zdrowego, zadbanego **małego kota**? Weź kotka od weterynarzy!:) Obecnie mamy do oddania trzy ok. 3-miesięczne śliczne kociaki.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Także i w tym przypadku możliwość słowotwórczego parafrazowania opiera się na funkcjonalnej synonimiczności wyspecjalizowanych do pełnienia określonych funkcji formantów typu *-ątko* i odpowiednich przymiotników, które pełnią funkcję predykatów sekundarnych w układach predykatowo-argumentowych.

Cyganiątko – mały Cygan

N: CYGANIĄTKO = PSEC: MAŁY [CYGAN]

kocię – mały kot

N: KOCIEŃ = PSEC: MAŁY [KOT]

9.3.5. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora nadrzędności lub podrzędności

Istnieje grupa wyspecjalizowanych operatorów ideacyjnych, których zadaniem jest wskazywanie na relację nadrzędności lub podrzędności. Operatory nadrzędności przyjmują zazwyczaj postać prefiksów: *nad-* (*nadinspektor*) czy *arcy-* (*arcybiskup*), natomiast relacja podrzędności jest często sygnalizowana poprzez operator podrzędności *pod-*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty takie jak *nadinspektor* czy *arcybiskup* zdają się być niemożliwe do komunikacyjnie akceptowalnego słowotwórczego sparafrazowania.

9.3.6. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora przekroczenia normy lub małości normy

Niektóre prefiksy w języku polskim pełnią funkcję operatorów ideacyjnych, których rolą jest wskazywanie na przekroczenie jakiejś normy lub jej niedosięgnięcie. W tej roli szczególnie wyspecjalizowały się prefiksy: *hiper-* (*hiperinflacja*), *nad-* (*nadciśnienie*, *nadczynność*), *pod-* (*podciśnienie*, *podziarno*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Pod względem możliwości tworzenia komunikacyjnie akceptowalnych słowotwórczych parafraz grupa derywatów tego typu nie jest zupełnie jednolita. Rzeczowniki takie jak *nadczynność* czy *nadkomplet* nie wydają się możliwe do komunikacyjnie akceptowalnego sparafrazowania przy użyciu morfemów słowotwórczych. Natomiast niektóre derywaty, np. *hiperinflacja* czy *nadciśnienie* zdają się być możliwe do akceptowalnego sparafrazowania, co ilustrują poniższe przykłady:

HIPERINFLACJA: ZBYT DUŻA INFLACJA

Hiperinflacja ma katastrofalne skutki dla gospodarki.

Zbyt duża inflacja ma katastrofalne skutki dla gospodarki.

Drugi raz *hiperinflacja* pojawiła się w końcu lat 80-tych.

Drugi raz **zbyt duża inflacja** pojawiła się w końcu lat 80-tych.

NADCIŚNIENIE: ZBYT DUŻE CIŚNIENIE

Prawidłowa dieta to jeden z najważniejszych czynników, które mogą ochronić człowieka przed rozwojem **nadciśnienia** tętniczego.

*Prawidłowa dieta to jeden z najważniejszych czynników, które mogą ochronić człowieka przed rozwojem **zbyt dużego ciśnienia** tętniczego.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Operatory przekroczenia i małości normy mogą przybierać formę samodzielnych leksemów lub związanych z podstawą słowotwórczą morfemów. Parafrazowanie polega w tym przypadku na wzajemnej wymianie tych różnych postaci operatorów:

nadciśnienie – zbyt duże ciśnienie

OPERATOR (NAD-) > CIŚNIENIE

= OPERATOR (ZBYT) > OPERATOR (DUŻE) > CIŚNIENIE

hiperinflacja – zbyt duża inflacja

OPERATOR (HIPER-) > INFLACJA

= OPERATOR (ZBYT) > OPERATOR (DUŻA) > INFLACJA

9.3.7. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora przeciwieństwa, przeciwstawienia

Prefiks *nie-* czyni z derywatów wyrazy o znaczeniu przeciwnym wobec znaczenia rzeczownika, od którego powstał, np. *nieprzyjaciel*, *nieład*. Natomiast prefiksy takie jak *kontr-* (*kontrargument*, *kontrpropozycja*), *przeciw-* (*przeciwnatarcie*) czy *anty-* (*antyrakietą*) można nazwać ideacyjnymi operatorami przeciwstawienia, gdyż derywaty, które współtworzą, nazywają desygnaty istniejące niejako opozycja, negatywna reakcja na coś, np. *kontrargument* jest reakcją na uprzedni argument, natomiast *przeciwnatarcie* istnieje jako reakcja na wcześniejsze natarcie.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Słowotwórcze parafrazy derywatów tego typu mają w przeważającej większości przypadków postać dość rozbudowaną, którą trudno by było spotkać w naturalnym użyciu, zatem należy uznać je za komunikacyjnie nieakceptowalne, np. *kontrargument* to *argument*, który powstał jako reakcja na czyjś *argument*. Niektóre derywaty zdają się być w ogóle niemożliwe do sensownego słowotwórczego sparafrazowania, np. *nieprzyjaciel* to *wróg*, a nie tylko *ktoś*, *któ nie jest przyjacielem*, *nieład* to *bałagan*, a nie jedynie *brak ładu* itp.

9.3.8. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora powtórności, wczesności zjawiska

Pewne prefiksy, np. *przed-*, *pre-* czy *pra-* mają za zadanie sygnalizowanie, iż związany z nimi derywat nazywa zjawisko, które na linii czasu wystąpiło wcześniej niż desygnat, na który wskazuje podstawa słowotwórcza. Istnieje też operator ideacyjny o postaci prefiksu *re-*, który ma za zadanie informować o wtórności jakiegoś zjawiska, np. *reedycja*, *reinkarnacja*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Niektóre derywaty tego rodzaju mogą zostać słowotwórczo sparafrazowane w taki sposób, że parafrazy te będą pojawić się w naturalnej komunikacji językowej.

REEDYCJA: POWTÓRNA EDYCJA

*Ta właśnie **reedycja** stała się podstawą druku przedstawionego niżej tekstu.*

*Ta właśnie **powtórna edycja** stała się podstawą druku przedstawionego niżej tekstu.*

*Łatwiejsza staje się **reedycja** publikacji – jej składu i łamania można dokonać (jeśli taka potrzeba istnieje) przy użyciu zupełnie innego programu (nawet niekoniecznie istniejącego dzisiaj) niż był stosowany przy wersji pierwotnej.*

*Łatwiejsza staje się **powtórna edycja** publikacji – jej składu i łamania można dokonać (jeśli taka potrzeba istnieje) przy użyciu zupełnie innego programu (nawet niekoniecznie istniejącego dzisiaj) niż był stosowany przy wersji pierwotnej.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przemiana w układzie predykatowo-argumentowym przy parafrazowaniu tego rodzaju opiera się na funkcjonalnej synonimiczności operatora o postaci wyrazu (*powtórny*) i przedrostka *re-*, który również może pełnić funkcję operatora powtórności.

reedycja – powtórna edycja

OPERATOR (RE-) > EDYCJA = OPERATOR (POWTÓRNA) > EDYCJA

9.3.9. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy obiektu, rezultatu, narzędzia, materiału czy miejsca)

Bardzo wiele nazw zawodowych zostało utworzonych od nazw obiektów czynności, z którymi wiążą się poszczególne zawody. Tworzeniu tego typu derywatów służy bardzo szeroka gama formantów, do których przede wszystkim należy zaliczyć morfemy: *-arz* (*blacharz*), *-owiec* (*żywniowiec*), *-nik* (*rolnik*), *-owy* (*księgowy*, *dzielnicowy*), *-owa* (*bufetowa*), *-ik* (*chemik*), a także formant paradygmatyczny (*pediatra*, *logopeda*, *genetyk*, *polityk*). Od nazw obiektów powstały także, zazwyczaj za pomocą formantu *-arz*, nazwy amatorów, np. *herbaciarz*, *kobieciarz*, *grzybiarz* oraz przeciwników czy zwolenników idei, np. *komunista*, *ateista*, *idealista* (*-ista*), *platonik* (*-ik*), *luteranin*, *anglikanin* (*-anin*), *hitlerowiec* (*-owiec*). Istnieje także niemało nazw osobowych, szczególnie zawodowych, które zostały utworzone od nazw narzędzi czynności, np. za pomocą formantu *-arz* zostały od nazw instrumentów czynności utworzone m.in. osobowe nazwy: *harfiarz*, *taksówkarz*, przy pomocy formantu *-ista*, np. derywaty *pianista*, *lutnista*. R. Grzegorzczukowa i J. Puzynina wyróżniają również nazwy osób, które zostały utworzone za pomocą formantu *-ista* od nazw rezultatów, np. *eseista*, *felietonista*. Natomiast osobowe nazwy takie jak *złotnik*, *wikliniarz*, *blacharz*, *bawelniarz*, *włókniarz*, *terakociarz* powstały od nazw materiałów czynności. Istnieje także grupa nazw osobowych, np. *poczciarz*, *windziarz*, *bibliotekarz*, *straganiarz*, które powstały od nazw miejsc, w których wykonywana jest czynność lub których osoba nazwana w derywacie jest posiadaczem.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

PRACOWAĆ NA ROLI: BYĆ ROLNIKIEM

*Wszyscy wiemy, że niełatwo jest dziś **pracować na roli**.*

*Wszyscy wiemy, że niełatwo jest dziś **być rolnikiem**.*

SPRZEDAWAĆ W BUFECIE: BYĆ BUFETOWĄ

*Ona **sprzedaje w bufecie** na statku wycieczkowym.*

*Ona **jest bufetową** na statku wycieczkowym.*

GRAĆ NA KATARYNCE: BYĆ KATARYNIARZEM

*Jest dyrektorem Międzynarodowego Festiwalu Kataryniarzy, sam zresztą też **gra na katarynce**.*

*Jest dyrektorem Międzynarodowego Festiwalu Kataryniarzy, sam zresztą też **jest kataryniarzem**.*

GRAĆ NA PIANINIE: BYĆ PIANISTĄ

Jestem pianistą z zawodu (możecie mi wierzyć lub nie, ale nie dbam o to) i wiem, że tam na pewno jest ta Ballada, ale czy w tej scenie, o której piszesz, nie wiem.

Gram na pianinie zawodowo (możecie mi wierzyć lub nie, ale nie dbam o to) i wiem, że tam na pewno jest ta Ballada, ale czy w tej scenie, o której piszesz, nie wiem.

PISAĆ FELIETONY: BYĆ FELIETONISTĄ

Nieczęsto się zdarza, aby ksiądz **pisał felietony** w popularnym dzienniku, który nie jest – delikatnie mówiąc – uważany za bliski kościelnej hierarchii.

Nieczęsto się zdarza, aby ksiądz **był felietonistą** popularnego dziennika, który nie jest – delikatnie mówiąc – uważany za bliski kościelnej hierarchii.

PRACOWAĆ W BIBLIOTECE: BYĆ BIBLIOTEKARKĄ

Moja mama **pracuje w bibliotece**.

Moja mama **jest bibliotekarką**.

BYĆ ZWOLENNIKIEM HERBATY: BYĆ HERBACIARZEM

Na kawę już za późno, a herbaty pić nie mogę. Tzn. czarnej, zielona się wczoraj skończyła i zapomniałem kupić. Kiedyś byłem **herbaciarzem**.

Na kawę już za późno, a herbaty pić nie mogę. Tzn. czarnej, zielona się wczoraj skończyła i zapomniałem kupić. Kiedyś byłem **zwolennikiem herbaty**.

Nie chcę być **herbaciarzem**. Nie lubię smaku cudzej krwi w herbacie.

Nie chcę być **zwolennikiem herbaty**. Nie lubię smaku cudzej krwi w herbacie.

BYĆ ZBIERACZEM GRZYBÓW: BYĆ GRZYBIARZEM

Ja również jestem zapalonym **grzybiarzem**, w tym roku miałem lepsze wyniki niż wy, ale gratuluje zapaarcia, polecam lasy lublinieckie, powodzenia.

Ja również jestem zapalonym **zbieraczem grzybów**, w tym roku miałem lepsze wyniki niż wy, ale gratuluje zapaarcia, polecam lasy lublinieckie, powodzenia.

Może nie jestem aż takim zapalonym **zbieraczem grzybów** jak niektórzy tutaj ale interesuje mnie, jak długo można przechowywać grzyby marynowane?

Może nie jestem aż takim zapalonym **grzybiarzem** jak niektórzy tutaj, ale interesuje mnie jak długo można przechowywać grzyby marynowane?

BYĆ WŁAŚCICIELEM DZIAŁKI: BYĆ DZIAŁKOWICZEM

Chcemy tylko, by **działkowicze** mieli uregulowane tytuły własności do ogródków.

Chcemy tylko, by **właściciele działek** mieli uregulowane tytuły własności do ogródków.

BYĆ WŁAŚCIELEM STRAGANU: BYĆ STRAGANIARZEM

*Najpierw przeprowadziłem rozmowę z greckim **właścicielem straganu**, oczywiście umyślnie wzbudzając w nim uczucia patriotyczne.*

*Najpierw przeprowadziłem rozmowę z greckim **straganiarzem**, oczywiście umyślnie wzbudzając w nim uczucia patriotyczne.*

*Akcja filmu rozgrywa się w Paryżu w latach 60-tych, jest to opowieść o przyjaźni dojrzewającego żydowskiego chłopca ze starym **właścicielem sklepu**, muzułmaninem.*

*Akcja filmu rozgrywa się w Paryżu w latach 60-tych, jest to opowieść o przyjaźni dojrzewającego żydowskiego chłopca ze starym **sklepikarzem**, muzułmaninem.*

BYĆ ZWOLENNIKIEM ARYSTOTELESA: BYĆ ARYSTOTELKIEM

*Matthew Arnold (1822-1888) twierdził, że każdy człowiek się rodzi albo **platonikiem**, albo **arystotelikiem**.*

*Matthew Arnold (1822-1888) twierdził, że każdy człowiek się rodzi albo **zwolennikiem Platona**, albo **zwolennikiem Arystotelesa**.*

BYĆ ZWOLENNIKIEM HITLERA: BYĆ HITLEROWCEM

*Willy był zaangażowanym **zwolennikiem Hitlera**, oficerem SS.*

*Willy był zaangażowanym **hitlerowcem**, oficerem SS.*

Pomimo całkiem dużych możliwości w zakresie komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania, które oferuje ta grupa derywatów istnieją w niej i takie rzeczowniki, których komunikacyjnie akceptowalne słowotwórcze sparafrazowanie wydaje się niemożliwe, jest tak w przypadku derywatu *kawalarz*. Ponadto niektóre konteksty wykluczają możliwość tego typu parafrazowania. Gdy derywat pełni w zdaniu rolę agensa, zajmuje miejsce argumentu pierwszego, to słowotwórcza parafraza mogłaby brzmieć niezręcznie, np. wypowiedź *Osoba grająca na pianinie otrzymała brawa* lub *Grający na pianinie otrzymał brawa* nie byłaby idealnym sposobem sparafrazowania komunikatu *Pianista otrzymał brawa*.

W tej grupie derywatów możliwości słowotwórczego parafrazowania dodatkowo poszerza istnienie morfemów synonimicznych.

WRÓŻBITA: WRÓŻBIARZ

*Jeśli wyrazy nie miały sensu, **wróźbita** musiał je zinterpretować.*

*Jeśli wyrazy nie miały sensu, **wróźbiarz** musiał je zinterpretować.*

Gdyby wtedy w cieniu bliskiej przyszłości zajrzał był wróżbiarz jaki, na całe gardło, na cały świat zaśmiałby się...

Gdyby wtedy w cieniu bliskiej przyszłości zajrzał był wróżbita jaki, na całe gardło, na cały świat zaśmiałby się...

HARFISTA: HARFIARZ

Harfista skłonił się nisko i przedstawił jako Anyon, bard Irlandii.

Harfiarz skłonił się nisko i przedstawił jako Anyon, bard Irlandii.

Kiedy zaś harfiarz grał na strunach, spoczęła na nim ręka Pańska

Kiedy zaś harfista grał na strunach, spoczęła na nim ręka Pańska

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przemiany przy parafrazowaniu derywatów tego typu polegają na prostej wymianie formantów synonimicznych lub też wiążą się ze zmianą sposobu predykcji i powodują głębsze przeobrażenia w strukturze układu predykatowo-argumentowego. Przeobrażenia te polegają na agentyzacji (za pomocą odpowiedniego morfemu) np. miejsca czynności, przez co staje się ono częścią nazwy sprawcy działania i nie musi już być osobno wyrażone w komunikacie, ponadto tak utworzona nazwa sprawcy czynności może stać się częścią wyrażenia predyktywnego (np. *być rolnikiem, być bufetową* itp.)

pracować na roli – być rolnikiem

PPRIM: PRACOWAĆ [ROLNIK, NA ROLI]

= PPRIM: BYĆ ROLNIKIEM [ROLNIK]

sprzedawać w bufecie – być bufetową

PPRIM: SPRZEDAWAĆ [BUFETOWA, W BUFECIE]

= PPRIM: BYĆ BUFETOWĄ [BUFETOWA]

grać na katarynce – być kataryniarzem

PPRIM: GRAĆ [KATARYNIARZ, NA KATARYNCE]

= PPRIM: BYĆ KATARYNIARZEM [KATARYNIARZ]

grać na pianinie – być pianistą

PPRIM: GRAĆ [PIANISTA, NA PIANINIE]

= PPRIM: BYĆ PIANISTĄ [PIANISTA]

pisać felietony – być felietonistą

PPRIM: PISAĆ [FELIETONISTA, FELIETONY]

= PPRIM: BYĆ FELIETONISTĄ [FELIETONISTA]

pracować w bibliotece – być bibliotekarką

PPRIM: PRACOWAĆ [BIBLIOTEKARKA, W BIBLIOTECE]

= PPRIM: BYĆ BIBLIOTEKARKĄ [BIBLIOTEKARKA]

być zwolennikiem herbaty – być herbaciarzem

PPRIM: BYĆ ZWOLENNIKIEM [HERBACIARZ, HERBATY]

= PPRIM: BYĆ HERBACIARZEM [HERBACIARZ]

być zbieraczem grzybów – być grzybiarzem

PPRIM: BYĆ ZBIERACZEM [GRZYBIARZ, GRZYBÓW]

= PPRIM: BYĆ GRZYBIARZEM [GRZYBIARZ]

być właścicielem działki – być działkowiczem

PPRIM: BYĆ WŁAŚCICIELEM [DZIAŁKOWICZ, DZIAŁKI]

= PPRIM: BYĆ DZIAŁKOWICZEM [DZIAŁKOWICZ]

być właścicielem straganu – być straganiarzem

PPRIM: BYĆ WŁAŚCICIELEM [STRAGANIARZ, STRAGANU]

= PPRIM: BYĆ STRAGANIARZEM [STRAGANIARZ]

być zwolennikiem Arystotelesa – być arystotelikiem

PPRIM: BYĆ ZWOLENNIKIEM [ARYSTOTELIK, ARYSTOTELESA]

= PPRIM: BYĆ ARYSTOTELIKIEM [ARYSTOTELIK]

być zwolennikiem Hitlera – być hitlerowcem

PPRIM: BYĆ ZWOLENNIKIEM [HITLEROWIEC, HITLERA]

= PPRIM: BYĆ HITLEROWCEM [HITLEROWIEC]

wróżbita – wróżbiarz

WRÓŻYĆ [WRÓŻBITA] ⇔ WRÓŻYĆ [WRÓŻBIARZ]

harfista – harfiarz

GRAĆ [HARFIARZ, (na) HARFA] ⇔ GRAĆ [HARFISTA, (na) HARFA]

9.3.10. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy regionu)

Od nazw regionów świata i geograficznych obszarów powstało w języku polskim wiele nazw osobowych, które wskazują na miejsce pochodzenia czy zamieszkania osoby, którą określa się przy pomocy odmiejscowego derywatu. Nazwy mieszkańców państw tworzone są zazwyczaj poprzez zmianę paradygmatu, np. *Belg, Czech, Fin*, ale także za pomocą formantów *-ik (Anglik), -ec (Ukrainiec), -in (Litwin), -anin (Rosjanin) -czyk/-ijczyk, -ejczyk, -ańczyk (Irland-*

czyk, *Islandczyk*). Nazwy mieszkańców miast powstają z reguły przy pomocy formantów *-ak* (*poznaniak*) lub *-anin* (*wrocławianin*). Za pomocą tego ostatniego z wymienionych formantów tworzone są także nazwy mieszkańców regionów geograficznych, takich jak Mazowsze czy Pomorze, np. *mazowszanin*, *pomorzanie*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Słowotwórcze parafrazy derywatów tego rodzaju charakteryzują się dużą komunikacyjną akceptowalnością, co ilustrują poniższe przykłady:

BYĆ MAZOWSZANINEM: POCHODZIĆ Z MAZOWSZA

Jestem Mazowszaninem, mam żonę i trójkę dzieci oraz "kota" na tle biegania.

Pochodzę z Mazowsza, mam żonę i trójkę dzieci oraz "kota" na tle biegania.

BYĆ WIETNAMCZYKIEM: POCHODZIĆ Z WIETNAMU

*Powtarzam kochani – Prawdziwy Polak to ten, kto czuje się Polakiem. Bez względu na to, czy **jest Wietnamczykiem**, Francuzem czy Niemcem.*

*Powtarzam kochani – Prawdziwy Polak to ten, kto czuje się Polakiem. Bez względu na to, czy **pochoodzi z Wietnamu**, z Francji czy z Niemiec.*

BYĆ POZNANIAKIEM: POCHODZIĆ Z POZNANIA

*Jestem **poznaniakiem**, kocham moje miasto i tym bardziej bolą mnie rozczarowania, jakich może ono być źródłem.*

Pochodzę z Poznania, kocham moje miasto i tym bardziej bolą mnie rozczarowania, jakich może ono być źródłem.

BYĆ ANGLIKIEM: POCHODZIĆ Z ANGLII

*To że on jest **Anglikiem** to każde małe dziecko wie!*

*To że on **pochoodzi z Anglii** to każde małe dziecko wie!*

BYĆ UKRAIŃCEM: POCHODZIĆ Z UKRAINY

*Mniemam, że pan **jest Ukraińcem**.*

*Mniemam, że pan **pochoodzi z Ukrainy**.*

Także i w tej grupie derywatów możliwości komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania poszerzone zostają dzięki istnieniu morfemów synonimicznych, które także mogą być źródłem słowotwórczych parafraz.

Dla bardzo wielu nazw mężczyzn-mieszkańców miast prawdziwy jest model wymiany $N_{\text{HUM-GOGR-M-MASC}} + \mathbf{AK} = N_{\text{HUM-GOGR-M-MASC}} + \mathbf{ANIN}$, który realizuje się np. w parze synonimicznej:

WARSZAWIANIN: WARSZAWIAK

Pierwszy **warszawiak**, który przyszedł na świat w Nowym Roku jest mieszkańcem Ursynowa!

Pierwszy **warszawianin**, który przyszedł na świat w Nowym Roku jest mieszkańcem Ursynowa!

Aby udowodnić szeroki zakres możliwości parafrazowania poprzez wzajemną wymianę formantów *-ak* i *-anin* w nazwach mieszkańców miast, podaję również inne przykłady tego typu:

WROCŁAWIANIN: WROCŁAWIAK

Każdy **wrocławwiak** to trochę Trębacz z kościoła Świętej Elżbiety.

Każdy **wrocławwianin** to trochę Trębacz z kościoła Świętej Elżbiety.

KRAKOWIANIN: KRAKOWIAK

Przeciężny **krakowianin** szansę na podróż dostanie w przyszłym roku.

Przeciężny **krakowiak** szansę na podróż dostanie w przyszłym roku.

O ile w przypadku nazw mieszkańców Krakowa teoretycznie również bez przeszkód realizuje się powyższy model parafrazowania, to warto zwrócić uwagę na fakt, że w wyszukiwarkach internetowych nazwa *krakowiak* w większości przypadków występuje jako określenie rodzaju tańca, rzadko natomiast występuje w roli nazwy mieszkańca Krakowa.

W przypadku mieszkańek miast często sprawdza się model parafrazowania: $N_{\text{HUM-GOGR-M-FEM}} + \mathbf{ACZKA} = N_{\text{HUM-GOGR-M-FEM}} + \mathbf{ANKA}$, co ilustruje poniższy przykład:

WARSZAWIANKA: WARSZAWIACZKA

Wybaczam ci tylko dlatego, że jesteś **warszawiaczką**.

Wybaczam ci tylko dlatego, że jesteś **warszawianką**.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Także w przypadku tego rodzaju derywatów przemiany polegają na prostej wymianie formantów synonimicznych lub też na zmianie sposobu predykcji, która powoduje głębsze przeobrażenia w strukturze układu predykatowo-argumentowego. Przeobrażenia te wiążą się z możliwością utworzeniu nazwy mieszkańca od nazwy regionu za pomocą operatora agentyzacji o postaci morfemu (np. *-anin*, *-ak*), przez co lokalizator nie musi już być osobno wyrażony w komunikacie, ponadto tak utworzona nazwa mieszkańca może stać się częścią wyrażenia predyktywnego (np. *być mazowszaninem*, *być Wietnamczykiem* itp.) i zmienić sposób orzekania w komunikacie.

być Mazowszaninem – pochodzić z Mazowsza

PPRIM: BYĆ MAZOWSZANINEM [KTOŚ (MAZOWSZANIN)]

= PPRIM: POCHODZIĆ [KTOŚ (MAZOWSZANIN) Z MAZOWSZA]

być Wietnamczykiem – pochodzić z Wietnamu

PPRIM: BYĆ WIETNAMCZYKIEM [KTOŚ (WIETNAMCZYK)]

= PPRIM: POCHODZIĆ [KTOŚ (WIETNAMCZYK) Z WIETNAMU]

być poznaniakiem – pochodzić z Poznania

PPRIM: BYĆ POZNANIANIEM [KTOŚ (POZNANIAK)]

= PPRIM: POCHODZIĆ [KTOŚ (POZNANIAK) Z POZNANIA]

być Anglikiem – pochodzić z Anglii

PPRIM: BYĆ ANGLIKIEM [KTOŚ (ANGLIK)]

= PPRIM: POCHODZIĆ [KTOŚ (ANGLIK) Z ANGLII]

być Ukraińcem – pochodzić z Ukrainy

PPRIM: BYĆ UKRAIŃCEM [KTOŚ (UKRAINIEC)]

= PPRIM: POCHODZIĆ [KTOŚ (UKRAINIEC) Z UKRAINY]

warszawianin – warszawiak

MIESZKAĆ [WARSZAWIANIN, (w) WARSZAWA]

MIESZKAĆ [WARSZAWIAK, (w) WARSZAWA]

wrocławianin – wrocławiak

MIESZKAĆ [WROCŁAWIANIN, (w) WROCŁAW]

MIESZKAĆ [WROCŁAWIAK, (w) WROCŁAW]

krakowianin – krakowiak

MIESZKAĆ [KRAKOWIANIN, (w) KRAKÓW]

MIESZKAĆ [KRAKOWIAK, (w) KRAKÓW]

warszawianka – warszawiaczka

MIESZKAĆ [WARSZAWIANKA, (w) WARSZAWA]

MIESZKAĆ [WARSZAWIACZKA, (w) WARSZAWA]

9.3.11. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy właściwości)

Od nazw szeregu właściwości fizycznych i psychicznych tworzone są nazwy nosicieli cech. Tak więc posiadacz brody to *brodacz* (-acz), a piegów – *piegus* (-us). Osoby ze skłonnością do zawałów czy uczuleń to odpowiednio *zawałowiec* i *uczulenowiec* (-owiec). Osoba, która charakteryzuje się nieprze-

ciętną siłą nazywana jest *siłaczem* (-acz), a sprytem – *spryciarz* (-acz). Często także nazwy nosicieli cech tworzone są przy pomocy formantu *-i(y)k*: *anemik*, *alergik*, *schizofrenik*, *chimeryk*, *melancholik*, *paranoik* czy *-ista* (*egoista*, *sadysta*, *altruista*), a także *-asta* (*entuzjasta*, *fantasta*). Oczywiście w niektórych przypadkach nazwy nosicieli cech tworzone są poprzez zmianę paradygmatu (np. *narkoman*, *ksenofob*, *psychopata*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

W przypadku bardzo wielu derywatów tego rodzaju (np. *rutyniarz*) stworzenie komunikacyjnie akceptowalnej parafrazy nie będzie możliwe, ale istnieją i takie, które sparafrazować bez kłopotu można, np.

BRODACZ: FACET Z BRODĄ

*Mówi, że boli ją głowa, a potem widzę ją z przystojnym **brodaczem**.*

*Mówi, że boli ją głowa, a potem widzę ją z przystojnym **facetem z brodą**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przemiana w parafrazie tego typu może polegać na kondensacji układu predykatowo-argumentowego poprzez zastąpienie konstrukcji składającej się z nazwy osoby i określającej ją właściwości derywatem utworzonym od nazwy jakiejś cechy, a oznaczającej jej nosiciela. Oczywiście źródłem parafraz może być także sytuacja odwrotna od opisywanej, tzn. gdy nazwa nosiciela cechy wraca do swej bardziej pierwotnej postaci i zaczyna nazywać tylko cechę, która wymaga w komunikacji dopełnienia nazwą przedmiotu tą właściwością określanego.

brodacz – facet z brodą

N: BRODACZ = PSEC: Z BRODĄ [FACET]

9.3.12. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy zdarzenia)

Niejednokrotnie nazwy osób tworzone są od nazw zdarzeń, w których te osoby uczestniczą. A więc istnieją w omawianej grupie derywaty z formantem *-owicz* (*spacerowicz*, *wycieczkowicz*, *kursowicz*, *wagarowicz*), z przyrostkiem *-owiec* (*zamachowiec*), *-anin* (*rokoszanin*), *-ista* (*kursista*, *stażysta*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Tylko niektóre derywaty tego typu mogą być parafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób, np. *powstaniec* – *uczestnik powstania*.

POWSTANIEC: UCZESTNIK POWSTANIA

*Jest on nie tylko **powstańcem**, żołnierzem AK, ale również pisarzem, reportażystą, dziennikarzem.*

*Jest on nie tylko **uczestnikiem powstania**, żołnierzem AK, ale również pisarzem, reportażystą, dziennikarzem.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Także w tym przypadku przemiana może wiązać się z kondensacją znaczeń, gdy określenie nazwy osoby samo zaczyna oznaczać osobę charakteryzującą się pewną właściwością, która wcześniej była wyrażona osobno. Taki zabieg językowy możliwy jest dzięki istnieniu morfemów predysponowanych do pełnienia funkcji operatorów agentyzacji, które pozwalają z nazw cech czy zdarzeń tworzyć nazwy nosicieli cech lub uczestników zdarzeń.

powstaniec – uczestnik powstania

N: POWSTANIEC = PSEC: POWSTANIA [UCZESTNIK]

9.3.13. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora agentyzacji (do nazwy sposobu)

Nazwy osobowe tworzone są także od rzeczownikowych nazw sposobów wykonywania czynności. Jeśli więc sportowiec specjalizuje się w pływaniu żabką, można go nazwać *żabkarzem* (formant *-arz*), a jeśli w slalomie – *slalomowcem* (formant *-owiec*). Osoba, która zwykła podróżować „na gapę” to *gapowicz* (formant *-owicz*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Wydaje się, że słowotwórcze parafrazy derywatów tego rodzaju nie mogą być w większości kontekstów użyteczne w naturalnej komunikacji językowej.

9.3.14. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora kolektywności

Istnieje w języku polskim grupa formantów, które są szczególnie predysponowane do pełnienia funkcji operatorów kolektywności. Nazwy zbiorów są w języku polskim tworzone zazwyczaj przy pomocy formantów: *-stwo /-ctwo*, *-ostwo*, *-iwie*, *-owie* (*igliwie*, *listowie*), *-iwo* (*grosiwo*), *-arnia* (*dzieciarnia*), *-eria* (*chuliganeria*, *cyganeria*, *magnateria*), *-at* (*laikat*), *-acja/-icja* (*delegacja*, *admiralicja*, *generalicja*), *-ostwo* (*marszałkowstwo*, *profesorstwo*, *szwagrowstwo*), *-owie* (*dziadkowie*, *teściowie*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

NAUCZYCIELSTWO: NAUCZYCIELE

Nauczycielstwo pracuje w oświacie pozaszkolnej – prowadzi kursy wieczorowe.

Nauczyciele pracują w oświacie pozaszkolnej – prowadzą kursy wieczorowe.

LISTOWIE: LIŚCIE

Lilia miniaturowa – do niewielkich zbiorników, a także do hodowli w pojemnikach, **listowie** zielone.

Lilia miniaturowa – do niewielkich zbiorników, a także do hodowli w pojemnikach, **liście** zielone.

GROSIWO: GROSZE

To teraz ciułamy **grosiwo** i zamiast nowej kiecki kupujemy bilety.

To teraz ciułamy **grosze** i zamiast nowej kiecki kupujemy bilety.

DZIECIARNIA: DZIECI

Dzieciarnia znowu będzie miała radochę.

Dzieci znowu będą miały radochę.

MAGNATERIA: MAGNACI

Od końca XVI w. przewagę w państwie **uzyskała magnateria**, wykorzystująca do zdobycia władzy uzależnioną od siebie ekonomicznie gototę szlachecką ("szlachtę dworską").

Od końca XVI w. przewagę w państwie **uzyskali magnaci**, wykorzystujący do zdobycia władzy uzależnioną od siebie ekonomicznie gototę szlachecką ("szlachtę dworską").

DELEGACJA: DELEGACI

Delegacja Stolicy Apostolskiej, której celem jest przygotowanie pielgrzymki Benedykta XVI do Polski, wizytowała Jasną Górę.

Delegaci Stolicy Apostolskiej, której celem jest przygotowanie pielgrzymki Benedykta XVI do Polski, wizytowali Jasną Górę.

Jak się zdaje, w podobny sposób nie można by było sparafrazować derywatu *rektorat*, który oznacza rektora, prorektorów i szereg osób współpracujących ani także derywatów *sekretariat* czy *dyrekcja*.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Parafrazowanie tego rodzaju opiera się na wzajemnej wymienialności morfemów funkcjonalnie synonimicznych, które pełnią w tym przypadku funkcję operatorów kolektywności.

nauczycielstwo – nauczyciele

NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -STWO (NAUCZYCIELSTWO)
 = NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -E (NAUCZYCIELE)

listowie – liście

NRES + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -OWIE (LISTOWIE)
 = NRES + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -E (LIŚCIE)

grosiwo – grosze

NRES + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -IWO (GROSIWO)
 = NRES + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -E (GROSZE)

dzieciarnia – dzieci

NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -ARNIA (DZIECIARNIA)
 = NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -I (DZIECI)

magnateria – magnaci

NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -ERIA (MAGNATERIA)
 = NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -I (MAGNACI)

delegacja – delegaci

NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -ACJA (DELEGACJA)
 = NHUM + OPERATOR KOLEKTYWNOŚCI: -E (NAUCZYCIELE)

9.3.15. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów chemiczności i rodzajowości do rzeczownika

Nazwy związków chemicznych są w języku polskim tworzone głównie za pomocą formantów: *-an* (*bromian, azotan*), *-ek* (*tlenek, bromek, azotek, krzemek*), *-ak*, *-niak* (*żelaziak*), *-yn* (*azotyn*). Ponadto istnieją derywaty nazywające całe grupy pierwiastków (np. *azotowce, helowce*). W podobny sposób tworzy się w niektórych przypadkach także nazwy oznaczające rząd roślin (np. *wierzbowce*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Jak się zdaje, derywaty tego rodzaju w większości przypadków nie są możliwe do komunikacyjnie akceptowalnego słowotwórczego sparafrazowania. Dotyczy ta reguła w szczególności nazw rodzajowych, takich jak *azotowiec, helowiec*, albowiem zupełnie mało prawdopodobne wydaje się, by zdanie o postaci: *Produkt reakcji, mimo iż pierwiastek 18 grupy układu Mendelejewa, występuje w nim na najwyższym stopniu utlenienia, nie wykazuje właściwości utleniających* zastąpiło zdanie *Produkt reakcji, mimo iż azotowiec występuje w nim na najwyższym stopniu utlenienia, nie wykazuje właściwości i utleniających*.

9.3.16. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatorów genetyczności do rzeczownika

Jak piszą R. Grzegorzyczkowa i J. Puzynina nazwy genetyczne *nazywają desygnaty ze względu na relację pochodzenia ze źródła wskazanego przez podstawę*. Do tej grypy należą przede wszystkim nazwy rodzajów mięs i rodzajów drewna. Derywaty te są tworzone za pomocą formantów: *-ina (konina, oślina, dębina), -owina (wołowina, cedrowina), -izna (dziczyzna)*

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Część derywatów tego rodzaju może zostać sparafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób, co ilustrują poniższe przykłady.

Z (MIĘSA) KONIA: Z KONINY

*Ale **kielbasa z konia** jest bardzo dobra i tania, kilo koniny gorzowskiej w sklepie pod domem 10 zł!!!!*

*Ale **kielbasa z koniny** jest bardzo dobra i tania, kilo koniny gorzowskiej w sklepie pod domem 10 zł!!!!*

Z (MIĘSA) WOŁA: Z WOŁOWINY

*Bardzo leniwie suchymi uliczkami doszliśmy do czajchany na drugie śniadanie: szaszłyk **z woła** i rozlewane piwo.*

*Bardzo leniwie suchymi uliczkami doszliśmy do czajchany na drugie śniadanie: szaszłyk **z wołowiny** i rozlewane piwo*

Z (MIĘSA) DZIKA: Z DZICZYZNY

*Kielbasa krakowska sucha **z dzika***

*Kielbasa krakowska sucha **z dziczyzny***

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Określenie materiału genetycznego, z którego coś się wywodzi, może przyjąć formę niezależnego wyrazu, który stanowi określenie innego leksemu, ale może również (za pomocą morfemu o funkcji operatora genetyczności) stać się nazwą wytworu czynności, wskazującą jednocześnie na materiał, z którego tenże wytwór powstał.

z (mięsa) konia – z koniny

N: KOŃ + OPERATOR GENETYCZNOŚCI: -INA

= PSEC: Z KONIA [MIĘSO]

z (mięsa) woła – z wołowiny

N: WOŁ-OW + OPERATOR GENETYCZNOŚCI: -INA

= PSEC: Z WOŁA [MIĘSO]

z (mięsa) dzika – z dziczyzny

N: DZICZ + OPERATOR GENETYCZNOŚCI: -YZNA

= PSEC: Z DZIKA [MIĘSO]

9.3.17. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora pokrewieństwa

W języku polskim istnieje grupa formantów, które są szczególnie predysponowane do pełnienia roli operatorów pokrewieństwa i wskazywania na rodzinne zależności. Szczególnie popularne w tej grupie są formanty *-ówna* (*doktorówna*, *Szinkiewiczówna*) i *-owa* (*doktorowa*, *ambasadorowa*, *prezydentowa*, *generałowa*), ale także funkcję tego typu operatorów pełnią morfemy: *-icz* (*królewicz*), *-ic* (*wojewódzic*, *kasztelanic*, *starościc*), *-yc* (*chorążyc*) *-ina* (*podstolina*), *-anka* (*Zarębianka*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Tego rodzaju derywaty, takie jak np. *pastorowa*, *prezydentówna* mogą stać się źródłem komunikacyjnie akceptowalnych słowotwórczych parafraz. Ilustrują to poniższe przykłady.

PASTOROWA: ŻONA PASTORA

*Okazało się, iż osoba, która mnie odbierała z dworca to **pastorowa**.**Okazało się, iż osoba, która mnie odbierała z dworca to **żona pastora**.*

PREZYDENTÓWNA: CÓRKA PREZYDENTA

*Oczywiście, niektóre z nich posiadają pewne zdolności, ale rzadko dorównują rodzicom. Ciekawe co będzie w przyszłości robić **prezydentówna**?**Oczywiście, niektóre z nich posiadają pewne zdolności, ale rzadko dorównują rodzicom. Ciekawe co będzie w przyszłości robić **córka prezydenta**?***B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych**

Dzięki morfomom słowotwórczym, które – jako operatory ideacyjne – mogą modyfikować znaczenie podstawy słowotwórczej możliwe jest w języku polskim zastępowanie złożonych konstrukcji, takich jak *córka prezydenta* czy *żona pastora*, derywatami, które w jednym leksemie potrafią zawrzeć znaczenie wielu.

pastorowa – żona pastora

N: PASTOR + OPERATOR POKREWIEŃSTWA: -OWA
 = PSEC: PASTORA [ŻONA]

prezydentówna – córka prezydenta

N: PREZYDENT + OPERATOR POKREWIEŃSTWA: -ÓWNA
 = PSEC: PREZYDENTA [ŻONA]

9.3.18. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora rezultatyacji do nazwy materiału czynności

Przy użyciu morfemów: *-ak* (*kapuśniak, wełniak, drewniak*), *-anka* (*jagodzianka, kartoflanka, owsianka*), *-ica* (*jajecznicza*), *-ówka* (*cytrynowka, wiśniówka, fasolówka, grochówka*), *-owiec* (*makowiec*) czy *-nik* (*sernik*) tworzone są w języku polskim nazwy wytworów czynności, np. wiele nazw potraw: *grochówka, kapuśniak* itp.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Jak ukazują poniższe przykłady, wiele derywatów także tej grupy można sparafrazować w komunikacyjnie akceptowalny sposób:

KARTOFLANKA: ZUPA Z KARTOFLI

*W dziale zdrowotnym znajdziesz przepisy na 5 zup: domowy bulion, tradycyjny polski kapuśniak, zimowy krupnik, **kartoflanke** i zupę "nic".*

*W dziale zdrowotnym znajdziesz przepisy na 5 zup: domowy bulion, tradycyjny polski kapuśniak, zimowy krupnik, **zupę z kartofli** i zupę "nic".*

JAGODZIANKA: BUŁKA Z JAGODAMI

*Pamiętam, jak wcinałam **jagodzianki** jako dziecko.*

*Pamiętam, jak wcinałam **bułki z jagodami** jako dziecko.*

GROCHÓWKA: ZUPA Z GROCHU

*Spływam do brzegu i zbieramy się w barku na **grochówkę** i piwko.*

*Spływam do brzegu i zbieramy się w barku na **zupę z grochu** i piwko.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Także i w tym przypadku możliwość parafrazowania wynika z istnienia w języku polskim morfemów słowotwórczych, które pełnią funkcję operatorów i które mogą w wypowiedzi zastępować określenia o postaci samodzielnych wyrazów.

kartoflanka – zupa z kartofli

N: KARTOFL + OPERATOR REZULTATYZACJI: -ANKA
 = PSEC: Z KARTOFLI [ZUPA]

jagodzianka – bułka z jagodami

N: JAGODZI + OPERATOR REZULTATYZACJI: -ANKA
 = PSEC: Z JAGODAMI [BUŁKA]

grochówka – zupa z grochu

N: GROCH + OPERATOR REZULTATYZACJI: -ÓWKA
 = PSEC: Z GROCHU [ZUPA]

9.3.19. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora obiektywizacji do nazw środków lub narzędzi czynności

Nazwy niektórych rzeczy powstały poprzez przyłączenie formantów: *-owiec* (*żagłowiec*, *parowiec*), *-ówka* (*motorówka*, *żaglówka*) do nazwy środków lub narzędzi czynności, takich jak *żagiel*, *śmigło*, *para*, *nafta*, *ręć* itp.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Parafrazy słowotwórcze większości derywatów tej grupy nie mogą zostać zastosowane w naturalnej komunikacji językowej, do wyjątku można zaliczyć rzeczownik *naftówka*.

NAFTÓWKA: LAMPA NA NAFTĘ

*Alusiowi udało się zapalić **naftówkę**.*

*Alusiowi udało się zapalić **lampę na naftę**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Przemiana w układzie predykatowo-argumentowym opiera się na możliwości zastąpienia konstrukcji składającej się z predykatu sekundarnego i określonego przez niego argumentu poprzez derywat utworzony dzięki połączeniu określenia argumentu z operatorem obiektywizacji, który powoduje w tym przypadku, że znaczenie predykatu sekundarnego przyjmuje postać rzeczownika i staje się argumentem w układzie predykatowo-argumentowym.

naftówka – lampa na naftę

N: NAFT + OBIEKTYZACJI: -ÓWKA = PSEC: NA NAFTĘ [LAMPA]

9.3.20. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora obiektyzacji lub rezultatyizacji do nazw sposobu

Przy pomocy morfemów *-owiec* i *-ówka* zostały utworzone w języku polskim nazwy *wierzchowiec* lub *kreskówka*, które wskazują na sposób powstania lub sposób korzystania z tego, co nazywa derywat.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty takie jak *wierzchowiec* czy *kreskówka* wydają się niemożliwe do słowotwórczego sparafrazowania w komunikacyjnie akceptowalny sposób.

9.3.21. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora obiektyzacji do nazwy subiektu

Częstokroć nazwy osób tworzone są od nazw obiektów czynności, ale językowi polskiemu nie jest obca sytuacja odwrotna, gdy to od nazwy osobowej tworzona jest nazwa obiektu. Dzieje się tak m.in. w przypadku derywatów: *stróżówka*, *leśniczówka*, *dżokejka*, *biskupstwo*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Tylko niektóre z derywatów tego rodzaju mogą być słowotwórczo parafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób, ale i nawet te z nich, które wydają się stosunkowo podatne na parafrazowanie, mogą znaleźć się w kontekstach, które sensowną parafrazę uniemożliwiają. Zasadniczo *leśniczówka* to *dom leśniczego*, ale zdanie *Za ścianą leśniczówki Jacka Kurskiego mieszka rodzina robotnika leśnego, która bezskutecznie zabiegała o ten budynek* nie byłoby na pewno równoznaczne ze zdaniem *Za ścianą domu leśniczego Jacka Kurskiego mieszka rodzina robotnika leśnego, która bezskutecznie zabiegała o ten budynek*.

9.3.22. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora instrumentalizacji do nazw wytworów czynności

Nazwy narzędzi czynności powstają w języku polskim między innymi poprzez instrumentalizację nazw wytworów czynności, która odbywa się przy użyciu formantów *-acz* (*dziurkacz*), *-ownica* (*falownica*) czy *-ówka* (*lokówka*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Słowotwórcze parafrazy derywatów tego typu zapewne musiałyby przyjąć postać, np. *urządzenie do robienia dziurek*, *urządzenie do robienia fal*, *urządze-*

nie do robienia loków. Wydaje się mało prawdopodobne, by tego rodzaju parafrazy mogły zaistnieć w komunikacyjnym użyciu.

9.3.23. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora lokatywnego do rzeczownika

Derywaty tego typu nazywają miejsca, w których wykonywana jest jakaś czynność albo ktoś lub coś się znajduje. Takie przymiotniki istnieją najczęściej dzięki formantom: *-arnia* (*kwiaciarnia, lodziarnia, królikarnia, mleczarnia*), *-ownia* (*kotłownia, maszynownia*), *-nik* (*gołębnik, kurnik*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty tego typu, które nazywają nazwy sklepów, w których sprzedaje się to, na co wskazuje podstawa słowotwórcza derywatów, częstokroć mogą być parafrazowane w sposób komunikacyjnie akceptowalny, np.:

KWIACIARNIA: SKLEP Z KWIATAMI

*Byleby nie za dużo tematów kwiatowych, bo ostatnio jakby ciężko na łące znaleźć, a nie każdy ma **kwiaciarnię** po drodze.*

*Byleby nie za dużo tematów kwiatowych, bo ostatnio jakby ciężko na łące znaleźć, a nie każdy ma **sklep z kwiatami** po drodze.*

Derywaty tego rodzaju, które nie nazywają sklepów, zazwyczaj nie są możliwe do komunikacyjnie akceptowalnego sparafrazowania.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

W przypadku tego rodzaju parafrazowania konstrukcja składająca się z rzeczownikowego argumentu i jego określenia może zostać zastąpiona przez jeden derywat, który jest utworzony poprzez inkorporację operatora lokatywnego do nazwy atrybutu.

kwiaciarnia – sklep z kwiatami

N: KWIACI- + OPERATOR LOKATYWNY: -ARNIA

= PSEC: Z KWIATAMI [SKLEP]

9.3.24. Parafrazowanie poprzez dekompresję /rozpakowanie/ treści w nazwach temporalnych i ilościowych

Grupa derywatów będących określeniami temporalnymi jest nieliczna, należą do niej głównie nazwy miesięcy, np. *kwiecień, lipiec*. Równie niewielka jest liczba derywatów oznaczających miary powierzchni, np. *metraż, tonaż, litraż*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Tego typu derywaty są niezwykle silnie zleksykalizowane i spotkanie ich słowotwórczych parafraz w komunikacyjnym użyciu wydaje się niemożliwe.

9.3.25. Parafrazowanie poprzez dekompresję /rozpakowanie/ treści w nazwach zjawisk charakteryzowanych przez relację do przedmiotu

Jak podają R. Grzegorzczkova i J. Puzynina derywaty tego rodzaju stanowią głównie nazwy chorób, a ich podstawy wskazują na przyczynę choroby (*krzemica, ołowica*), jej objawy (*plamica, błonica, pryszczycza*) lub organ zaatakowany (*łędźwica, nerczyca*). Szczególnie predysponowany do tworzenia derywatów tego typu jest formant *-ica*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Derywaty tej grupy również zazwyczaj nie stają się źródłem komunikacyjnie akceptowalnych słowotwórczych parafraz.

9.3.26. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora cechy

Za pomocą formantów *-two/-stwo/-ostwo, -ada, -eria* powstają w języku polskim rzeczownikowe nazwy cech, które derywowane są od nazw nosicieli tychże cech, np. *chamstwo, dziwactwo, łajdactwo, mentorstwo, pogaństwo, sieroctwo, dziecinada, bufonada, pedanteria*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

W znaczącej większości przypadków derywaty tego rodzaju nie mogą być parafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób, jednakże dzięki istnieniu formantów synonimicznych możliwe jest słowotwórcze parafrazowanie także w tej grupie derywatów:

CHULIGAŃSTWO: CHULIGANIZM

*Alkohol często wywołuje spektakularne skutki, takie jak **chuliganizm** na meczach piłki nożnej.*

*Alkohol często wywołuje spektakularne skutki, takie jak **chuligaństwo** na meczach piłki nożnej.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

chuligaństwo – chuliganizm

NABSTR+STWO (CHULIGAŃSTWO) = NABSTR+IZM (CHULIGANIZM)

W tym przypadku parafrazowanie polega na prostej wymianie formantów synonimicznych i nie wywołuje głębszych przeobrażeń w układach predykato-argumentowych.

9.4. Parafrazowanie poprzez substantywizację wyrażeń przyimkowych

Najwięcej rzeczowników będących derywatami od wyrażeń przyimkowych swe powstanie zawdzięcza wyrażeniom z przyimkami: *pod-* (*podnózek*), *przed-* (*przedwośnie*, *przedmieście*), *bez-* (*bezdroże*), *na-* (*nawierzchnia*), *przy-* (*przy-mrozek*), *nad-* (*nadwozie*). Nieco rzadsze są derywaty pochodzące od wyrażeń z przyimkami: *między-* (*międzywojnie*), *od-* (*odludek*), *po-* (*pociotek*), *za-* (*zamordyzm*), *do-* (*dorzecze*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Grupę tych derywatów należy uznawać za zasadniczo niemożliwą do komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania, np. w zdaniu ***Bezdrożami szli przez las*** derywatu *bezdroża* w żaden sposób nie można sparafrazować za pomocą przyimka i rzeczownika, od którego powstał, gdyż efekt takiego zabiegu byłby niemożliwy do zaakceptowania w komunikacji językowej.

9.5. Parafrazowanie poprzez rozpakowanie treści w rzeczownikach złożonych

W języku polskim, zwłaszcza w jego specjalistycznych odmianach, istnieje pokaźna grupa rzeczowników, które stanowią złożenia wywodzące się od dwóch rzeczowników, np. *owocolistek*, *łądolód*, *oczodół*, *miodokwiat*; przymiotnika i rzeczownika, np. *czarnoziem*, *starodruk*; liczebnika i rzeczownika, np. *dwuszereg*, *stulecie*, *dwuwiersz*; rzeczownika i czasownika, np. *wodospad*, *przebiśnieg*, przysłówka i czasownika: *dalekowidz*, *noworodek*, *szybkowar*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Tego typu derywaty są na ogół silnie zleksykalizowane i przynależą do języka specjalistycznego. Nie wydaje się możliwe komunikacyjnie akceptowalne słowotwórcze sparafrazowanie derywatów takich jak *owocolistek*, *łądolód*, *przebiśnieg* itp.

10.0. Parafrazowanie poprzez adverbializację

Jak pisze Renata Grzegorzczkova 99% przysłówków to wyrazy motywowane przez przymiotniki np. *ładnie*<*ładny*, *pięknie*<*piękny*. Niewielka ilość przysłówków ma motywację wyłącznie rzeczownikową, np. *w górę*, *w tył*. W zakresie adverbializacji różnych części mowy zupełnie niewielką rolę odgrywają

czasowniki, które rzadko motywują przysłówki. Do takich wyjątkowych derywatów należą np. przysłówki *biegiem*, *milczkiem*.

10.1. Parafrazowanie poprzez adverbializację przymiotników

Zdecydowana większość przymiotników ma swój przysłówkowy odpowiednik, który jest derywowany za pomocą formantów *-o* lub *-e*, np. *drobiazgowy* – *drobiazgowo*, *biedny* – *biednie*. Istnieją także prefiksalnie-sufiksalne przysłówki derywowane od przymiotników, które przyłączają pary morfemów: *po-* i *-u* (*po polsku*), *z-* i *-a* (*z francuska*), *do-* i *-a* (*do syta*).

W możliwościach derywowania przysłówków od przymiotników istnieją też oczywiście ograniczenia, m.in. przysłówki zasadniczo nie są tworzone od przymiotników materiałowych (np. *kamienna droga*) czy od odrzeczownikowych przymiotników relacyjnych (np. *matczyny*), także podstawami przysłówków nie są niektóre derywaty odczasownikowe (*zdolny do czegoś*, *skłonny do czegoś* itp.).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Zasadniczo parafrazowanie przysłówków za pomocą przymiotników, od których powstały, nastęrcza kłopotów ze względu na fakt zupełnie innego miejsca oraz innej roli przymiotników i przysłówków w strukturze syntaktycznej zdania. Przymiotniki określają rzeczowniki, natomiast przysłówki wiążą się z czasownikami, dlatego trudno jest parafrazować zdanie np. *Ziutka wyglądała ładnie*, ponieważ parafraza o postaci *Wygląd Ziutki był ładny* wywołuje wątpliwość o komunikacyjną naturalność takiej konstrukcji. Jeszcze trudniejsze do komunikacyjnie akceptowalnego sparafrazowania przy użyciu przymiotnika byłoby zdanie *Ekspedientka uśmiechnęła się miło*. Należy więc parafrazy tego typu uznawać za zasadniczo komunikacyjnie nieakceptowalne, ale możliwości parafrazowania dostarcza oboczność form niektórych przysłówków, np. obdarzony prefiksem i sufiksem derywat *po mistrzowsku* można w komunikacji zastąpić formą o postaci *mistrzowsko*:

PO MISTRZOWSKU: MISTRZOWSKO
*Rugbiści rozpoczęli sezon **po mistrzowsku**.*
*Rugbiści rozpoczęli sezon **mistrzowsko**.*

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Wymiana synonimicznych form przysłówków nie pociąga za sobą żadnych zmian w strukturze predykatowo-argumentowej komunikatu.

po mistrzowsku – mistrzowsko

PO MISTRZOWSKU [PRED: ROZPOCZAĆ [SEZON]]

MISTRZOWSKO [PRED: ROZPOCZAĆ [SEZON]]

10.2. Parafrazowanie poprzez adverbializację rzeczowników i konstrukcji składniowych

Jak zauważa Renata Grzegorzczkova obok przysłówków derywowanych za pomocą afiksów od przymiotników (lub pośrednio od rzeczowników) istnieje duża grupa przysłówków, które powstały w wyniku leksykalizacji konstrukcji składniowych (zazwyczaj połączeń przyimka z rzeczownikiem). W wyniku takiej leksykalizacji powstało wiele zrostów, np. *wtenczas, pojutrze, naprzód*. Niejednokrotnie zdarza się jednak, że w wyniku adverbializacji takich konstrukcji nie zachodzi żadna zmiana formalna, np. *co dzień, w górę*. W ten sposób powstałe przysłówki zazwyczaj związane są z kategorią czasu (*z rana, z wieczora, co dzień, co rano*) lub przestrzeni (*u góry, u dołu*).

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Niektóre przysłówki tego typu mogą zostać sparafrazowane słowotwórczo w komunikacyjnie akceptowalny sposób, np. *co dzień – każdego dnia*. Większość derywatów tej grupy nie może jednakże zostać sparafrazowana słowotwórczo w komunikacyjnie akceptowalny sposób, tak będzie np. w przypadku przysłówków *za chwilę, za dzień, na lewo, z góry* itp.

CO DZIEŃ: KAŻDEGO DNIA

Każdego dnia na tej tablicy wiesz się na bieżąco kolejne strony głównego grzbietu *Gazety Wyborczej*.*Co dzień* na tej tablicy wiesz się na bieżąco kolejne strony głównego grzbietu *Gazety Wyborczej*.**A. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych**

Zarówno wyrażenie *każdego dnia*, jak i *co dzień* zajmują miejsce operatora temporalnego, a parafrazowanie nie zmienia żadnych relacji w układzie predykatowo-argumentowym.

co dzień – każdego dnia

OPERATOR TEMPORALNY: CO DZIEŃ > PRED: DZIAĆ SIĘ [COŚ]

= OPERATOR TEMPORALNY: KAŻDEGO DNIA > PRED: DZIAĆ SIĘ [COŚ]

10.3. Parafrazowanie poprzez inkorporację operatora komparatywności do przysłówka

Źródłem parafrazowania może być również fakt, że większość przysłówków można stopniować dwójako: za pomocą przeznaczonych temu morfemów, jak i w sposób opisowy – poprzez użycie komparatywu i superlatywu przysłówka *bardzo*.

A. Komunikacyjna akceptowalność słowotwórczej parafrazy

Parafrazowanie polegające na zastępowaniu występującego w postaci formantu operatora komparatywności jego opisowym odpowiednikiem skutkuje powstaniem parafraz komunikacyjnie akceptowalnych.

ODWAŻNIEJ: BARDZIEJ ODWAŻNIE

Rząd musi działać **odważniej**.

Rząd musi działać **bardziej odważnie**.

CIAŚNIEJ: BARDZIEJ CIASNO

Ciaśniej na parkingach w śródmieściu.

Bardziej ciasno na parkingach w śródmieściu.

B. Przemiany w układach predykatowo-argumentowych

Parafrazowanie tego rodzaju opiera się na możliwości przyjmowania różnych postaci formalnych przez operator komparatywności, który może przyjmować postać morfemu *-ej* lub formalnie niezależnego wyrazu *bardziej*.

odważniej – bardziej odważnie

OPERATOR KOMPARATYWNOŚCI: BARDZIEJ + MPRED [ODWAŻNIE]

= MPRED [ODWAŻNI- + OPERATOR KOMPARATYWNOŚCI: -EJ]

ciaśniej – bardziej ciasno

OPERATOR KOMPARATYWNOŚCI: BARDZIEJ + MPRED [CIASNO]

= MPRED [CIAŚNI- + OPERATOR KOMPARATYWNOŚCI: -EJ]

Podsumowanie

Analiza materiału ukazuje, że szczególnie dużą komunikacyjną akceptowalnością odznaczają się słowotwórcze parafrazy czasowników odrzeczownikowych. W tej grupie derywatów parafrazowaniu posłużyć może dewerbalizacja środków czynności (*chlorować – oczyszczać chlorem*), dewerbalizacja narzędzia czynności (*odkurzać – czyścić odkurzaczem*), dewerbalizacja wytworu czynności (*kawalkować – dzielić na kawalki*), dewerbalizacja nazwy obiektu czynności (*kartkować – przekładać kartki*), w niektórych przypadkach także określenie miejsca lub czasu (*zimować – spędzać zimę*). Źródłem komunikacyjnie akceptowalnych słowotwórczych parafraz mogą być także określenia czynności znajdowania się w pewnym stanie (*dyrektorować – być dyrektorem*). Dewerbalizacji ulegają również rzeczownikowe nazwy zdarzeń (*koncertować – dawać koncert*). Jedyną grupą czasownikowych derywatów odrzeczownikowych, które wydają się niemożliwe do komunikacyjnie akceptowalnego parafrazowania są odrzeczownikowe nazwy procesów, np. *idiociec*.

Ogólnie dużą komunikacyjną akceptowalnością odznaczają się również słowotwórcze parafrazy czasowników odprzymiotnikowych. W przeciwieństwie do derywatów odrzeczownikowych odprzymiotnikowe nazwy procesów stają się źródłem spotykanych w naturalnej komunikacji parafraz (*dziecinnieć – stawać się dziecinnym*). W przeciwieństwie jednak do odprzymiotnikowych predykatów oznaczających procesy, predykaty kauzatywne rzadko mogą zostać sparafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób. Zdania *Maciek prostuje kabel* nie można by było zastąpić parafrazą: *Maciek czyni kabel prostym*. Dużą komunikacyjną akceptowalnością odznaczają się natomiast parafrazy odprzymiotnikowych nazwy stanów (*chorować – być chorym*). Komunikacyjnie akceptowalnemu parafrazowaniu podlegają także czasowniki derywowane od innych czasowników. W takim przypadku parafrazowanie opiera się zazwyczaj na zastąpieniu przyłączonego do czasownika prefiksu operatorem wyrażonym w inny sposób. Operator czasu o postaci przedrostka *po-* może zostać zastąpiony poprzez wyrażenie *przez chwilę*, operator duratywności o postaci morfemu *-ywa-* w procesie parafrazowania jest wymienialny z wyrażeniem *od czasu do czasu*. Również operatory kompletywności, intensywności, kolektywności, dodatkowości, porównawcze, reakcji, przekształcenia czy operatory anulatoryne mogą w komunikacji przyjmować postać morfemów słowotwórczych lub odrębnych wyrazów i wyrażen, co jest potencjalnym źródłem wielu słowotwórczych typów parafraz w języku polskim. Do operatorów tej grupy, które nie mogą być parafrazowane w komunikacyjnie akceptowalny sposób zaliczyć trzeba operatory kierunkowe, wnoszące do derywatu informację na temat przybliżania się lub oddalania. Poczynione obserwacje pozwoliły stwierdzić, że także procesy deadiektywizacji i adiektywizacji mogą być w języku polskim źródłem wielu komunikacyjnie akceptowalnych parafraz. W przypadku przymiotników odrzeczownikowych komunikacyjnie akceptowalnej deadiektywizacji

podlegają przymiotniki wywodzące się od nazw sprawców czynności (*wybuchy wulkanicznie – wybuchy wulkanów*), a także od obiektów czynności (*spory majątkowe – spory o majątek*), posiadaczy czynności (*skarby sułtańskie – skarby sułtana*), narzędzia czynności (*armatnie wystrzwały – wystrzwały z armat*), materiału (drewniana *łyżka – łyżka z drewna*), wytworu czynności (*płytki podłogowe – płytki na podłogę*), materiału genetycznego (*krowie mleko – mleko krowy*), elementu zbioru (*oddział strzelecki – oddział strzelców*), a także przymiotniki wywodzące się od nazw rzeczowników wskazujących na całość w relacji do części (*silnik samochodowy – silnik samochodu*), rzeczowników wskazujących na część całości (*leki hormonalne – leki z hormonami*), rzeczowników charakteryzujących konkretnie (*wąsaty człowiek – człowiek z wąsami*) i abstrakcyjnie (*energiczny człowiek – człowiek pełen energii*). Komunikacyjnie akceptowalnych słowotwórczych parafraz może dostarczać także adiektywizacja rzeczownikowych wyrażań porównawczych (*aksamitna skóra – skóra jak aksamit*), adiektywizacja rzeczowników zakresowych (*przemysł cukierniczy – cukiernictwo*), rzeczowników wskazujących na miejsce (*leczenie uzdrowskie – leczenie w uzdrowsku*) lub okres czasu (*niedzielny spacer – spacer w niedzielę*), a także rzeczowników oznaczających czynności, procesy i stany. Źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz nie jest natomiast deadiektywizacja przymiotników limitujących. Parafrazy w języku polskim mogą być tworzone także poprzez uprzymiotnikowane wyrażenia przyimkowe, zarówno lokatywne (*przygraniczny – przy granicy*), temporalne (*przedwojenny – sprzed wojny*), jak i negacyjne (*bezlitosny – bez litości*). Możliwości wyrażania tych samych treści w różny sposób poszerzają również słowotwórcze parafrazy przymiotników, które są derywowane od innych przymiotników. Przyłączone do przymiotnika operatory negacji takie jak np. *nie-* lub *a-* w wielu kontekstach są synonimiczne i dzięki temu wzajemnie zastępowalne, natomiast znaczna część przyłączonych do przymiotnika operatorów gradacji o postaci morfemów, takich jak np. *naj-*, *-awy* może w komunikacji wystąpić również w postaci samodzielnych wyrazów, predysponowanych do pełnienia takiej samej funkcji. Sposobem na parafrazowanie jest również adiektywizacja złożań i oczywiście proces odwrotny do tego typu uprzymiotnikowania. W szczególności złożenia powstałe z dwóch przymiotników ulegają akceptowalnemu parafrazowaniu w stosunkowo wielu przypadkach, np. *okres wczesnofeudalny – wczesny okres feudalny*, *styl późnomański – późny styl romański*, natomiast trudne do sparafrazowania wydają się takie derywaty, które stały się już częścią języka specjalistycznego, np. *blaszkoskrzelny* czy *żyworodny*. W zakresie adiektywizacji czasowników i deadiektywizacji przymiotników odczasownikowych istnieje wiele form możliwych do zastosowania w komunikacji językowej, natomiast do tych form, które nie mogą stać się źródłem akceptowalnych parafraz można zaliczyć przymiotniki określające rzeczowniki wskazujące na obiekty czynności, np. *pieczone mięso*. Podobnie jest w przypadku odczasownikowych przymiotników określających narzędzia czynności (*papier ścierny*) oraz przymiotników będących określeniami rzeczowników wskazujących na miejsce lub czas (*pokój przechodni*). W proce-

sie derywacji mogą powstawać także przymiotniki kwantytatywne lub oceniające, np. *dokuczliwy wiatr*, które również nie są źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz słowotwórczych. W zakresie parafrazowania rzeczowników odczasownikowych w bardzo wielu przypadkach jedynym źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz jest istnienie morfemów synonimicznych, których liczba – jeśli chodzi o słowotwórstwo rzeczownika – jest bardzo duża. Jak można się dowiedzieć m.in. z książki Kaliszana [Kaliszan 2000] istnieje wiele formantów synonimicznych dla rzeczownikowych nazw czynności, procesów i stanów (np. *oranie – orka*), nazw wykonawców czynności (*wybawiciel – wybawca*), nazw cech abstrakcyjnych (*autentyczność – autentyzm*), nazw nosicieli cech (*chudzielec – chudzina*). Istnienie formantów synonimicznych jest w przypadku rzeczowników bardzo bogatym źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz słowotwórczych. Do rzeczowników odczasownikowych, które nie mogą w żaden sposób stać się źródłem naturalnie brzmiących parafraz można zaliczyć bardzo silnie zleksykalizowane rzeczowniki oznaczające nazwy wytworów czynności, takie jak: *spaliny, wydzielina*. W komunikacji językowej nie pojawią się także słowotwórcze parafrazy odczasownikowych nazw narzędzi czynności, takich jak *grzejnik, rzutnik*. Dobrym źródłem parafraz nie będą również odczasownikowe nazwy miejsc czynności (*prasownia, sypialnia*), a tym bardziej okresów czasu (*roztopy, święto*). W zakresie rzeczowników odprzymiotnikowych znaczna część derywatów może być słowotwórczo parafrazowana w komunikacyjnie akceptowalny sposób za pomocą wymiany formantów synonimicznych lub poprzez słowotwórcze omówienie z wykorzystaniem przymiotnika, od którego dany rzeczownik został derywowany. Do rzeczowników tego typu, których słowotwórcze parafrazy nie wystąpią w naturalnej komunikacji językowej zaliczyć można przede wszystkim nazwy chorób czy dolegliwości fizycznych, które powstały od ich objawów (*żółtaczką, sinica, krzywica*). W przypadku rzeczowników odrzeczownikowych istnieje pokaźna grupa derywatów, których słowotwórcze parafrazy nie okażą się przydatne w naturalnej komunikacji językowej, zaliczyć do nich można np. nazwy żeńskie derywowane od męskich, a także derywaty, które powstały poprzez przyłączenie do rzeczownika operatora nadrzędności lub podrzędności, np. *nadinspektor, arcybiskup* oraz derywaty zawierające operator przeciwieństwa lub przeciwstawienia (*antyrakietą*). Komunikacyjnie akceptowalne słowotwórcze parafrazowanie może nie powieść się także w przypadku nazw osób derywowanych od nazw sposobu (*ślalomowiec*), a tym bardziej w przypadku nazw chemicznych, takich jak *bromian, azotan* czy nazw obiektów i rezultatów, tworzonych od nazw sposobu (*kreskówka*) i nazw osób (*stróżówka*). Trudne do komunikacyjnie akceptowalnego sparafrazowania będą także derywaty takie jak *dziurkacz, falownica* czy *lokówka*, a zupełnie niemożliwe – dawno silnie zleksykalizowane – nazwy temporalne, takie jak *kwiecień*, ilościowe (*metraż*) czy nazwy dolegliwości (*krzemica, pryszczycza*). Zasadniczo niemożliwe do komunikacyjnie akceptowalnego słowotwórczego parafrazowania są rzeczowniki wywodzące się od wyrażań przymikowych (np. *nawierzchnia*) czy rzeczownikowe złożenia (owo-

colistek, lądolód). Jeśli chodzi o parafrazowanie derywatów będących przysłówkami, to zdecydowana większość przysłówek ma swój przymiotnikowy odpowiednik, jednakże przy automatycznym parafrazowaniu wiele ograniczeń może wywoływać inne miejsce i inna rola przymiotników i przysłówek w strukturze syntaktycznej zdania.

Pomimo wielu ograniczeń słowotwórcze parafrazowanie jest niezwykle bogatym źródłem komunikacyjnie akceptowalnych parafraz w języku polskim.

Bibliografia

- Amit D., *Modeling brain functions*, Cambridge 1989.
- Apresjan J., *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Wrocław 2000.
- Awdiejew A., *Składnik wyjściowy w gramatyce komunikacyjnej*, [w:] *Język a kultura*, t. 8, red. I. Nowakowska-Kempna, s. 113–124, Wrocław 1992.
- Awdiejew A., *Standardy semantyczne a znaczenie leksykalne*, [w:] *Język a kultura*, t. 12, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, s. 53–62, Wrocław 1998.
- Awdiejew A., *Standardy semantyczne w gramatyce komunikacyjnej (teoria i zastosowanie)* [w:] *Gramatyka komunikacyjna*, red. A. Awdiejew, s. 33–68, Kraków 1999.
- Awdiejew A., *Leksykon w gramatyce komunikacyjnej*, [w:] *Gramatyka komunikacyjna*, red. A. Awdiejew, s. 133–160, Kraków 1999.
- Awdiejew A., *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków 2004.
- Awdiejew A., *Norma a konwencja*, 2008 (w druku).
- Awdiejew A., Habrajska G., *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t.1, Łask 2004.
- Awdiejew A., Habrajska G., *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask 2006.
- Austin J., *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993.
- Bühler K., *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena 1934.
- Chomsky N., *Zagadnienia teorii składni*, Wrocław 1982.
- Czarnecki P., *Koncepcja umysłu w filozofii Daniela C. Dennetta*, <http://www.kognitywistyka.net/artykuly/pcz-kuwfd.pdf>, 2003.
- Dennett D. C., *Natura umysłów*, Warszawa 1997.
- Dyson G., *Darwin wśród maszyn. Rzecz o ewolucji inteligencji*, Warszawa 2005.
- Fillmore Ch., *The Case for Case*, New York, 1968.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984.
- Grodziński E., *Językoznawcy i logicy o synonimach i synonimii*, Wrocław 1985.
- Grzegorzczkowska R., Laskowski R., Wróbel H., *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa 1999.
- Grzegorzczkowska R., Puzynina J., *Słotwórstwo Współczesnego Języka Polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa 1979.
- Grzegorzczkowska R., *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001.
- Habrajska G., *Komunikacyjna analiza i interpretacja tekstu*, Łódź 2004.
- Halliday M.A.K., *Explorations in the Functions of Language*, London 1993.
- Hume D., *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, Warszawa 2001.
- Jadacka H., *Synonimia słotwórcza – perspektywy badawcze*, Warszawa 1986.
- Jadacka H., *System słotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa 2001.
- Kaliszan J., *Synonimia słotwórcza rzeczowników w języku polskim i rosyjskim (na materiale nazw osób, czynności i cech abstrakcyjnych)*, Poznań 2000.
- Karolak S., *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa 2002.
- Kasperski M., *Sztuczna inteligencja*, Gliwice 2003.
- Kołodziejczyk P., *Funkcjonalizm jako filozoficzna podstawa teorii Sztucznej Inteligencji*, <http://www.kognitywistyka.net/artykuly/pk-fjftsi.pdf>, 2002.
- Kosiński R. A., *Sztuczne sieci neuronowe. Dynamika nieliniowa i chaos*, Warszawa 2002.
- Kozłowski R., McCoy K. F., Vijay-Shanker K., *Generation of single-sentence paraphrases from predicate/argument structure using lexico-grammatical resources*, www.aclweb.org/anthology-new/W/W03/W03-1601.pdf.

- Lula P., Tadeusiewicz R., *Wprowadzenie do sieci neuronowych*, Kraków 2001.
- Lyons J., *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa 1975.
- Malinowski B., *Ogrody koralowe i ich magia*, [w:] *Dzieła*, t.5, Warszawa 1987.
- Metodologie językoznawstwa. Współczesne tendencje i kontrowersje*, red. P. Stalmaszczyk, Kraków 2009.
- Osowski S., *Sieci neuronowe*, Warszawa 1994
- Piasecki M., *Cele i zadania lingwistyki informatycznej*, [w:] *Metodologie językoznawstwa. Współczesne tendencje i kontrowersje*, red. P. Stalmaszczyk, Kraków 2009.
- Polański K., *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 2003.
- Przepiórkowski A., *Korpus IPI PAN*, Warszawa 2004.
- Przepiórkowski A., Kupść A., Marciniak M., Mykowiecka A., *Formalny opis języka polskiego, teoria i implementacja*, Warszawa 2002.
- Przepiórkowski A., *Powierzchniowe przetwarzanie języka polskiego*, Warszawa 2008.
- Przybylska R., *Techniki parafrazowania w procesie tworzenia spójnego tekstu*, [w:] *Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi. Studia Pragmalingwistyczne 3*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa 2002.
- Putnam H., *Minds and machines*, 1960.
- Putnam H., *Wiele twarzy realizmu*, Warszawa 1998.
- Searle J., *Czynności mowy*, Warszawa 1987.
- Sieci neuronowe*, red. W. Duch, J. Korbicz, L. Rutkowski, L. Tadeusiewicz, Warszawa 2000
- Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, red. K. Polański, 1980.
- Słownik Współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, 1996.
- Stalmaszczyk P., *Język i gramatyka w programie minimalistycznym i semantyce pojęciowej* [w:] *Język w komunikacji*, tom 1, red. G. Habrajska, Łódź 2001.
- Stokłosa P., *Delphi. Tworzenie aplikacji bazodanowych w praktyce*, Warszawa 2003.
- Tadeusiewicz R., *Sieci neuronowe*, Warszawa 1993.
- Waszakowa K., *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*, Warszawa 1996.
- Wielki słownik wyrazów obcych*, red. Mirosław Bańko, Warszawa 2003.
- Vetulani Z., *Komunikacja człowieka z maszyną. Komputerowe modelowanie kompetencji językowej*, Warszawa 2004.